

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ŞANLIURFA EKONOMİSİNDE PAMUK ÜRETİMİNİN ETKİLERİ

EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
EKONOMİ VE FİNANS BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Nebi KAPLAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi İlker İNMEZ

İSTANBUL – 2020

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Nebi KAPLAN
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Şanlıurfa Ekonomisinde Pamuk Üretiminin Etkileri
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Ekonomi ve Finans
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 20.07.2020
- SAYFA SAYISI** : 95
- TEZ DANIŞMANLARI** : Dr. Öğr. Üyesi İlker İNMEZ
- DİZİN TERİMLERİ** : Tarım Ekonomisi, Pamuk Üretimi, Şanlıurfa Ekonomisi
- TÜRKÇE ÖZET** : Türkiye'nin pamuk ekim alanı ve üretim kapasitesinin büyük bir kısmının sadece Şanlıurfa ilinden karşılanması Türkiye özelinde Şanlıurfa'yı önemli bir pamuk üretim merkezi haline getirmektedir. Pamuk üretiminin ekonomik kazanç yönünden yüksek gelir sağlaması Şanlıurfa'da pamuk üretiminin il ekonomisi için önemini ortaya koymaktır.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Nebi KAPLAN

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ŞANLIURFA EKONOMİSİNDE PAMUK ÜRETİMİNİN ETKİLERİ

EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
EKONOMİ VE FİNANS BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Nebi KAPLAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi İlker İNMEZ

İSTANBUL – 2020

BEYAN

Bu tezin/projenin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin/projenin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez/proje olarak sunulmadığını beyan ederim.

NEBİ KAPLAN

..... /..... /2020

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Nebi KAPLAN' ın “**Şanlıurfa Ekonomisinde Pamuk Üretiminin Etkileri**” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Ekonomi ve Finans anabilim dalı Ekonomi ve Finans bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____
Dr. Öğr. Üyesi Erdem BAĞCI

Üye _____
Dr. Öğr. Üyesi İLKER İNMEZ
(Danışman)

Üye _____
Dr. Öğr. Üyesi Hülya YILMAZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

... / ... / 2020

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Dünya ve Türkiye genelinde pamuk üretimine sahip ülkelerin/bölgelerin son dönemlerde sahip oldukları pamuk ekim alanları ve bu alanlardan ürettikleri pamuk miktarları ulusal ve uluslararası pamuk kuruluşlarının verileri ile incelenmiştir. Dünya'da pamuk üretimi yapan ülkelerin genellikle ekonomik olarak güçlü oldukları ve pamuk üretimi ile sanayi kollarının çoğunu işlevsel hale getirdikleri ve insanların temel ihtiyaçlarına hitap ettikleri görülmektedir.

Türkiye'nin pamuk ekim alanı ve üretim kapasitesinin büyük bir kısmının sadece Şanlıurfa ilinden karşılanması Türkiye özelinde Şanlıurfa'yı önemli bir pamuk üretim merkezi haline getirmektedir. Pamuk üretiminin ekonomik kazanç yönünden yüksek gelir sağlaması Şanlıurfa'da pamuk üretiminin il ekonomisi için önemini ortaya koymaktadır.

Ekonomisinin büyük bir bölümü doğrudan veya dolaylı olarak tarıma bağlı olan Şanlıurfa, çiftçilerin büyük bir kısmının pamuk üretimi yapması ve pamuk üretiminden ekonomik kazanç elde etmesi ile ön plana çıkmaktadır.

Dünya'da stratejik bir tarımsal ürün olan pamuk az sayıdaki bölgede yetişebilmesine karşın büyük bir üretim potansiyeline sahip olması özelliği ile gelişen dünyanın vazgeçilmez ihtiyaçlarını karşılamaya ve üreticisine hem stratejik hem de ekonomik katkı sağlamaya devam etmektedir. Şanlıurfa ekonomisine de dünyanın diğer üretim alanlarında olduğu gibi hem stratejik hem de ekonomik katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarım Ekonomisi, Pamuk Üretimi, Şanlıurfa Ekonomisi

SUMMARY

World and in Turkey the country with the production of cotton/cotton acreage region in recent years they have and the amount of cotton they produce from these areas are examined with data from national and international cotton organizations. It is seen that countries producing cotton in the world are generally economically strong and they make most of the cotton production and industry functional and address the basic needs of people.

Şanlıurfa only be covered by special turkey Şanlıurfa the majority of Turkey's cotton acreage and production capacity introduces an important cotton production center. The fact that cotton production provides high income in terms of economic gain is to reveal the importance of cotton production for the provincial economy in Şanlıurfa.

It is observed that the agricultural product produced by Şanlıurfa, which is directly or indirectly dependent on agriculture, and the farmers who provide economic gain with agriculture, produce cotton and make economic gain from cotton production.

Although cotton, which is a strategic agricultural product in the world, can be grown in a small number of regions, it has both a strategic and economic contribution to meet the indispensable needs of the developing world and to its producer with its great production potential. It contributes to the economy of Şanlıurfa both strategically and economically as in other production areas of the world.

Keywords: Agricultural Economics, Cotton Production, Şanlıurfa Economy

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET.....	I
SUMMARY.....	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR.....	V
TABLolar LİSTESİ	VI
GRAFİKLER LİSTESİ	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1.TARIM EKONOMİSİNDE ÜRETİM VE İSTİKRAR	3
1.2.TARIMSAL ÜRETİMİN EKONOMİYE ETKİLERİ	6
1.2.1.Ürün Katkısı.....	6
1.2.2.Üretim Faktörü Katkısı	8
1.2.3.Piyasa Katkısı.....	10
1.2.4.İhracat Katkısı.....	10
1.2.5.Döviz Katkısı.....	11
1.2.6.Sermaye Birikimi Katkısı	13
1.2.7. Adaletin Gerçekleştirilmesi Sosyal Eşitlik Katkısı	14
1.3.TARIMSAL ÜRETİMDE FİYAT DALGALANMALARI	15
1.4.KIRSAL KALKINMA	19
1.5.TARIMSAL TEŞVİK.....	24
1.5.1.Mazot, Gübre Desteği.....	26
1.5.2.Havza Bazlı Fark Ödemesi Destekleri.....	27
1.5.3.Sertifikalı Tohum, Fide ve Fidan Destekleri.....	28

1.5.4.Organik Tarım.....	29
1.5.5.İyi Tarım Uygulamaları.....	30
1.6.TARIMSAL ÖRGÜTLENME VE KOOPERATİFÇİLİK	31
1.6.1.Dünyada Kooperatifçilik	33
1.6.2.Tarımsal Amaçlı Kooperatif ve Genel Görünümleri	34
1.6.3.Tarımsal Kooperatiflerin Faydaları	36
İKİNCİ BÖLÜM.....	38
DÜNYA VE TÜRKİYE'DE PAMUK.....	38
2.1.DÜNYADA PAMUK ÜRETİM VE TÜKETİMİ.....	38
2.2.DÜNYADA PAMUK EKİM ALANLARI.....	42
2.3.TÜRKİYE PAMUK ÜRETİM VE TÜKETİMİ.....	46
2.4.TÜRKİYE'DE PAMUK EKİM ALANLARI	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	54
ŞANLIURFA EKONOMİSİNDE PAMUK ÜRETİMİNİN YERİ	54
3.1.ŞANLIURFA'DA PAMUK ÜRETİMİ VE EKİM ALANLARI	54
3.2.ŞANLIURFA DIŞ TİCARETİ VE PAMUK ENDÜSTRİSİ.....	60
3.3.TARİHÇE.....	65
3.4.İKLİM DURUMU	66
3.5.NÜFUS	67
3.6.ULAŞIM DURUMU	69
3.7.TARIMSAL YAPI	69
3.8.SANAYİ	69
SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	75

KISALTMALAR

TÜİK	:	TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU
ICAC	:	ULUSLARARASI PAMUK İSTİŞARE KURULU
ICA	:	ULUSLARARASI KOOPERATİFLER BİRLİĞİ
IFAP	:	ULUSLARARASI TARIM ÜRETİCİLERİ FEDERASYONU
GAİB	:	GÜNEYDOĞU ANADOLU İHRACATÇILARI BİRLİĞİ
GAP	:	GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
FAO	:	GIDA VE TARIM ÖRGÜTÜ
IMF	:	ULUSLARARASI PARA FONU
BM	:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
AB	:	AVRUPA BİRLİĞİ
DB	:	DÜNYA BANKASI
TMO	:	TOPRAK MAHSÜLLERİ OFİSİ
ILO	:	ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ
IFAP	:	ULUSLARARASI TARIM ÜRETİCİLERİ FEDERASYONU
ÇKS	:	ÇİFTÇİ KAYIT SİSTEMİ
TKB	:	KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI KOMİSYONU
TMO	:	TOPRAK MAHSÜLLERİ OFİSİ

TABLolar LİSTESİ

	SAYFA
Tablo 1 Desteklenen Tarım Ürünleri (1991/1992)	25
Tablo 2 Ürün Bazlı Destek Miktarı (TL/da).....	26
Tablo 3 Ürün Bazlı Destekleme Miktarı	27
Tablo 4 Yurtiçi Sertifikalı Tohum Kullanım Desteği (TL/da)	28
Tablo 5 Yurtiçi Sertifikalı Tohum Üretim Desteği (TL/kg).....	29
Tablo 6 Yurtiçi Sertifikalı Fidan, Çilek Fidesi ve Standart Fidan Kullanım Desteği ...	29
Tablo 7 Organik Tarım Desteği (TL/da).....	30
Tablo 8 İyi Tarım Uygulamaları Desteği (TL/da).....	31
Tablo 9 Tarım Kooperatiflerinin Sayısal Büyüklükleri.....	35
Tablo 10 Dünya Lif Pamuk Verimleri (Kg/ha).....	39
Tablo 11 Dünya Lif Pamuk Üretimi (1000 ton).....	40
Tablo 12 Dünya Lif Pamuk Tüketimi (1000 ton).....	41
Tablo 13 Dünya Pamuk Ekim Alanları (1000 ha).....	43
Tablo 14 Türkiye Pamuk Üretimi.....	46
Tablo 15 Türkiye’de Bazı Sezonlarda Pamuk Üretim ve Tüketimi (1000 ton).....	47
Tablo 16 Türkiye’de Pamuk Ekim Alanı.....	51
Tablo 17 Bölgeler İtibariyle Türkiye’de Bazı Dönemlerde Pamuk Ekim Alanları	52
Tablo 18 Şanlıurfa İli Tarım Alanları (ha).....	55
Tablo 19 Şanlıurfa’da Pamuk Verim (kg/dekar).....	58
Tablo 20 Şanlıurfa’da Pamuk Ekilen Alan (dekar).....	58
Tablo 21 Şanlıurfa’da Pamuk Üretim Miktarı (ton).....	59
Tablo 22 Şanlıurfa İli İhracat Yapılan Ülkeler 2019 (Bir milyon \$ ve üzeri olan ülkeler).....	61
Tablo 23 Şanlıurfa İli Sektör İhracat Performansı (1000 \$).....	63
Tablo 24 Şanlıurfa İli Sektör İhracat Performansı (1000 \$).....	64
Tablo 25 Şanlıurfa İli Genel Nüfus Bilgileri.....	68
Tablo 26 Şanlıurfa İlçeleri (Nüfus).....	68
Tablo 27 Şanlıurfa İli Nüfusunun Bazı Yaş Guruplarına Göre Dağılımı.....	68

GRAFİKLER LİSTESİ

	SAYFA
Grafik 1 Dünya Pamuk Ekim Alanları	44
Grafik 2 Dünya Pamuk Ekim Alanları	45
Grafik 3 Türkiye Pamuk Ekim Alanları (%88,1)	53
Grafik 4 Türkiye'de Pamuk Üretiminin %88'ini Karşıllayan 6 İl	56
Grafik 5 Şanlıurfa Dış Ticaret Değeleri.....	60

ÖNSÖZ

“Şanlıurfa Ekonomisinde Pamuk Üretiminin Etkileri” çalışması Şanlıurfa ekonomisinin gelişebilmesinin temellerinden birinin pamuk üretimi ve pamuğa dayalı sanayinin Şanlıurfa’da oluşturacağı istihdam, ihracat katkısı ile ülke ve şehir ekonomisine kazandıracığı ekonomik büyüme ve pretij imkânlarının olduğunu göstermeye yönelik olmuştur.

Tez çalışmamın ilk aşamasından son aşamasına kadar ilgisini ve yardımını esirgemeyen çalışmamın bilimsel temeller üzerine kurulması için gerekli bütün hassasiyeti ve katkıyı sağlayan sayın Dr. Öğr. Üyesi İLKER İNMEZ hocama teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca akademik hayatım boyunca desteklerini ve bilgi birikimlerini esirgemeyen bütün hocalarıma saygı ve minnetlerimi belirtirim.

Bütün hayatım boyunca yanımda olan, eğitimim için bütün maddi ve manevi fedakârlıklarını benden bir an olsun esirgemeyen sevgili aileme sonsuz teşekkürler...

Nebi KAPLAN

GİRİŞ

Teknolojik imkânların gün geçtikçe geliştiği dünyada insanlığın en büyük mücadele alanlarından biri ekonomi olmuştur. Binlerce yıldır insanlığın en önemli ekonomik kazancı olan tarım, günümüzde de dünya nüfusunun büyük bir bölümünün ekonomik kazancı olmaya ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmektedir.

İnsanlığın ilk medeniyetlerinin tarım ile uğraştıkları ve tarımdan elde ettikleri ürünleri takas yolu ile ticarete başlamaları, kendi dönemlerine göre büyük bir ekonomik mücadele verdiklerinin göstergesidir. Hiç kuşkusuz bu mücadele tarımsal ekonominin en küçük temel taşlarını oluşturmaktadır.

Günümüzde tarımsal ürünler içerisinde insanların ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılayan pamuk, yapılan arkeolojik kazılar ve tarihe ışık tutan seyyahların yazdıkları seyahatnamelerde sıkça sözü edilen tarımsal bir ürün olmuştur. Üretimi binlerce yıldan günümüze kadar gelen pamuk, dünyada insanların temel ihtiyaçlarına hitap edebilmesi ile stratejik bir ürün olma özelliği de kazanmıştır. Yetiştirildiği bölgelerde büyük bir ekonomik kazanç olmasının yanı sıra dünya tarım pazarında söz sahibi olma konusunda da önemli bir faktör haline gelmiştir.

Ekonomik olarak tarıma dayalı yerlerin, ekonomik kazançlarının, tarımsal ürün yetiştirebilme imkân ve tercihlerine göre şekillendiği açıktır. Tarıma dayalı ekonomilerin diğer ekonomik sektörlere göre zayıf olmalarının en büyük nedenlerinden biri yetiştirilen üründür.

Dünya genelinde insanların ortak tüketimi olan ve sanayi kollarına ham madde olma özelliği bulunan ürünlerin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Pamuk, ortak tüketim olma ve sanayi kollarının büyük bir ham madde kaynağı olması yönüyle ekonomik kazancı yüksek tarımsal ürünlerdendir.

Gelişmekte olan ülkelerin bazı kalabalık nüfusa sahip şehirlerinin günümüzde temel geçim kaynakları tarım olmaya devam etmektedir. Sanayinin yeterince gelişmediği ve sanayiye bağlı istihdamın az olduğu kalabalık nüfusa sahip şehirlerde tarım büyük ölçüde geçim kaynağı olmaya devam etmektedir. Özellikle Şanlıurfa gibi kırsal nüfusun yoğun olduğu şehirlerde tarıma dayalı istihdamın yoğun olduğundan bahsetmek mümkündür. Bunlar ile birlikte tarımsal ekonominin yoğun bir nüfusa hitap ettiği bir şehirde ekonomik anlamda tarımsal ekonomiden söz edilebilir ve şehirde ekonomik faaliyette bulunan diğer sektörlerin tarımsal ekonomiden kaynaklı

olumlu ve olumsuz etkilenmelerin yaşandığı belirtilebilir. Şanlıurfa gibi şehirlerin tarım ve tarımsal ekonomiden büyük ölçüde etkilendiklerini göstermek, pamuk üretiminin geliştirilmesi ve ham maddesinin yeterince işlenmesi ile oluşturulacak istihdamların şehir ekonomisine ve istihdamına sağlayacağı katkıları göstermek amacı ile pamuk üretiminin yoğun olarak yapıldığı Şanlıurfa ilinde bu çalışma yapılmıştır.

Şanlıurfa ili ekonomisi için pamuk üretiminin katkısı üç bölüm halinde incelenmiştir. Öncelikle dünya genelinde tarım ekonomisi, tarımsal üretimin ekonomiye etkisi, tarımsal üretimde fiyat dalgalanmaları, kırsal kalkınma, tarımsal teşvikler, tarımsal örgütlenme ve kooperatifçilik gibi tarımsal ekonomi ve yapısal çalışmalar hakkında genel bilgiler verilmiş, dünyada ve Türkiye’de pamuk üretimi, tüketimi ve ekim alanları incelenmiştir. Şanlıurfa’da pamuk üretimi, ekim alanları, dış ticaret yapısı, pamuk endüstrisinin büyüklüğü ve ekonomik yönü Şanlıurfa özelinde çalışılmıştır. Pamuk üretiminin Şanlıurfa ekonomisine katkıları saptanmış ve pamuk üretiminin ekonomik olarak kazanımları ortaya konulmuştur. Ekonomisinin büyük bir bölümü tarıma dayalı olan Şanlıurfa’nın, pamuk endüstrisinden ekonomik olarak kazancının büyük olduğu ve Şanlıurfa’ya doğrudan büyük ekonomik kazanç sağladığı gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.TARIM EKONOMİSİNDE ÜRETİM VE İSTİKRAR

Toprak ve tohumu belli aşamalar ile bir araya getirip bitkisel ürünler üreterek, bu ürünlerden daha değerli mamuller elde etmek için yapılan iktisadi faaliyete tarım denir. Toprağa dayalı üretim çabalarının tamamını ifade eden tarımsal üretim, insanoğlunun göçebe hayat tarzından yerleşik hayat tarzına geçişinde önemli rol almıştır. Sanayi devrimi ile birlikte tarıma olan ilgi azalmış olsa da on bin yıllık süre boyunca insan hayatının odak noktası olmuştur¹.

Çiftçilik ise gerekli teknolojik imkânların, tarımsal bilgi birikiminin, ekonomik olanakların ve pazarlama faaliyetlerinin oluşturduğu organizasyona, diğer bir deyiş ile bitkisel üretime denir. Bitkisel üretimin vazgeçilmez hedefi, üretim olanaklarını en üst seviyede tutarak kazanç elde etmektir. Çiftçinin kazanç elde etmesini sağlayan temel etkenlerin (teknoloji, bilgi, ekonomik koşullar, pazarlama vb.) verimli ve aktif kullanılması çiftçinin elde edeceği üretim ile birlikte kazancı da arttırmaktadır.

Tarım ekonomisinde istikrar, sanayi, hizmet gibi sektörler göre ekonomik anlamda esnek bir yapıya sahiptir. Bunun en önemli sebebi tarımsal üretimin, iklim değişikliğinden en çok etkilenen sektörlerden birisi olmasıdır. Aşırı kuraklık veya ani yağışlar ile birlikte oluşan seller mahsulün bereketsiz olmasına sebep olmakta ve mahsul verimlerini büyük ölçüde olumsuz etkilemektedir. Böylece, iklim değişikliğine bağlı olarak hem kısa hem de uzun vadede üretimde düşüşler görülmektedir². Dünyanın en gelişmiş teknolojisine sahip ülkeler bile tarımın doğa koşullarından bağımsız olmasını sağlayamamaktadır. Tarımın doğa koşullarına bu kadar bağlı olması fiyat istikrarsızlığı üzerindeki en büyük etkenlerden biridir. Bunlardan dolayı tarımda üretim, verim ve fiyat tahminlerinin yapılması zordur.

Tarım sektörü, diğer sektörler arasında en karmaşık yapıya sahip ve girdi ürünü fazla olan sektördür. Tarım sektörünü oluşturan işletmelerin ve yetiştirilen

¹Mircan Tokatlıoğlu vd., *Küreselleşme Sürecinde Tarımın Stratejik Önemi Ve Tarımsal Arz Güvenliğinin Sağlanmasında Devletin Rolü*, The Strategic Importance Of Agriculture In The Globalization Process And The Role Of The State In Ensuring Agricultural Supply Security, Cilt, 5., Sayı, 4. 2018, s. 153.

² Zeynep Zaimoğlu, *İklim Değişikliği ve Türkiye Tarımı Etkileşimi*, Ankara, 2019, s. 34.

ürünlerin çok çeşitli olması, sektör hakkında diğer sektörlerde olduğu gibi genel düşünmeyi zorlaştırmaktadır.

Tarım sektöründe girdi çeşidi (mazot, gübre, zirai ilaç, makine-teçhizat vb.) fazladır. Bu girdilerin maliyetleri genellikle dünya piyasalarına bağlıdır ve esnek yapıdadır. Özellikle mazot buna verilebilecek en önemli örneklerden biridir. Bu girdilerin fiyat esneklikleri de üretime ve fiyat istikrarındaki büyük dalgalanmalara sebep olabilmektedir. Tarım sektöründeki bu fiyat esnekliği ülkelerin büyük ekonomik sorunlar yaşamasına da sebep olmaktadır. Fiyat ve üretim miktarı tahminlerinin zor yapıldığı sektörde hızlı fiyat artışları yaşanmaktadır. Bunun bir örneği 2007 yılında Asya'da görülmüştür.

Asya Gelişme Bankası (ADB) (2008), Ekonomi Araştırma Bölümüne mensup bir takım tarafından ve William E. James liderliğinde hazırlanan raporda, gıda fiyatlarının 2007 yılının ortalarından itibaren hızlı bir şekilde arttığı ve 2008'in ilk aylarında çok yüksek seviyelere geldiği belirtilerek özellikle pirinç ve buğday fiyatlarının son otuz yılın en yüksek seviyesine ulaştığı ifade edilmiştir³. Fiyatlardaki belirsizliği gidermede etkili olamayan kısa vadeli politikalar ve global gıda fiyatlarındaki son yükselişlerin, gelişen Asya'da ekonomik düzeyi düşük bireylerin bu düzeylerini daha da kaybetmelerine, gıda fiyatlarının esnekliğine karşı müdahale ve bölgede azalan fakirlik durumunun tersine gelişmesini engellemek için takip edilmesi gereken doğru politika seçenekleri sunulmuştur. Yayınlanan raporda öne sürülen politikalardan biri, geniş ölçekli fiyat gelişimleri verilerine bakılarak, yapılacak yatırımların öncelikleri ve bölgedeki tarımsal projelerin altyapılarının yeniden ele alınmaları ve uzun vadeli oluşan gıda fiyatlarındaki artışları en az seviyede tutmak için, tarımsal üretim potansiyelinin büyümesi ve iyileştirilmesi gibi çalışmalara hız kazandırmanın şart olduğu görüşüdür.

Görüldüğü gibi tarıma odaklı ekonomilerin tarımsal politikaları, istikrarsızlığı engelleyememekte ve ekonomik olarak sorunlar getirmek ile birlikte, insanoğlunun temel besin zincirinde büyük kırılmalara sebep olmaktadır.

Tarım sektörü iş gücü özellikleri ve yapısı itibarıyla rekabete en açık sektör diyebiliriz. Hiçbir sektördeki üretim bölümü, bütün piyasaya hâkim olacak ya da başka ürünlerin üretimini etkileyecek büyük ölçeğe sahip olmadığı için, ürün

³ Gülistan Erdal vd., "Türkiye'de Tarım Ve Gıda Ürünleri Fiyatlarındaki Belirsizliğin Enflasyon Üzerindeki Etkileri", *KMU İİBF Dergisi*, 2008, Yıl, 10, Sayı, 15, s. 68-69.

fiyatlarını yükseltmek amacı ile üretimi azaltmayı düşünmez. Tarımsal üretim üreticileri bu yönleri ile sanayi kuruluşları ve işçi birliklerinden farklıdır⁴.

Tarım sektöründe yer alan ürünlerin fiyatları, serbest piyasa mekanizması içinde ortaya çıkan arz ve talep şartları çerçevesinde oluşur. Tarım ürünleri pazarlarında çok sayıda satıcı ve alıcı olması, tarımsal ürün fiyatlarının arz ve talep değişiklikleri karşısında hassas olmasına sebep olmaktadır. Tarım ürünlerinin talep ve arzı genellikle inelâstiktir. Daha önce değindiğimiz gibi üretimin uygun iklim koşulları vb. etkenler nedeniyle yükselmesi karşısında gıda ürünleri talebi aynı miktarda artmayabilir. Bunun sonucunda fiyatlar düşer. Hâlbuki sanayi ürünlerine olan talep elastik olduğu için fiyatlarının düşmesi karşısında tüketimleri büyük ölçüde artabilir. Tarım ürünleri talebinin inelâstik olması, bu ürünlerin arzının azalması halinde, ters yönde gelişmelere yol açabilir. Bu durumda ürün fiyatları yükselir. Böyle bir duruma, tabii afetler ve savaş halleri dışında pek rastlanmaz. Tarım ürünleri arzının ayarlanması çoğu kez çiftçinin elinde değildir. Üretim, büyük ölçüde iklim şartlarına bağlıdır⁵.

Devletin fiyatlarda istikrar sağlamak için alabileceği tedbirler sosyal açıdan olduğu kadar, çiftçi açısından da arzu edilir. Ancak bu tedbirler sadece, fiyatları, serbest piyasada teşekkül edecek fiyatlardan yüksek tutmak amacıyla uygulanırsa, ileride büyük problemlerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Zira tarım ürünlerinin depolanması oldukça masraflı olup stokların eritilmesi kolay değildir. Tarım sektörünü geliştirmek amacıyla ele alınabilecek tedbirlerin, bu farklı yapılar üzerinde çok değişik etkilere sahip olması, yapılan plânların başarı şansını önemli ölçüde azaltmaktadır⁶.

⁴ Fahri Yavuz, Şerif Dilek, **Türkiye Tarımına Yeniden Bakış Seta Raporu**, Ankara, 2019, s.1

⁵ Hüseyin Avni Cinemre vd., **Tarım Ekonomisi**, Samsun, 2011, ss. 9-11

⁶ Hüseyin Avni Cinemre vd., **Tarım Ekonomisi**, Samsun, 2011, a.g.e., ss. 9-11

1.2.TARIMSAL ÜRETİMİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Ekonomik gelişmede tarım sektörünün önemi, sanayii sektörünü farklı kanallardan beslemesi ve sanayii kollarının birçoğunun ham maddesinin tarım üretimi ile elde edilmesidir. Tarım üretimi ile elde edilen ham maddesiz bir sanayiinin birçok kolu işlevsiz hale gelir ve sanayiden elde edilen gelir büyük bir ölçüde azalır. Bu açıdan bakıldığında tarımın ekonomi üzerindeki büyük etkisi ve katkısını görmek mümkündür.

Tarımın ekonomik gelişmeye katkısı yedi başlık altında toparlanabilir, bunlar⁷;

- Ürün Katkısı
- Üretim Faktörü Katkısı
- Piyasa Katkısı
- İhracat Katkısı
- Döviz Katkısı
- Sermaye Birikimi Katkısı
- Sosyal Eşitlik ve Adaletin Gerçekleştirilmesi Katkısı

1.2.1.Ürün Katkısı

Tarım sektörünün ilk ve en önemli fonksiyonu insanların yaşamaya devam edebilmesi için temel gıda maddelerinin tamamının istikrarlı bir şekilde üretilmesidir. Dünya’da tarımsal üretimin başlangıcından günümüze kadar istikrarını ve önemini hiç kaybetmeden koruyan bu üretim, evrensel öneme sahip olması ile birlikte kritik bir konum sağlayan unsur olmuştur.

Kıtlik, kuraklık gibi doğal olayların yanı sıra insanoğlunun geçmiş dönemlerde yaşadığı savaş gibi olaylar, ülkeleri bu tür olaylar için kendi halkının yiyecek ihtiyacını karşılayabilme adına “Gıdada Kendi Kendine Yeterlilik” düşüncesi ile şekillendirmiştir. Bu sistem her devletin bütün politikasının omurgasını teşkil etmiştir. Dünya’da hızla gelişim gösteren ticari hareketler ve küreselleşme, bu eğilimi önemli derecede azaltmıştır. Dünya’da hızla artan nüfus ve organik gıda talebindeki artışların ve üretimi olumsuz etkileyen doğa koşullarının etkisi ile baskılanan tarımsal üretim açığının verimlilik artışları ile karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir.

⁷ Burtan Doğan Bahar vd., **Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar**, T.C. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2014, s. 18-54.

İnsan yaşamı için zorunlu olan bütün gıda maddelerinin üretiminde kullanılan arazi miktarını artırma imkânı yoktur. Dünya üzerinde meraların ve ormanların tarıma açılması, bataklıkların kurutulması ve sulak alanların tarım arazisi olarak kazandırılması, doğal yapı ve ekonomik anlamda büyük giderlerin olma ihtimallerine bakıldığında olanaksızdır. Günümüzde mevcut tarım arazilerinin zaten en yüksek genişletme sınırlarına ulaştığı söylenebilir. Bundan dolayı günümüzde mevcut arazi miktarı ile insanları besleyebilme olanağı bulunsa bile, hızlı bir şekilde artmakta olan dünya nüfusunu gelecekte besleyebilmek için küresel olarak atılması gereken adımlar bulunmaktadır.

Son tahminlere göre, dünya nüfusunun yüzde 9,2'si (veya 700 milyondan biraz fazla insan) 2018'de şiddetli gıda güvensizliğine maruz kalmış olup bu durum tükettikleri gıda miktarında neredeyse açlık çekmelerine sebep olacak azaltmaya gittiklerini işaret etmektedir. Şiddetli gıda güvensizliğinin ötesine ve açlığa daha geniş kapsamlı bakıldığında, bu rakama ek olarak dünya nüfusunun yüzde 17,2'sinin, yani 1,3 milyar insanın, orta seviye gıda güvensizliği yaşadığı, yani besleyici ve yeterli gıdaya düzenli erişimlerinin olmadığı görülmektedir. Orta seviye ve şiddetli gıda güvensizliği bir arada değerlendirildiğinde, tahmini dünya nüfusunun yüzde 26,4'ünü, yani toplamda yaklaşık 2 milyar insanı kapsayan bir sayıya tekabül etmektedir⁸.

Özellikle Afrika ve Latin Amerika'da gıdaya erişebilme imkânı kısıtlı seviyede olduğundan dolayı Doğu Afrika'da yetersiz beslenme oranı %30,8 Orta Afrika'da %26,5 Karayipler'de %18,4 gibi yüksek oranlardadır. Dünya'daki bazı yerlerde gıdaya erişimin kısıtlı olması gıdanın dünyaya dağılımında dengesizliğin olduğunu göstermektedir. Zira gıdanın yeteri seviyede ve fazla olan yerlerde çöpe giden gıda miktarı yıllık 1,6 milyar ton bu oran dünya gıda üretiminin üçte birine tekabül ediyor. Sadece çöpe giden gıdayı koruyarak ve gıdanın dünyaya dağılımını dengeleyerek açlık yaşayan milyonlarca insanın bu temel sorunu ortadan kaldırılabılır.

Ayrıca tarım yalnızca bu sektörde çalışan (tarım) emeğin değil, tarım dışı alanlarda çalışan emeğin de beslenmesi için gerekli gıdayı arz etmektedir. Tarım dışında istihdam edilen emeğin beslenmesi için gerekli gıdanın ithalatla karşılanabilmesinin yolu, ihracat faaliyetlerinin ithalat için yeterli döviz temin

⁸ Food and Agriculture Organization of the United Nations, Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu, **The State of Food Security and Nutrition in the World**, 2019, s. 14.

etmesinden geçmektedir. Rostow'un kalkınmanın aşamaları yaklaşımında da görüldüğü üzere, kalkış aşamasını tarımsal devrim öncelemektedir⁹.

“İngiltere'nin dünyada sanayileşen ilk ülke olmasının temel nedenlerinden biri serflüğün kaldırılması ile çitleme hareketleri üzerine yükselen tarımsal devrimdir”. Tarım alanında yaşanan bu gelişmeler neticesinde, tarımsal üretim de verim artışı ile birlikte gıda ve emek fazlası endüstriyel genişlemeyi doğrudan beslemiştir¹⁰.

Tarımın iktisadi alanda gelişme göstermesine tarımsal ürünün milli gelire katkısına yönelik bir genelleme yapıldığında ise; herhangi bir ülkenin milli gelirinde tarımın payına bakıldığı zaman, ülkenin milli geliri içindeki tarım payı ne kadar fazla ise ve tarım sektörünün nisbî gelişme hızı ne kadar yüksek ise, tarımın o ülkenin ekonomik gelişme ve büyümesine ürün katkısı o kadar fazla; bu değişkenler ne kadar küçük olur ise tarımın milli gelire katkısı o kadar az olacaktır¹¹.

1.2.2. Üretim Faktörü Katkısı

Tarım sektörünün, gıda ihtiyacının karşılanması olarak formüle edilen asli fonksiyonunun haricindeki ikinci temel işlevi, sanayi ve hizmetler sektörüne ham madde sağlamasıdır. Sanayi ve hizmet sektörüne büyük ölçekte ham madde sağlayan tarım sektörü sanayi ve hizmet sektöründeki üretimin büyük bir hammadde girdi kaynağıdır.

İnsanoğlu yerleşik hayata geçmesinden itibaren, beslenme dışında kalan temel ihtiyaçlarından önemli bir bölümünü tarımsal üretim ile karşılamıştır. Temizlik ve giyim ihtiyaçlarının ilk akla gelen örnekler olarak dile getirilebileceği tarım kökenli ham maddelerle oluşturulan güncel üretim alanları, hammadde işleyebilme çalışmasının başlaması ile birlikte genişlemiş ve büyümüştür. Sanayi Devriminden sonra aynı şekilde giyim ve gıda ihtiyaçları başta olmak üzere, yaklaşık bütün sanayi kollarında meydana gelen büyük çaplı üretim genişlemesi, büyük ölçekli ve kesintisiz tarımsal ham maddeye olan talebi arttırmıştır. Pamuk, buğday, mısır, yün, şeker

⁹ Adem Doğan, “Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği”, **The Journal Of Social Economic Research**, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28418/302595> (Erişim Tarihi: 10.04.2020)

¹⁰ Adem Doğan, “Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği”, **The Journal Of Social Economic Research**, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28418/302595> (Erişim Tarihi: 10.04.2020), a.g.e.

¹¹ Burtan Doğan Bahar vd., **Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2014, a.g.e., s. 18-54

pancarı ve kauçuk gibi tarımsal ürünler ihtiyaç duyulan ham maddelerin başında gelmektedir¹².

Tarım sektörü diğer sektörler ile karşılaştırıldığında emek, yoğun üretim tekniklerinin uygulandığı bir sektördür. Fakat günümüzde ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile birlikte tarımsal yapılarda da değişiklikler görülmektedir. Üretimde toprak ve işgücünün payı göreceli olarak azalmakta sermayenin payı ise giderek artmaktadır. Ekonomi gelişirken tarımın ekonomi ile bütünleşmesi artmakta, böylece tarım piyasaya daha fazla ürün sunmakta ve diğer sektörlerden de daha fazla girdi satın almaktadır¹³.

Tarımdaki insan gücü yerine makineleşme yaşanması ile birlikte sanayi sektöründen büyük miktarda tarım aleti alınmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra gübreleme ve tarımsal ilaç kullanımının giderek artması ile birlikte de tarımın sanayii sektörüne olan ihtiyacı artmıştır. Sanayi sektöründen alınan bu gübre, ilaç, makine ve maddelerinin tarımda kullanılabilmesi ve takibinin yapılabilmesi, hizmet sektöründen katkı alınmasını beraberinde getirmiştir. Bunlar gibi onlarca girdi malzemesi ve bu malzemelerin kullanımı için alınan hizmetin tarımda kullanıldığını görmemiz mümkündür. Bunlara bakıldığı zaman da tarımın diğer sektörlerle olan hammadde ve hizmet gücü alışverişinin giderek arttığı görülmektedir.

Tarım sektörünün yapısı gereği büyük ölçüde işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisinin içinde de tarım sektörünün istihdam payı yüksektir. Bunun en büyük nedeni Türkiye’de tarımsal faaliyetin kırsal kesim için bir yaşam biçimi olmasıdır. Bu bağlamda, tarım sektörünün toplam istihdamdaki payı 1950’li yıllarda %80, 1960’lı yıllarda %74, 1980’li yıllarda %58, 2000’li yıllarda %35 olmuş, 2013 yılına gelindiğinde ise yaklaşık %26’ya gerilemiştir. Tarım sektörünün toplam istihdamdaki payı yıllar itibari ile azalmakla birlikte yine de önemini korumaktadır¹⁴.

Tarım sektörünün her alanda ekonomik kalkınmaya yönelik sermaye katkısı, tarım sektöründen elden edilen gelirin büyük bir kısmının yapılması uygun olan yeni yatırımlarda kullanılması olarak ifade edilmektedir. Tarımsal faaliyetler sonucunda

¹² Seyfettin Erdoğan vd., *Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar* Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları Nisan 2014 s. 18-54.

¹³ Ayberk Berkman vd., *Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi Ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış* Yıl 2015, Cilt 8, Sayı 1, s. 29–41.

¹⁴ Ayberk Berkman vd., *Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi Ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış* Yıl 2015, Cilt 8, Sayı 1, a.g.e., s. 29–41.

elde edilen gelirlerin tekrar yatırıma dönüştürülmesi ve kırsal bölgelerde yaşayan iş gücünün de tarımsal faaliyetler ile birlikte istihdam edilmesi önemli ölçüde ülkelerin ekonomik gelişmelerine katkı sağlayabilmektedir¹⁵. Tarım sektörünün istihdama katılma oranı arttırıldıkça aile bazında ekonomik gelir arttırılmış olmaktadır. Aralık 2018 ve Kasım 2019 dönemlerinde tarım sektörünün istihdam içindeki payı yüzde 17,3 olarak belirlenmiştir¹⁶.

1.2.3.Piyasa Katkısı

Tarım sektörünün ülke ekonomileri için önemli özelliklerinden biri, tarım sektörü dışında kalan sektörler tarafından üretilen mal ve hizmetler için büyük ölçüde talep ortaya çıkarmaktır. Tarımsal üretimde istihdam eden bireyler giyinmek, barınmak, seyahat etmek, sosyal aktiviteler gibi ihtiyaçlarını giderebilmek için hizmet ve sanayi sektörlerine başvurmak durumundadır. Tarım sektörü, üretim faaliyetlerini en üst seviyede yapabilmek için sanayi sektörü tarafından üretilen her türlü tarımsal teçhizat ile birlikte ilaç, gübre gibi girdilere ihtiyaç duymaktadır. Zirai faaliyetler için imal edilen ürünlerin tamiri, bakımı ve yenilenmesi gibi faaliyetler ve hizmet sektöründe diyebileceğimiz zirai mühendislik destekleri de tarım sektörünün faydalandığı sektör kollarıdır¹⁷.

1.2.4.İhracat Katkısı

Tarımsal üretimin ekonomik kalkınmaya en büyük katkılarından biri ihracattır. Gelişmekte olan ülkelerde tarım ürünlerinin ihracatından ekonomik gelir sağlamak önemli bir döviz girdisi olarak görülmektedir. Stratejik öneme sahip ve geniş alanlara yayılarak üretilen ürünler, devletin ihracat politikaları ile ekonomik kazanç sağlayacaktır. Aksi durumda ülkeler ithal ürünler ile borca girecek, kendi ülkesinde tarımla ilgilenen kesimin maddi anlamda tatminini sağlayamayacak ve refah seviyesinin düşmesine de neden olacaklardır. Ürettiği ürünlerin pazar piyasasını oluşturup, ihracatında başarılı olan ülkeler, kendi üreticisinin kalkınmasını sağlamakla birlikte gelir ve refah seviyesinin yükselmesini de sağlayacaktır. Tarımdan elde edilen ekonomik kazanç ile milli gelir seviyesi artmakta ve elde edilen döviz ile dış ticaret hadleri alım-satımının yükselmesi sağlanmaktadır. Böylece

¹⁵ Ayberk Berkman vd., *Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi Ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış* Yıl 2015, Cilt 8, Sayı 1, a.g.e., s. 29–41

¹⁶ TÜİK, a.g.e., 2019.

¹⁷ Seyfettin Erdoğan vd., *Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar* Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları Nisan 2014 a.g.e., s. 18-54

sanayinin hammaddesi de rahatlıkla temin edilip önemli bir uluslararası başarı sağlanmış olmaktadır¹⁸.

1.2.5.Döviz Katkısı

Ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında, dövizin tek kaynağı muhtemelen birincil malların ihracatıdır. Bu yüzden tarımın döviz katkısı oldukça önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerde döviz, iç tasarruf gibi önemli ancak kıt bir kaynaktır. Döviz, yurt içinde üretilmeyen ya da üretilmesi dışarıya göre çok maliyetli olan, yurt içinde üretimi kısıtlı olan ve stratejik olarak ithalat için mallara ulaşılmasını sağlar. Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı avantaja sahip oldukları ürünler doğal kaynaklar ve tarımsal ürünlerdir. Şayet gelişmekte olan bir ülke, petrol, bakır gibi zengin doğal kaynaklara sahip değilse içerde sınai üretim için gerekli sermaye malları ve ara mallarının ithalatının büyük bir bölümünü tarımsal ürün ihracatı ile gerçekleştirmektedirler. Örneğin Afrika'nın GSYH'sinin %32'sini ve istihdamının %65'ini tarım oluşturmaktadır¹⁹. Bu gibi ülkeler dış pazara açılmada en büyük alanları tarımsal ürünlerde görmekte, tarımsal ürünler ile dış piyasadaki pazarlarda yer edinerek döviz girdisi sağlamaya çalışmaktadırlar. Birçok gelişmekte olan ülkenin aynı veya benzer tarımsal ürün ihraç etmesi halinde, tarımsal ürünlerin uluslararası pazarda fazla bulunması ve bununla birlikte bu ürünlerin fiyatlarının düşmesi görülmektedir.

Fiyat düşüşü, söz konusu malların gelir ve fiyat esnekliklerinin düşük olmasından dolayı ihracat gelirlerinin düşük olmasına yol açmış olacaktır. İhraç ürünlerin çeşitliliğinin artırılması ve işlenmesi, zorlukların en aza indirilmesine yardım edebilecektir. Bunlar ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin, işlenmiş tarımsal ürün ihracatında elde ettikleri pazar paylarını koruyabilmeleri konusunda güçlük yaşadıkları gözlenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin dünya işlenmiş tarımsal ürün ihracatında dünya Pazar piyasasında 1981/1990 döneminde %27 olan payı, 1991/2000 döneminde %25 seviyelerine kadar düşmüştür. Dünya işlenmiş tarımsal ürün ihracatında gelişmekte olan ülkelerin payının artmamasının ve zamanla azalmasının nedenleri ise, dünyada işlenmiş tarım ürünleri ihracatlarını elinde bulunduran çokuluslu şirketler ve ithalatçı ülkelerde olan çeşitli korumacı politika ve önlemlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde üretim maliyetlerinin yüksek olması, işlenmiş tarımsal ürünlerinin fiyatlarında da artış oluşmasına sebep olmaktadır. İşlenmiş

¹⁸ Recep Erbay, *Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme* Namık Kemal Üniversitesi, Açık Erişim Arşivi, 2013., s. 9.

¹⁹ Food and Agriculture Organization of the United Nations FAO, 2019

tarımsal ürünlerdeki bu fiyat artışı ihraç fiyatlarına yansımaktadır bu da dış pazarda aynı ürünlere göre fiyatının yükselmesine ve dış pazardaki talebinin azalmasına sebep olmaktadır²⁰.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gıda bağımsızlığı ile ilgili önemli sorunları olduğu görülmektedir. Özellikle Afrika, Orta Asya ve dünyadaki gelişmekte olan ülkelerde gıda bağımsızlığının olmamasının temel sebeplerinden biri iç piyasalarındaki üretimin maliyetli olması sonucunda üretilen ürünün pahalı olmasından kaynaklanmaktadır. İç piyasada ki üretim maliyetlerine bağlı olarak ürün fiyatlarının artması, ülke piyasasının gıda egemenliğini elinde bulunduran gelişmiş ülkelere yönlendirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimin teknolojik donanım ve üretici destekleri ile yapılması ayrıca girdi maliyetlerinin düşük tutulması gıda üzerindeki egemenliklerini sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin gıda egemenliği yapmaları gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal üreticilerin kendi iç piyasalarında dahi kazanç elde edememelerini sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin gıda pazarını ellerinde buldurmaları ile gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin dünya üretiminden düşük pay almalarına neden olmaktadır. Ayrıca gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin piyasa koşullarına karşı etkili önlemler alamamaları ve iç piyasalarını gıda egemenliğini elinde bulunduran ülkelere karşı yeterince destekleyememeleri ve dış pazara açılmama gibi sebeplerden dolayı tarıma dayalı sermaye birikimi sağlayamamaktadırlar.

Agrodata veri bankası tarafından kabul edilmiş kıstaslara göre, dünyanın en büyük 100 uluslararası gıda firmasının, ana ülkelerin ekonomik yapısı ve firmaların mali performanslarına göre uzun dönemli olarak, incelemesi yapılmıştır. İnceleme sonucunda, dünya gıda sanayi tekeli son otuz yıl içerisinde yapısal olarak önemli değişikliklere uğradığı tespit edilmiştir. 1974 yılındaki ilk 100 şirketten, sadece 32 tanesi 2005 yılı sıralamasına girebilmiştir. Geriye kalan 68 firma ise ya diğer çok uluslu gıda şirketleri tarafından satın alınmış, parça parça firmalara satılmış ya da düşük verimsizlik dolayısıyla sıralamaya girememiştir²¹.

²⁰ Adem Doğan, *Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği*, 2009, Cilt. 9., Sayı. 17., a.g.e.,s. 373.

²¹ Muharrem Can, "Dünya Gıda Fiyatlarının Yükselmesinin Piyasa Yapısıyla İlgisi; Artış Nedenleri Sonuçları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *Maliye Dergisi*, 2008, (155), 89-107, s. 91.

1.2.6.Sermaye Birikimi Katkısı

Tarım alanında geleneksel olarak oluşan gelir seviyesi ile "marjinal tasarruf" eğiliminin görülebilir şekilde düşük ve marjinal tüketim eğiliminin de yüksek olduğu düşünüldüğünde, ilk etapta tarım sektörünün kendi dinamikleri ile bir sermaye birikim çalışmasının başlatılamayacağı gibi bir yanılma olması olağandır. Ancak günümüzdeki gelişmiş ülkelerin kalkınma serüvenlerine bakıldığında tarımsal üretim ürünlerinden ve toprak sahibi üreticilerde toplanan iktisadi artığın, uyumlu kamu politikalarının da yönlendirmesiyle tarımdan ziyade sanayi sektörüne yöneldiği de değerlendirilmektedir. Sanayileşmenin ilk aşamalarında kentleşme yapısı ile gelir ve hızlı nüfus artışlarının bir sonucu olarak tarımsal ürünlere olan talepte aynı oranlarda artış yaşanmış, bu eğilim de büyük toprak sahibi üreticilerin kazançlarını, büyük ölçüde arttırmıştır. Bu gelirler, toprak reformları ve vergilendirme politikaları ile sanayi sektörüne yönlendirilmiş ve sanayi sektöründe bir üretim biriminin, belli bir zamandaki mal ve hizmet üretme kapasitesi olarak söylenebilen, sermaye stokunu veya sermaye birikimini arttırmaktadır²².

Kalkınma aşaması bir anlamda sermaye birikimi aşamasıdır denilebilir. Herhangi bir ülkenin ekonomik sektörde kalkınabilmesi için önemli temel koşullardan biri, üretim organizasyonunun dar bir iş bölümü ve uzmanlaşma ile sadece öz tüketim için üretim yapılan geçimlik ekonomiden, pazara odaklı üretim yapılan bir ekonomi için yeniden örgütlenmesidir. Pazar odaklı uzmanlaşma kalkınma için yeterli sermaye birikimi sağlayamayacağı için alternatif pazarlarda sermaye arayışı içinde olabilmek için uzmanlaşma dışında alternatif ürün pazarlama olanaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bunlar ile birlikte sermaye birikimi imkânı genişlemiş ve pazar riski dağıtılmış olacaktır. Ülke nüfusunun bir kısmının sermaye birikimi sağlayan alanlarda çalışabilmeleri amacı ile bunların zorunlu tüketim ihtiyaçlarının nüfusun geri kalan kısmı tarafından karşılanması gerekmekte ve bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetler, başkaları tarafından karşılanma oranına göre daha farklı yatırım piyasalarına yönlendirilmiş olabilmektedir. Bunların hepsine bakıldığı zaman tarım sektörünün, kalkınmada çok özel bir rol üstlendiğini görmek mümkündür²³.

²² Seyfettin Erdoğan vd., *Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar* Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları Nisan 2014 a.g.e.,ss. 2-54

²³ Seyfettin Erdoğan vd., *Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar* Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları Nisan 2014 a.g.e.,ss. 2-54

Şüphesiz ekonomik kalkınmanın kaynak olmaksızın gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Sermaye stokunun az olduğu ülkelerde ilk yapılması gereken büyümeyi sağlayacak olan kaynakların meydana getirilmesi olmalıdır. Bu tarz ülke ekonomilerinde öncü konumunda olan tarım sektörü, iktisadi büyümeyi de finanse etmek zorunda kalmaktadır. Tarımsal iktisadi büyümeyi gerçekleştirecek sermayenin oluşturulabilmesi gerekmekte, bu sermaye birikiminin temel kaynağını da tarımsal sektörde oluşturulan artık değer meydana getirmektedir. İktisadi büyümenin önemli ölçüde tarımsal üretim verimliliğinin artırılması ile orantılı olması, gelir düzeyinin iyileştirilmesinde önemli ölçüde etkili olmaktadır²⁴.

1.2.7. Adaletin Gerçekleştirilmesi Sosyal Eşitlik Katkısı

Ülkelerdeki gelir dağılımının en alt kısmında bulunan grupların en geniş anlamda istihdam edildiği sektör tarım sektörüdür. İşsizliğin (gizli) yoğun bir şekilde görüldüğü tarım, genel olarak kırsal kesimde yürütülen bir iktisadi faaliyet olduğu için, geçimlerini tarımsal üretim ile sağlayanlar, kalkınmışlık kriterleri bakımından standartların, ülkenin diğer yerlerine göre düşük olduğu şartlarda hayatlarını idame ettirmektedirler. Bunlara bakıldığında tarım sektörünün baskın olduğu yerlerde yoksulluğa daha çok rastlanılmaktadır. Bunlardan dolayı tarım sektörünün doğrudan ve dolaylı olarak desteklenmesi ülkedeki gelir dağılımının diğer yerler ile aynı seviyelere taşınması ve yoksulluğun en aza indirilmesi hatta ortadan kaldırılması bakımından olumlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır²⁵.

Kırsal bölgedeki kalkınmayı sağlayabilmek için öncelikle toprak reformu gerekmektedir. Toprak mülkiyet yapısında gerçekleştirilecek reform temelde sosyal adaleti sağlayıcı bir önlem olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte tarımsal topraklar üzerinde yoğunlaşan demografik baskı ve yaşam düzeyinde hissedilir yükselmeye yaşanması sağlanabilir. Topraksız veya az topraklı çiftçi ailelerinin yeter gelirli tarımsal aile işletmeleri haline getirilmeleri için topraklandırılmalarını, donatılmalarını, desteklenmelerini ve örgütlenmelerini de sağlayarak kırsal bölgede yaşayan bireylerin ekonomik ve sosyal olarak gelişmesine katkı sağlanır²⁶. Eğitim,

²⁴ Seyfettin Erdoğan vd., *Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar* Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları Nisan 2014 a.g.e.,ss. 2-54

²⁵ Seyfettin Erdoğan vd., *Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar* Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları Nisan 2014 a.g.e.,ss. 2-54

²⁶ Yavuz Tekelioğlu, "Toprak Reformu Ve Türkiye Uygulamaları", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2010, (19) 43-80, s. 69.

sağlık, hizmet gibi temel yaşam ihtiyaçlarının kentlere göre düşük olduğu kırsal alanlar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoğun nüfusa sahiptir. Kırsal bölgelerin eğitim, sağlık, hizmet gibi koşullar konusunda kent bölgelerine yakın seviyelere taşınması ülkenin kalkınma konusunda da büyük ilerleme sağlamasına olanak sağlayacaktır. Zira yoğun nüfuslu kırsal bölgelerin kalkındırılması ülke ekonomisine doğrudan katkı ile ülkenin kalkındırılması konusunda önemli rol oynayacaktır.

1.3.TARIMSAL ÜRETİMDE FİYAT DALGALANMALARI

Tarımsal üretim diğer sektörlerle göre fazla karmaşık yapıya sahip olması ve küçük ölçekli işletmeler tarafından yapılması gibi sebeplerden dolayı fiyat istikrarsızlığı yaşayan bir sektördür. Üretim esnasındaki girdilerin dönemsel olarak fiyat değişikliği yaşaması, stratejik öneme sahip tarım ürünlerindeki verim artış-azalış eğilimleri ile fiyat dalgalanmaları yaşanmaktadır. Diğer sektörlerle göre üreticisi fazla olan tarım, birlik ve kooperatifleşme çabaları olmasına rağmen yine de fiyat düzeni sağlayamamaktadır. Bahsedilen bu sebepler vb. etkenler tarım üretimindeki fiyat istikrarsızlığını ortaya çıkarmaktadır.

Dünya piyasalarında 2006 yılında önemli ölçüde tarımsal ürün fiyatları artış eğilimine girmiş ve bu artış eğilimi 2007 yılında da devam etmiştir. Gıda ve Tarım Örgütü gıda fiyatı endeksi 2006 yılında %9 oranında artarken, 2007 yılında 2006 yılına göre artış %23 olmuştur. Aralık 2006'dan Aralık 2007'ye kadar fiyatlardaki yükselme oranı %37 oranında olmuştur. Artışa sebep olan ürünler ve bu ürünlerde yaşanan fiyat yükselişleri sırası ile; sütte %80, yağlarda %50, pirinçte %26, hububatta ise %42 oranında olmuştur. (2006/2007 yıl ortalamalarına göre artışlar, mısırdaki %34 buğdayda %50). Şeker fiyatları ise 2006 yılında 2005 yılına göre %20 arttıktan sonra 2007 yılında %32 civarında azalmıştır²⁷.

Bu gibi tarımsal fiyat artışları olduğunda toplumda karşılığı hızlı bir şekilde hissedildiği için devlet müdahalesi gerekmekte, bu müdahalelerin direkt fiyatlara yapılması da fiyat istikrarsızlığına yol açmaktadır. Ne kadar fiyat düşürücü etkiler oluşsa da fiyat düşüş eğilimleri ve tahminleri üretici ve tüketicilere gelene kadar bu istikrarsızlık devam etmektedir.

²⁷ Taylan Kıymaz ve Yurdakul Saçlı, *Tarım Ve Gıda Ürünleri Fiyatlarında Yaşanan Sorunlar ve Öneriler*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Haziran, 2008, a.g.e., s. 2.

AB ve Türkiye’de 1960 yılından sonra tarımsal ürünlere yönelik devlet müdahaleleri ve tarımsal politikalar tamamen üreticileri korumaya yönelik olmuştur. İlk olarak üretim ile pazarlama alanlarında etkinliğin artırılması amaçlı müdahaleler yapılmıştır. Ekonomik kriz sonrası, tarımsal kredi yapısı düzeltilmiş ve fiyatları doğrudan destekleme stratejileri hayata geçirilmiştir. Tarım üreticilerine ürettikleri ürünler için fiyat garantisi sağlanması fikri ise, 1917 yılında hububat ürünleri için İngiltere’de belli bir dönem için uygulanmış ve 1930 yılındaki depresyondan sonra da bazı dönemler için tekrar uygulanmıştır²⁸.

Batıda ilk kanun 1930’da Amerika Birleşik Devletleri’nde parite kavramına dayandırılarak ortaya çıkartılmıştır. Başka bir ifade ile bu kanunda, 1910/1914 dönemi dikkate alınarak, tarımsal ürünlerin reel satın alma gücünün korunması hedeflenmiştir. Tarım ürünlerinde ürün fiyat garantileri üretimi teşvik etmek ile beraber tarımsal üreticilerin gelirlerini arttırmak amacıyla II. Dünya Savaşı boyunca kullanılmaya devam edilmiştir. Türkiye’de ise tarımsal üreticileri korumak amacı ile tarım ürünleri piyasasına ilk devlet müdahalelerinden biri 1932 yılında buğday fiyatlarında görülen büyük çaplı dalgalanmalar karşısında çıkarılan “Buğday Koruma Kanunu” ile olmuştur. Bu dönemde buğdaya hızlı bir şekilde müdahale edilmesinin nedeni tüketim için yoğun önem teşkil etmesidir. Tarımsal ürün fiyatlarına gerçek anlamda müdahale 1950’den sonra yoğun bir şekilde başlamıştır²⁹.

Dünya’nın belli başlı bölgelerinde yüksek petrol fiyatları ile birlikte yaşanan düşük faiz oranları ile yön arayan fonların tarım ürünlerinin işlem gördüğü türev piyasalara yönelmesi ile spekülatif hareketlerin arttığı, bunun da tarım ürünlerinin piyasa fiyatlarında dalgalanmaya neden olması, ürün fiyat artışlarına ilişkin bir başka etken olarak söylenebilir. Nitekim Chicago Ticaret Borsasında işlem gören ürünler olan mısır, buğday ve soya ürünleri üzerinde yapılan analizler bu durumu doğrular derecededir³⁰.

Tarımsal ürünlerin, piyasalarında yaşanan fiyat artışları ve dalgalanmalar ile birlikte 2008 yılının son çeyreği ve 2009 yılında (dünyada yavaşlaması tahmin edilen ekonomik anlamda büyüme hızı ile birlikte) yerini, daha yavaş hareketlere

²⁸ Yusuf Tuna, “Tarım Ürünleri Fiyatlarına Devlet Müdahalesi ve Türkiye’de Müdahale Fiyat Politikasının Tarihçesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 2011, Cilt 47, Sayı 1-4, s. 350.

²⁹ Yusuf Tuna, **Tarım Ürünleri Fiyatlarına Devlet Müdahalesi Ve Türkiye’de Müdahale Fiyat Politikasının Tarihçesi** İ.Ü. İktisat Fakültesi İktisat Politikası Anabilim Dalı Yıl 1989 Cilt 47 Sayı 1-4, a.g.e., s. 350.

³⁰ **Gıda ve Tarım Örgütü GTÖ** (Food and Agriculture Organization FAO), 2007, s. 1.

bırakmaları beklenilmiştir. Ancak, gelişmekte olan ekonomik piyasaların bir bölümünde, ekonominin hızını düşürmesinin daha az hissedilecek olması, tarımsal ürün fiyatlarındaki düşüşü beraberinde yavaşlatırken, biyoyakıtlara olan talebin ve gecikmeli arz tepkilerinin etkisiyle, tarımsal ürün fiyatlarının uzun dönem ortalamalarının üzerinde seyretmeye devam etmiştir³¹. 2009 yılından sonra tarımsal ürün fiyatlarında uzun dönem ortalamaların üzerinde seyretme eğilimi dönemsel olarak yaşanmıştır. Son yıllarda dünyada yaşanan ekonomik dalgalanmalar ile birlikte tarımsal ürünlerde dönemsel dalgalanmalar yaşansa da uzun dönemde fiyat istikrarı sağlandığını söylemek mümkün.

Belirttiğimiz bu sebeplerden dolayı tarımsal ürünlerin fiyatlarında dönemsel artışlar, bu artışlar karşısında devletlerin fiyatlara müdahalesi gibi durumlar sık sık görülmektedir. Bunun sebebi de tarım sektörünün çok değişken bir yapıya sahip olması ile birlikte tarım ürünlerindeki fiyatların esnek yapıda olmalarıdır. Günümüz piyasa koşullarına bırakıldığında tarım ürünlerindeki bu fiyat istikrarsızlığının önüne geçebilmek mümkün görülmemektedir. Bunlar ile birlikte tarımdaki istikrarsızlığı etkileyen başka etkenler de bulunmaktadır.

Tarım üretiminde en önemli özelliklerden biri, üretimin doğal koşullara ve iklime bağlı olmasıdır. Sulama, ilaçlama ve gübreleme yolu ile bu etkiler azaltılmaya çalışılsa da yeterli olamamaktadır. Dolayısıyla doğal faktörlerin kontrol edilememesi tarımsal üretimde dalgalanmalar oluşturmakta bu dalgalanmalar da ürün miktarını, fiyatını dolayısıyla üreticilerin gelirlerini etkilemektedir. Örneğin tarım kesiminde teknolojik yeniliklerle üretim arttırılabilmekte ama sınırlı kalmaktadır, bu durum sanayi sektöründe böyle değildir. Tarımsal üretim mevsimlere bağlı olduğu, ekim biçim ve hasat zamanları belli olduğu için artan bir tarımsal talep karşısında tarımsal arz hemen cevap verememekte, bu da dengesizlik yaratmaktadır. Tarım ürünleri temel gıda maddeleri olduğu için talep elastikiyetleri 1'den küçüktür, bunun anlamı şudur; fiyatlar ne kadar artarsa artsın, bu talebi çok küçük bir miktar etkilemektedir³².

Tarım ürünleri tek kullanımlıktır ve tüketildikten sonra ortadan kalkmaktadır. Sanayi malları ise sürekli; bir kere alınan bir buzdolabı yıllarca

³¹ **Uluslararası Para Fonu**, (International Monetary Fund IMF), 2008, s. 1.

³² Elmas Demircioğlu Karabıyık, Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası Kapsamında Türkiye'nin Uyumlu Ve Ortak Tarım Politikasının Türk Tarım Sektörünün Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, T.C. Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012, a.g.e., s. 16-18. **(Yayımlanmış Doktora Tezi)**

kullanılabilmektedir. Tarım sektöründe işgücü akıcılığı (mobilité) toprağa bağımlılık yüzünden zayıftır. Ayrıca tarımsal üretim mevsimlere bağılı olduğundan üretim yapılmadığı dönemlerde makine, teçhizat ve emek boşa (atıl) kalmaktadır ve tarımsal işletmeler genellikle küçük ölçekli aile işletmelerinden oluştuğu için verimlilik düşmektedir. Tarımda kullanılan emek, ücretli işgücü emek yerine aile içi emek olduğundan ve kırsal alanlarda nüfus artışı daha hızlı olduğundan emek arzı yükselmektedir. Buna karşılık emek birimi başına düşen toprak ve sermaye miktarı artışı sınırlı olduğu için emek talebi düşük kalmaktadır. Bu yüzden tarım sektöründe gizli işsizlik vardır. Tarımsal üretimin hava koşullarına bağılı olması nedeniyle yıllar içinde ortaya çıkan dalgalanmalar hem üretici gelirlerini hem de gıda fiyatlarını dalgalandırmaktadır. Bu dalgalanmalardan ulusal ekonomi çok fazla etkilenmektedir. Hava koşullarının yanında zararlı böceklerin de etkisi ile dalgalanmalar artmaktadır³³.

Tarımda maliyetlerin hesaplanmasında çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. İklim şartlarına olan bağılılık, üreticilerin ekim alanlarını genişletip daraltması, entansif (yoğun) tarım uygulanması suretiyle ürün miktarının arttırılıp azaltılması, üretim maliyetlerinin hesaplanmasında zorluklar meydana getirmektedir.

Bazı tarım ürünleri sahip olduğu organik yapı nedeniyle çabuk bozulmaya müsait oldukları, ürünün depolanıp saklanması mümkün olmadığı için piyasaya hemen sürülüp tüketilmesi gerekmektedir, bu da arz ve talepte dalgalanmaya yol açmaktadır. Bu durum üretici gelirlerinde ve üretim miktarının belirlenmesinde belirsizliğe yol açmaktadır³⁴.

Tarım sektörünün içinde barındırdığı yapı ve arz talep dengesizliğinden kaynaklanan fiyat istikrarsızlıklarını dört başlık altında inceleyebiliriz:

- 1. King Kanunu:** Tarım ürünlerinin beslenme açısından temel ürünler olması sonucu, düşük talep esnekliğinin bulunması nedeniyle arzdaki iniş çıkışların doğrudan fiyat dalgalanmaları yaratması.

³³ Elmas Demircioğlu Karabiyik, Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası Kapsamında Türkiye'nin Uyum ve Ortak Tarım Politikasının Türk Tarım Sektörünün Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, T.C. Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012, a.g.e., s. 3. **(Yayımlanmış Doktora Tezi)**

³⁴ Elmas Demircioğlu Karabiyik, Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası Kapsamında Türkiye'nin Uyum ve Ortak Tarım Politikasının Türk Tarım Sektörünün Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, T.C. Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012, a.g.e., s. 3. **(Yayımlanmış Doktora Tezi)**

2. **Örümcek Ağı Teorisi:** Üretimin zamana bağlı olması nedeniyle ortaya çıkan arz gecikmeleri sonucu devresel istikrarsızlıklar oluşması.
3. Tarımsal ürünlerin biyolojik olarak yıl boyunca değil de mevsimlik olarak hasat edilmelerinden kaynaklanan mevsimlik fiyat değişimleri.
4. Tarımsal ürün fiyatlarında konjonktürel dalgalanmalar.

Ekonomik krizlerin hem genel ekonomi üzerinde hem de sektörler üzerinde önemli derecede olumsuz etkisi söz konusudur. Ancak özellikle büyük krizlerin, tarım sektöründe yarattığı krizlerin sosyal ve ekonomik maliyeti daha da yüksektir. Bu sebeple, tüm ülkeler tarım sektörünü daima bu krizlerin etkisine karşın koruma eğilimindedir. Örneğin, 1929 yılındaki büyük buhranın olumsuz etkileri tarım sektörünün oldukça kötü geçmesine sebep olmuştur. Durgunluk nedeni ile talepte büyük düşüşler yaşanmış, ABD ihracat yaptığı pazarlarını kaybetmiş bu da stokların artmasına neden olmuştur. Üreticilerin zor duruma girmesi ile ABD’nde tarım sektöründe korumacılığa giderek tarım destekleme politikaları uygulanmaya başlanmıştır³⁵.

Tarım piyasasındaki bu dalgalanmaların önüne geçebilmek tamamen mümkün olmasa da üretici üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirebilmek için gerekli bazı önlemler alınabilir. Örneğin; üretilen ürünlerin satışa hazırlanma aşamalarının çalışmasının yapılması, pazarlama düzenlemeleri üzerinde çalışılması, piyasa işleyişine göre değişiklik yapılması veya strateji geliştirilmesi gibi çalışmaların zamanında yapılması problemi en aza indirmek için büyük etki oluşturacaktır.

1.4.KIRSAL KALKINMA

Kalkınma yaklaşımları geçtiğimiz on yıllar içerisinde önemli değişimler geçirmiştir. 1950’lerden 1980’lere dek kalkınma müdahaleleri tabandan tavana yani devlet eliyle yapılan ve genelde alt yapı yatırımları olarak algılanmış hatta ekonomik büyüme ile eş değer görülmüştür. Fakat bu bakış açısı değişen uluslararası ekonomik ortam ile ve önceki kalkınma müdahalelerin beklenen sonuçları doğurmaması nedeniyle 1970’lerin sonuna doğru akademik ve uygulayıcı çevrelerden önemli eleştiriler almaya başlamıştır. Bu değişiklikler elbette ki kırsal kalkınma yaklaşımlarını da etkilemiştir. Buna göre kırsal kalkınmanın mekânsal anlamda fiziksel bir iyileşmeden

³⁵ Elmas Demircioğlu Karabıyık, Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikası Kapsamında Türkiye’nin Uyumu Ve Ortak Tarım Politikasının Türk Tarım Sektörünün Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, T.C. Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012, a.g.e., s. 3. (**Yayımlanmış Doktora Tezi**)

ibaret olmadığı fakat o bölgede yaşayan insanların hayatında iyileşme olması gerektiği ya da iyileşmeyi sağlayabilecek kaynaklara erişimlerinin sağlanması olduğu olarak ifade edilmeye başlanmıştır³⁶.

Kalkınma çalışmalarının en büyük yapılarından birisi olan kırsal kalkınma bir ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplumun refahının artmasıdır³⁷. Bu anlamda kalkınma kent ile kır arasındaki sosyokültürel ve iktisadi farklılıkları en aza indirmeyi ve kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı amaçlayan kalkınma stratejisi olarak tanımlanmaktadır³⁸.

Ülke gelirinin dengeli bir şekilde dağılımı, ülke kaynaklarının toplumsal yapının şartlarına uygun biçimde kullanılmasını sağlayacak bir sanayi toplumuna geçiş, toplumun her kesiminde gerçekleşen üretim faaliyetlerinin ve üretim ilişkilerinin köklü bir değişimle verimliliğinin yükseltilmesi, sosyal ve alt yapı çalışmalarının her kesime eşit bir şekilde sağlanması, sağlıklı beslenme olanaklarının geliştirilmesi, eğitim sisteminin ülkenin uzun dönemli insan gücü gereksinimine göre çağdaş teknolojik bilgiyi de kapsayan bir düzeye getirilmesi, toplumun maddi varlığı ile birlikte manevi varlığının da zenginleştirilmesi, kültürün yaygınlaştırılması ve yaşatılması gibi toplumsal ihtiyaçların da kalkınma kavramına dâhil edilmesi gerekmektedir³⁹.

İlk defa Birleşmiş Milletler (BM) Örgütünce tanımlanan Kırsal Kalkınma, “toplum kalkınması” tanımı ile eşdeğer hale gelmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan tanımda, toplumun niteliğine, kırsal olup olmadığı belirtilmeksizin, genel bir açıdan yaklaşmıştır. Buna göre kırsal kalkınma; “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması sürecidir”⁴⁰ olarak ifade edilmiştir.

³⁶ Sevgi Doğan ve Selenge Banu Akşahin, *Türkiye ve AB’de Kırsal Kalkınma: Bir Mevzuat Derlemesi*, Ankara, 2011, s. 8.

³⁷ *Ekonomi Ansiklopedisi*, Paymaş Yayınları, İstanbul, 1983, s.722.

³⁸ *Ekonomi Ansiklopedisi*, Paymaş Yayınları, İstanbul, 1983, a.g.e., s.722.

³⁹ İpek Ayanoğlu, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, T.C. Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008, s. 7. (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**)

⁴⁰ Göksel Armağan, “Kırsal Kalkınmada Kavramlar ve İnkeler”, *İzmir İktisat Dergisi*, Mart, 2020, 35 (1), s. 155-175

Kalkınma; “kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen sağlayan birey ve toplulukların, insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için, onlarda önce bu yönde bir gereksinme duygusunun yaratılması, sonra da bu duygu yönünde çaba harcamaları için onlara maddi ve manevi açıdan tüm yardımların yapılması ile demokratik yoldan bu toplulukların kalkınmalarını sağlama savaşıdır” diye ifade edilmiştir⁴¹.

TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu raporunda, kırsal alanlar eğitim, sağlık, adalet ve güvenlik gibi temel hizmetlere ve bilgi kaynaklarına kolayca ulaşılabilen, adil piyasa koşullarının işlediği, cinsiyet ayrımlarının yapılmadığı, demokratik, kültürel dönüşümlere açık, saydam yönetim yapılarına sahip, çocuk işçiliğinin ve tüm dezavantajlı grupların ortadan kalktığı, sorun çözme yeteneği gelişmiş örgütlü bir yaşam olarak ifade edilmiştir. Görüldüğü gibi burada daha çok ulaşılmak istenen bir yapı tanımlanmıştır. Diğer yandan günümüz kırsal kalkınma politikalarının temelini oluşturacak olan Kırsal Kalkınma Planına hazırlık niteliğinde olan Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi önem taşımaktadır⁴².

Kırsal kalkınma, kırsal kesimin gelir düzeyini, doğal kaynak kullanımını esas olarak gerçekleştirir. Kırsal kalkınmanın temel amacı hayat kalitesinin daha iyi koşullara gelmesi, gelişmişlik farklarının azalması ve azaltılması (yani eşit koşullara gelinmesi), bunlar ile birlikte kültürel ve çevresel faktörlerin de göz ardı edilmeden korunması, bölgesel olarak; kültürel, ekonomik ve sosyal özelliklerin yok sayılmaması şeklinde özetlenebilir.

Dünya Bankası verilerine göre; 2017 yılında kentsel alanlarda yaşayan nüfus oranı; Türkiye’de %74,4, AB-28 ülkelerinde ise %76,4 olup, bu oranlar dünya ortalaması olan %54,3’ün oldukça üzerindedir. Aynı verilerde dünya nüfusunun % 54,74’lük kısmının kentlerde yaşadığı % 45,26’lık kısmı ise kırsal alanlarda yaşadığı gösterilmektedir. Ayrıca bu oranların 2025 yılında kentte %55 ve kırsalda %39 olacağı belirtilmiştir⁴³.

⁴¹ İpek Ayanoğlu, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, T.C. Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008, s. 3. **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

⁴² İpek Ayanoğlu, Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, T.C. Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008, a.g.e., s. 8. **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

⁴³ T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Kentsel-Kırsal Nüfus Oranı”, <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kentsel---kirsal-nufus-orani-i-85670> (Erişim tarihi: 15.06.2020).

Dünya nüfusunun yarısından fazlası ve Türkiye nüfusunun neredeyse yarısına denk gelen bu oranlar azımsanamayacak derecede fazladır. Bu kadar büyük ölçekte nüfusun ekonomik düzeyinin iyileştirilmesi şüphesiz nüfusun geri kalanını da olumlu yönde etkileyecektir. İnsanoğlunun hayatta kalabilmesi için gerekli besinin en büyük kaynağının tarım olduğu şüphesizdir ve her ülkede büyük oranlarda bu endüstri kolunda çalışan insan sayısı fazlasıyla mevcuttur. Bu alanlarda doğal kaynaklar, teknoloji, ekonomi, hukuk ve gerekli alt yapı çalışmaları büyük bir önem ile ele alınmalıdır.

Kırsal gelişmenin ana amacı; kırsal alanda yaşayan bireylerin oluşturduğu yerel toplulukların yapısal özelliklerini dikkate alarak onların karşı karşıya buldukları sorunları çözmek, ihtiyaç duydukları temel ve çağdaş ihtiyaçları karşılamak yoluyla köylünün refah ve gelir düzeyini yükseltmek, emeğinin hakkını, ürününün değerini almasını sağlamak ile kırsal alanda beklenen ekonomik gelişmeyi ve toplumsal değişmeyi gerçekleştirmektir⁴⁴.

Bu kapsamda kırsal kalkınma; ekonomik, kültürel ve bunun yanında toplumsal boyutu bulunan bir süreç olması, kır-kent farklılaşmasının en düşük düzeye indirilmesi, refah ve gelirin dengeli dağıtımı ve kaynaklara daha iyi bir ulaşım sağlanarak yaşam seviyesinin yükseltilmesi, kırsal alanlarda oluşan yoksulluğun ve kötü beslenmenin ortadan kaldırılması, kırsal yaşam düzeyini geliştirerek evrensel ölçütlerin, adalet ilkelerinin ve eşitliğin sağlanması, kırsal alan ve bölgelerin ekonomik yönden kalkındırılması, kırsal alanlarda yaşayan istihdamın ülke refahı ve gelişmişliğinden, bulunduğu alanda yaşamlarını sürdürerek pay alması, kırsal nüfusun yaşamının modernize edilmesi, kırsal emeğin hem verimli hem de haklarını aldığı bir istihdam biçiminin sağlanması gibi birçok unsuru içinde barındırmaktadır⁴⁵.

Kırsal alanlarda teknolojinin yaygınlaşması, makineleşme sonucunda tarım sektöründe meydana gelen işgücü fazlalığı ve nüfus artışı kentlere göçü hızlandırmaktadır. Göç ne kadar hızlı ve yoğun olursa kentlerde meydana getirdiği ekonomik, kültürel, sosyal ve yapısal sorunlar o kadar çok gündemde kalmaktadır. Yani kentsel alanlarda meydana gelen sorunların çözüme kavuşturulması, kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Kırsal kalkınma en

⁴⁴ İpek Ayanoğlu, Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, T.C. Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008, a.g.e., s. 10. **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

⁴⁵ Merve Uslu, Türkiye'de Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun Kırsal Kalkınmaya Etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı, T.C. Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, 2019, s. 5. **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

yalın ve sade şekliyle, kırsal alan ya da kırsal yerleşme olarak adlandırılan alanlardaki ekonomik, kültürel ve sosyal bütün şartların, hem sürdürülebilirlik hem de çevre koruma ilkeleri kapsamında ele alınması ve bu alanlarda yaşayan, istihdam edilen bireylerin refah düzeylerinin yükseltilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Kırsal kalkınma, sadece Türkiye için değil bütün ülkeler için önemli bir sorundur. AB çatısı altında toplanan gelişmiş ülkeler için de sorun oluşturan kırsal alanlar önemli bir gündem olmaya başlamaktadır. Bu nedenle AB sürekli olarak program ve politika değişiklikleri yapmakta ve sorunlar için yeni yaklaşımlar oluşturarak mali kaynaklar oluşturmaya çalışmaktadır. Süreçteki bu değişiklikler AB'ye üye olma yolunda ilerleyen Türkiye'yi de ilgilendirmektedir⁴⁶.

Az gelişmiş ülkelerde kalkınma bir taraftan kaynakların etkin bir şekilde kullanılması, üretim hayatının geliştirilmesi, sanayileşmenin sağlanması, teknolojik gelişmenin hızlandırılması gibi ekonomik konular üzerinde yoğunlaşmakta bir taraftan da üretim verimliliğinin en iyi seviyelere gelmesi, altyapı, eğitim, beslenme ve sağlık gibi temel sorunlarının çözülmesini gerektirmektedir. Az gelişmiş ülkelerde piyasa mekanizmasının nerede ise hiç çalışmadığı alanlar kırsal bölgelerdir. Kırsal bölgeler, kendilerine özgü bir işleyiş yapısı olan içe kapalı ekonomiler şeklindedir. Kırsal yörelerde üretim ve tüketim piyasalarını birleştiren mübadele mekanizması yeterli derecede gelişmemiş olup, yapılan üretim büyük ölçüde kırsal toplumların ya da ailelerin kendi tüketim ihtiyaçlarında kullanılmaktadır. Kırsal yörelerde yaşayan insanlar geçimlerini genel olarak, toprağa dayalı bir üretim dalı olan tarımsal üretimden sağlamaktadır. Bunun temel amacı ise; parasal gelir elde etmekten çok, günlük gıda güvenliğinin sağlanmasıdır. Üretim tekniklerinin ilkel ve geleneksel oluşu, istenilen düzeyde verim alınamamasına, dolayısıyla gıda güvenliğinin tehlikeye düşmesine neden olmaktadır. Dengeli kalkınma açısından kırsal yöreler, çeşitli altyapı (yol, su, elektrik, vb gibi) yatırımlarının götürülmesi gerekli yörelerdir. Genel olarak kentsel nüfusun barındığı yerleşim birimleri altyapı yatırımlarından büyük ölçüde pay alırken, kırsal nüfusun barındığı bölgeler bu yatırımlardan yoksun kalabilmektedir. Ayrıca eğitim ve sağlık sorunlarının en yoğun şekilde hissedildiği, kaynak kullanımının rasyonel olmadığı alanlar yine kırsal yöreler olmaktadır⁴⁷.

⁴⁶ Merve Uslu, Türkiye'de Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun Kırsal Kalkınmaya Etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı, T.C. Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, 2019, a.g.e., s. 6 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**)

⁴⁷ Ahmet Tolunay ve Ayhan Akyol, Kalkınma Ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar Ve Tanımlar **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi** Seri: A, Sayı: 2, Yıl: 2006, Issn: 1302-7085, s. 116-127

1.5.TARIMSAL TEŞVİK

Tarımsal teşvikler kısaca; sektörde ortaya çıkan sorunları çözmek, yeni teknolojilerin benimsenmesini sağlamak ve üretim yetersizliğini gidermek için uygulamaya koyulan ve ihtiyaç kalmadığında sonlandırılan hükümet müdahaleleridir⁴⁸.

Tarımsal teşvikler; devletin üretim, tüketim ve pazarlama süreçlerinde oluşacak aksaklıları gidermek ve oluşabilecek aksamaların önüne geçerek süreci güçlendirmek amacıyla birtakım yardımlarda bulunduğu geniş yapıya sahip olan bir sistemdir. Sistem üretimin yanında tüketimi de arttırmak için belirli müdahaleler yapmaktadır. Burada üretim ve tüketimi arttırmak için yapılacak ilk çalışma dağıtım kanalını güçlendirmektir⁴⁹.

Tarımsal teşvik politikaları tarımsal ürünlerin fiyat dalgalanmalarını engellemeyi, üreticilerin adil ve makul bir gelir elde etmelerini, tarımsal ürün ticaretini geliştirmeyi ve bu sayede dünya genelinde tarım piyasalarına etki etmeyi, piyasada söz sahibi olmayı, ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi, tarım sektörü ve diğer sektörler arasındaki gelir eşitsizlikleri ve gelir dengesizliğini gidermeyi kapsamaktadır. Hollanda dünya genelinde tarımsal desteklemeleri ilk olarak ortaya çıkaran ülkelerden biri olmuştur ve günümüzde de tarımsal desteklemeleri dünya genelinde en iyi şekilde yürüten ülkelerden biridir. Türkiye ise cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal ürünler açısından kendi kendine yetebilen bir ülke olmuştur. 1928 yılında dünyada ve Türkiye’de, tarımsal üretimde nüfusun ihtiyaç duyduğundan daha fazla üretim gerçekleşmiştir. Fakat 1929 yılında dünya genelinde yaşanan ekonomik buhran diğer bütün sektörleri olumsuz yönde etkisi altına aldığı gibi tarım sektörünü de olumsuz etkilemiş, hububatta ekim alanları azalmıştır. Ekim alanlarının miktarındaki bu düşüş 1934 yılına kadar devam etmiştir. Beklentilerin çok daha fazla üstünde yaşanan bu düşüş devletin müdahalesini gerekli kılmıştır⁵⁰.

Türkiye’de desteklenen ilk ürün buğday olmuş ve Ziraat Bankası tarafından 1932 yılında üreticiler bu kapsamda desteklenmiştir. Bu destekleme şekli sonraki

⁴⁸ Merve Buse Çil, Tarımsal Teşviklerin Üretimi Artırmadaki Rolü: Balıkesir’de Tarımsal Teşviklerin Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, T.C. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2019, s. 6 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**)

⁴⁹ Merve Buse Çil, Tarımsal Teşviklerin Üretimi Artırmadaki Rolü: Balıkesir’de Tarımsal Teşviklerin Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, T.C. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2019, a.g.e., s. 6 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**)

⁵⁰ Merve Buse Çil, Tarımsal Teşviklerin Üretimi Artırmadaki Rolü: Balıkesir’de Tarımsal Teşviklerin Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, T.C. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2019, a.g.e.,s. 6. (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**)

yıllarda pazar fiyatı desteği olarak gündeme gelmiştir. Daha sonraki dönemler için Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) (1938 yılında) kurulmuş ve Ziraat Bankası tarafından yürütülen destekleme görevi Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) 'ne devredilmiştir. Bu dönemde buğday, çavdar, arpa, yulaf, haşhaş, çeltik, mısır ve tütün desteklenen ürünler olmuştur. 1950 yılından sonra yıllara göre farklılık göstermekle birlikte baklagiller, yağlı tohum bitkileri gibi ürünler desteklenmiştir. Günümüzde de bu ürünler desteklenmektedir. Her yıl destek miktarı ve ürünlerde farklılık olsa da bu ürünler düzenli ve istikrarlı bir şekilde desteklenmeye devam edilmektedir⁵¹.

Planlı kalkınmaya geçiş dönemine kadar on bir ürün desteklenmiştir. 1980 yılından sonra serbest piyasa ekonomisi uygulandığından tarım sektöründe devlet destekleri azalmıştır. 24 Ocak 1980 yılında ekonomik kararlar alınmıştır. Türkiye' de serbestleşme süreci başlamış ve dışa açılan bir politika yürütülmüştür. Piyasa ekonomisine geçilmesiyle destekleyici politikalar ve tarımda müdahaleler azaltılmıştır. Girdi desteği ve fiyat destekleme politikaları gibi devlet müdahalelerinin azalması ile tarım sektörü tekrar düzenlenmiştir. Örneğin 1988 yılında desteklenen ürün sayısı 10'a kadar düşmüştür. Ancak sonraki yıllarda ürün kapsamı artmış ve 1991'de 24'e 1992'de tablo-1'de gösterildiği gibi 24'e yükselmiştir⁵².

Tablo 1 Desteklenen Tarım Ürünleri (1991/1992)

Buğday	Yulaf	Çay	Arpa
Mısır	Çavdar	Çeltik	Zeytinyağı
Tütün	Anason	Şeker Pancarı	Pamuk
Yaş Koza	Afyon Sakızı	Soya Fasulyesi	Ayçiçeği
Antepfıstığı	Yerli Kapağı	Koza	Fındık
Kuru Üzüm	Yer Fıstığı	Kuru İncir	Çiğit

1992'den günümüze baktığımız zaman tarımsal teşvik politikalarında sürekli bir artışın söz konusu olduğu saptanabilmektedir. Ne kadar serbestleşme politikası güdülse de nüfusun artış göstermesi ile birlikte tüketimin artması, devletin tarımsal teşvikler ile üretimin tüketimi karşılayabilecek seviyelerde olması için çalıştığı görülmektedir. Bu çalışmanın en büyük göstergelerinden birisi de tarımsal teşviklerdir.

⁵¹ Merve Buse Çil, Tarımsal Teşviklerin Üretimi Artırmadaki Rolü: Balıkesir'de Tarımsal Teşviklerin Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, T.C. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2019, a.g.e.,s. 6. **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

⁵² Volkan Korkmaz, Tarım Ürünlerini Destekleme Politikaları: Türkiye ve AB Karşılaştırması, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2015, s. 104. **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

1.5.1.Mazot, Gübre Desteği

2017 yılı ve sonrasını incelediğimizde Türkiye’de bitkisel üretim desteklerindeki geniş kapsamı görmek mümkündür. Bu destekler farklı alanlara göre düzenlenerek verilmektedir. Türkiye’de alan bazlı destekleme ödemelerinde gübrede %18 KDV oranı 2017 yılında sıfırlanmış bununla birlikte Milli Tarım Projesi kapsamında kendi havzasında desteklenen ürünleri yetiştiren üreticiler kullandıkları mazotun %50’sini destek olarak almıştır. Üretimin en büyük girdi maliyetini oluşturan gübre ve mazottaki bu destekleme çalışmaları çiftçilerin tarımsal üretim olanaklarını yüksek seviyelere taşımalarında çok etkili olmuştur. 2003/2017 yılları arasındaki dönemlere baktığımızda bu dönemler arasında üreticilere mazot desteği olarak 8,2 milyar TL ödeme yapılmış, 2005/2017 yılları arasındaki dönemlerde ise gübre desteği olarak 6,7 milyar TL ödeme yapılmış ve 2009/2017 yılları arasındaki dönemlerde tarımsal üreticilere toprak analizi desteği olarak 642,3 milyon TL verildiği görülmüştür. Tablo-2’de bir dekar alan için verilen ürün bazlı mazot, gübre destekleri miktarları gösterilmektedir.

Tablo 2 Ürün Bazlı Destek Miktarı (TL/da)⁵³

Ürünler	Mazot	Gübre	Toplam
Arpa, Buğday, Çavdar, Yulaf	15	4	19
Pamuk, Çeltik (yağlı tohumlar)	40	4	44
Mercimek, Nohut, Kuru Fasulye	14	4	18
Aspir	12	4	16
Dane Mısır, Soya Fasulyesi, Yağlık Ayçiçeği, Patates	19	4	23
Yem Bitkileri, Soğan, Kanola, Fındık, Yaş Çay, Diğer Ürünler	10	4	14
Nadas Alanlar	6		6

“Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli” kapsamında tablo-2’de gösterilen ürünler desteklenmekte ve bu ürünler dışında kalan diğer ürünlere, “Diğer Ürünler” kapsamında belirlenen miktarda mazot ve gübre destekleme ödemesi yapılmaktadır.

Herhangi bir dönem içerisinde mazot fiyatlarında artış olması durumunda, kendi dönemi içerisinde mazot desteği birim fiyatları, günlük mazot fiyat artış oranları ortalaması oranında Maliye Bakanlığının uygun görüşü ile artırılarak

⁵³ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Havzalarda Desteklenecek Ürünler”,<https://www.tarimorman.gov.tr/Duyuru/664/2019-Yili-Havzalarda-Desteklenecek-Urun-Listeleri> (Erişim tarihi: 15.05.2020).

uygulanmaktadır. Bu uygulama diğer yıllar arasında yapılan üretim esnasında gerçekleşen mazot fiyatlarındaki artışlar için de geçerlidir. Geçmiş yıllarda bunun örnekleri yaşanmıştır. Destekleme fiyatları belli olduktan sonra gerçekleşen mazot fiyat artışları göz önünde bulundurularak ödemeler revize edilmiş ve çiftçilere yapılan destekleme ödemeleri de bu doğrultuda revize edilmiştir. Bunlar ile birlikte toprak analizi için verilen destek, en az 50 dekar ve üzeri olan tarım arazilerine belirlenen miktar kadar ödeme yapılmaktadır. Bunlar ile birlikte bitkisel üretim yapan küçük ölçekli aile işletmelerine dekar alana 100 TL ödeme yapılmaktadır⁵⁴.

1.5.2.Havza Bazlı Fark Ödemesi Destekleri

Tarımsal ürünler içerisinde stratejik öneme sahip olan dane mısır, kütlü pamuk, yağlık ayçiçeği, soya fasulyesi, zeytinyağı vb. tablo-3'te gösterildiği gibi birim fiyat üzerinden diğer tarımsal ürünlere göre yüksek prim desteği verilmektedir. 2003/2017 yılları arasındaki dönemlerde toplam 30,3 milyar TL destek ödemesi ile üretimlerine katkıda bulunulmuş, çiftçilerin bu ürünler üzerinden yüksek kazanç elde etmeleri sağlanmıştır.

Tablo 3 Ürün Bazlı Destekleme Miktarı⁵⁵

Ürünler	Birim Fiyat
Yağlık Ayçiçeği	40
Kütlü Pamuk	80
Soya Fasulyesi	60
Kanola	50
Aspir	55
Dane Mısır	3
Arpa, Buğday, Yulaf, Triticale, Çavdar	5
Çeltik	10
Nohut, Kuru Fasulye, Mercimek	50
Zeytinyağı	80
Yeşil Çay	13

2018 yılında yeraltı sularının tarımsal sulamaya yetersiz kaldığı alanlarda ekilen nohut, mercimek ürünlerine verilen normal desteğe ilave olarak %50 destek ödemesi yapılmıştır. Bu ödemelerdeki temel prensip kendi havzalarında

⁵⁴T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Tarımsal Destekler", <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler> (Erişim tarihi: 02.04.2020).

⁵⁵ T.C Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Destekleme Bülteni, Ankara, 2018, s. 1-42.

yetiştirilmelerinin amaçlanmasıdır. “Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli” kapsamında kendi havzasında yetiştirilen ürünlere destek ödemeleri sağlanmakta, aynı şekilde çay üreticilerine yapılan destekleme ödemelerinde de söz konusu yerinde üretim şartı aranmaktadır. Bu alanlar “Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü” (ÇAYKUR)’nün düzenlediği ve kontrollerini yaptığı çay ruhsatlarına göre yapılmaktadır.

1.5.3.Sertifikalı Tohum, Fide ve Fidan Destekleri

Tarımsal üretimde yapılan ilk destekleme çalışmalarından biri olması gereken tohum desteği, yerli ve milli üretime geçişin en büyük kazanımlarından biridir. Yerli çeşitlerde kalite ve verimin artırılması için ıslah çalışmalarına daha çok önem verilmektedir. Bütün yerli çeşitler kayıt edilip sertifikasyon sürecine eklenerek ticareti hızlandırıp kolaylaştırmaktadır. Üretimde kalite ile birlikte verimin artırılması amacı ile; 2005 yılından başlayarak günümüze kadar “sertifikalı tohum kullanım desteği”, sertifikalı yerli tohumları üreten işletmelere de 2008 yılından başlanıp günümüze kadar “sertifikalı tohum üretim desteği” ödemeleri yapılmaya devam etmektedir. Verilen destek miktarı toplam 1,4 milyar TL’dir. Desteklemeler ile birlikte yerli tohum üretimi 145 bin ton seviyelerinden 958 bin tona, fidan üretimi ise 4 milyon adetten 138 milyona ulaşmıştır. Desteklenen sertifikalı tohumlara birim alanında verilen kullanım destekleri tablo-4’te, üretim destekleri ise tablo-5’te gösterildiği gibidir. Ayrıca sertifikalı fidan, çilek fidesi ve standart fidan kullanım desteği birim fiyatları da tablo-6’da gösterilmiştir⁵⁶.

Tablo 4 Yurtiçi Sertifikalı Tohum Kullanım Desteği (TL/da)⁵⁷

Ürünler	Birim Fiyat
Susam Aspir, Kanola,	4
Çavdar, Tritikale, Yulaf	6
Çeltik	8
Buğday, Arpa	8,5
Yem Bezelyesi, Fiğ, Korunga	20
Yerfıstığı	15
Yonca	30
Mercimek, Nohut, Kuru Fasulye, Soya Fasulyesi	20
Patates	80

⁵⁶ T.C Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Destekleme Bülteni, Ankara, 2018, a.g.e., s. 1-42.

⁵⁷ T.C Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Destekleme Bülteni, Ankara, 2018, a.g.e., s. 1-42.

Tablo 5 Yurtiçi Sertifikalı Tohum Üretim Desteği (TL/kg)⁵⁸

Ürünler	Birim Fiyat
Yulaf, Arpa, Çavdar, Tritikale,	0,08
Patates, Buğday	0,1
Çeltik	0,25
Soya Fasulyesi	0,35
Mercimek, Aspir, Kuru Fasulye, Nohut	0,5
Susam	0,6
Yem bezelyesi, Fiğ, Korunga	1,5
Yerfıstığı	0,8
Kanola	1,2
Yonca	4
Orijinal/ Temel ve Üstü Tohumluk Üretimi	Aldığı Desteğe %100 İlave

Tablo 6 Yurtiçi Sertifikalı Fidan, Çilek Fidesi ve Standart Fidan Kullanım Desteği⁵⁹

Ürünler	Birim Fiyat (TL/da)	
	Standart	Sertifikalı
Bodur-yarı bodur meyve türleri ile bahçe tesisi	100	400
Çilek fidesi desteği	-	400
Diğer meyve fidanları ile bahçe tesisi (bağ ve nar hariç)	100	280
Yurtiçi Sertifikalı Fidan Üretim Desteği (Sertifikalı Sınıfında Tüm Çeşitler)	Birim Fiyat (TL/adet)	
Aşılı Fidan	1	
Aşısız Fidan	0,5	

Yurtiçi “sertifikalı tohum kullanım destekleme uygulaması”, 2017 yılında “Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeline” göre Yerfıstığı ve Susam dışında her bir havza için bakanlıkça belirtilen oranda destekleme ödemesi yapılmaktadır. “Geleneksel zeytin bahçelerinin rehabilitasyonu desteği” kapsamında her bir dekara 100 TL destek ödemesi yapılmaktadır⁶⁰.

1.5.4. Organik Tarım

İnsana ve çevreye duyarlı ve üretiminde kimyasal ilaç kullanılmayan, üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar her safhası kontrollü ve sertifikalı yapılan tarımsal üretime organik tarım denir. Ürünün yetiştirilmesi, hasat edilmesi, işlenmesi, tasnif edilmesi, ambalajlanması, etiketlenmesi, muhafaza edilmesi, depolanması,

⁵⁸ T.C Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Destekleme Bülteni, Ankara, 2018, a.g.e., s. 1-42.

⁵⁹ T.C Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Destekleme Bülteni, Ankara, 2018, a.g.e., s. 1-42.

⁶⁰ T.C Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Destekleme Bülteni, Ankara, 2018, a.g.e., s. 1-42

nakliye süreci ile tüketiciye ulaştırılmasına kadar olan tüm işlemlerinde, koruyucu kimyasal ilaç dahi kullanılmamaktadır. Organik tarımsal ürünlerin taşıdığı, “Organik Tarım Logosu” insan sağlığı ile çevreyi koruyan üretim yapısının kullanıldığını gösterir. Organik tarım desteği kapsamındaki ürünler kategorilere ayrılmakta ve her kategoriye ait birim fiyat ödemeleri tablo-7’de gösterildiği gibi yapılmaktadır. Bu kapsamda üreticilere toplam 642,3 milyon TL ödeme yapılmış, 2002/2016 yılları arasındaki dönemlerde yapılan destekler ile ürün sayısı %50 artış göstermiş, üretim alanı ise %483 artış yaşamıştır. Ürün sayısı ve üretim alanının genişlemesi ile birlikte üretimde %698 oranında büyük bir artış kaydedilmiştir⁶¹.

Tablo 7 Organik Tarım Desteği (TL/da)⁶²

Kategori	Birim Fiyat
1.Kategori Üretim	100
2.Kategori Üretim	70
3.Kategori Üretim	30
4.Kategori Üretim	10

1.5.5.İyi Tarım Uygulamaları

İyi tarım uygulamaları, çevre, insan, havyan sağlığına zarar vermeyen bir üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla yapılan tarımsal üretim şeklidir. İyi tarım uygulamaları sertifikasına sahip ürünün, kimyasal, fiziksel, mikrobiyolojik kalıntılar içermediği, çevreyi kirletmeden ve doğal dengeye zarar vermeden üretildiği; üretimi sırasında insan, işçi ve diğer canlıların olumsuz etkilenmediği; üretildiği ve tüketildiği ülkelerin tarımsal mevzuatına uygun olarak üretildiği anlaşılmaktadır. İzlenen tarım politikalarının üreticiler tarafından olumlu karşılanması ve tablo-8’de gösterildiği gibi yapılan desteklerin etkisi ile birlikte 2007/2016 yılları arasındaki dönemlere bakıldığında üretici sayısı 651 iken 55609’a yükselmiş, toplam iyi tarım uygulama alanı 54.000 dekar iken 4.741,075 dekara yükselerek büyük bir genişleme yaşamıştır.

⁶¹ T.C Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Destekleme Bülteni, Ankara, 2018, a.g.e., s. 1-42

⁶² T.C Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Destekleme Bülteni, Ankara, 2018, a.g.e., s. 1-42

Tablo 8 İyi Tarım Uygulamaları Desteği (TL/da)⁶³

Ürün	Sertifika	Birim Fiyat
Meyve, Sebze	Bireysel	50
	Grup	40
Süs Bitkileri, Tıbbi Aromatik Bitkiler	Bireysel	100
	Grup	50
Örtüaltı	Bireysel	150
	Grup	
Çeltik	Bireysel	10
	Grup	

Tarımsal üretim için verilen destekler üreticinin yeni ekim dönemindeki girdi maliyetlerini karşılayabilme konusunda ek destek niteliği taşımaktadır. Özellikle bazı tarım ürünlerinin maliyetlerinin yüksek olması (pamuk gibi) devlet tarafından verilen desteğin miktarını ve önemini daha da arttırmaktadır. Üretici hazırlanacağı sezona karar verirken üreticinin ürün seçiminde en etkili sebeplerden biri verilen tarımsal desteklerdir.

Türkiye’de üreticiye ürün bazlı birim alanında verilen destekler üreticinin maliyetlerini karşılayabilme konusunda yeterli seviyede olsa da üreticinin beklemediği ek üretim giderleri söz konusu olduğunda verilen destekler yeterli seviyede olamamakta ve üreticinin gelir düzeyinin düşmesine neden olmaktadır. Üreticiye ürün bazlı verilen destekler hesaplanırken üreticinin ek üretim giderleri de hesaplanmalıdır. Örneğin Şanlıurfa bölgesinde üreticinin pamuk üretimindeki en büyük giderlerinden biri olan sulama ücretleri verilen pamuk desteklerine yansıtılmalıdır. Aksi halde üretici ek giderlerini ürettiği mahsul satışından karşılamak zorunda kalmakta ve üretim kazancı büyük oranda düşmektedir.

1.6.TARIMSAL ÖRGÜTLENME VE KOOPERATİFÇİLİK

Örgütlenme; benzer sorunlara sahip bireylerin sorunlarını çözmek için bir araya gelmeleridir. Bireyler yaşamları boyunca çok çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar bireysel olabileceği gibi diğer insanlarla ortak sorunlar

⁶³ T.C Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Destekleme Bülteni, Ankara, 2018, a.g.e., s. 1-42

da olabilmektedir. İnsanlar da var olan ortak sorunlarını çözmek için bir araya gelmekte yani örgütlenmektedirler⁶⁴.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) tahminine göre dünyada 1,3 milyar insan tarımsal faaliyetlerde bulunmaktadır. İnsan gücünün önemli olduğu ve emeğin yoğun olduğu tarım, insanların birlikte çalıştığını ve sorunlarının ortak olduğunu göstermektedir. Her alanda olduğu gibi tarımsal faaliyetlerde de bir örgütlü yapı bulunmaktadır. Dünya'da tarımsal alanda insanların örgütlendiği farklı alanlar bulunmaktadır.

Dünya çiftçileri mesleki açıdan uluslararası düzeyde de örgütlenmiş bulunmaktadırlar. Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin de üyesi olduğu Uluslararası Tarım Üreticileri Federasyonu (IFAP) 1946 yılından beri, 80 ülkeden 600 milyon çiftçinin ortağı olduğu 115 örgütün ortak kuruluşudur. Avrupa Birliği'nde de benzer bir örgütlenme söz konusudur. Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin de ortak üye olduğu Avrupa Profesyonel Tarım Örgütleri Komitesi (COPA) 1959'dan beri faaliyette olup, günümüzde 25 üye ve Türkiye'nin de arasında bulunduğu 7 diğer ülkeden olmak üzere 53 üretici örgütün ortak olduğu bir kuruluş bulunmaktadır⁶⁵.

Kooperatifçilik konusunda AB'den bahsetmenin nedeni dünyada modern anlamda ilk kooperatifçilik hareketleri Avrupa kıtasında başlamıştır. Sanayi Devrimi sonrasında ilk kooperatif örgütlenme Almanya ve İngiltere'de ortaya çıkmış ve daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır. AB'de kooperatifler, rekabet çerçevesi içinde bağımsız çalışan, üyelerin özerkliğini sürdüren ve onların bağımsızlığını güçlendiren tek ekonomik kurum durumundadır. Kooperatiflerin asıl varlık nedeni, üyelerinin mesleki ve beşeri faaliyetlerinin gelişmesini ve genişlemesini desteklemektir. Avrupa Birliği ülkelerinde kooperatifler, tarihsel gelişmeleri sürecinde güçlü üst örgütlerini de oluşturmuşlardır. Bugün AB genelinde bulunan toplam 125.000 birim kooperatifin, 32.000'i tarımsaldır. Toplam 70 milyon kooperatif ortağının ise 24 milyonu tarımsal kooperatif ortağıdır. AB ülkelerinde tarım

⁶⁴ İ. Hakkı İnan vd., "Tarımda Örgütlenme", *Ziraat Mühendisleri Odası Dergisi*, Tekirdağ, 2004, 145-176, s.145.

⁶⁵ Halil Kızılaslan ve Hasan Gökhan Doğan, *AB Ve Türkiye'de Tarım Sektöründe Örgütlenme Ve Üretici Birlikleri Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi I*, 2013, s. 146-159.

sektöründe kooperatif hareket büyük ağırlığa sahiptir. Toplulukta kooperatiflerin payı tarımsal girdi sağlamada %55, pazarlamada %65 ve dış satımda %50'den fazladır⁶⁶.

Ticaret, sanayi, ekonomi ile iç içe olan tarım sektöründeki yapısal sorunlar bu sektörleri de olumsuz etkilemektedir. Tarımsal kalkınma ticaret, sanayi, ekonomi alanlarında da kalkınmayı etkilemektedir. Tarımsal örgütlenme tarımsal kalkınmayı gerçekleştirme olanaklarının gelişmesindeki en etkili yöntemlerden biri olduğundan dünyadaki ülkeler tarımsal örgütlenmeye önem vermektedir.

Tarımın ülke ekonomisindeki öneminin farkında olan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tümünde tarım önemli bir çalışma alanıdır. Nitekim dünyadaki en önemli ve başarılı entegrasyon hareketlerinden biri olan Avrupa Birliği de kuruluşundan itibaren tarım sektörüne gerekli önemi vererek "Ortak Tarım Politika"sını belirli amaçlar, ilkeler ve araçlar üzerine kurmuş ve dinamik bir örgütlenme modeli oluşturmuştur⁶⁷.

1.6.1.Dünyada Kooperatifçilik

Kooperatif davranışların, birlikte iş yapma ve karşılıklı yardımlaşma, işbirliği ve birleşke (kooperatif) oluşturma geleneğinin insanlığın geçmişi kadar eski olduğu anlaşılmaktadır. İkel toplumdun bu yana, insanların tek başlarına yenededikleri kimi güçlükleri yenmek için işbirliği yapma yoluna gittikleri, böylece ekonomik açıdan yarar sağladıkları bilinmektedir. İşbirliği ve birleşkenin örgütlenişi toplumun bulunduğu çeşitli aşamalara göre farklı farklı biçim almaktadır. İşbölümü ve uzmanlaşma arttıkça ortaklaşa çalışmanın daha belirgin dayanışma ve yardımlaşma boyutlar kazanmış, çağdaş kooperatifçilik anlayışına elverişli düşünsel, toplumsal, ekonomik koşullar ortaya çıkmıştır. Çağdaş anlamda kooperatif örgütlenmeler tıpkı sendikacılık gibi, endüstri devriminden sonra işçi sınıfının geçim ve çalışma koşullarının ağırlığından doğan sorunların yoğunluk kazanması üzerine, çalışanların karşılaştıkları ortak sorunların birlikte çözmek amacıyla yeni dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma arayışına yönelmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır⁶⁸.

⁶⁶ Semiha Koroğlu, Avrupa Birliğinde Ve Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme, T.C. Tarım Ve Köyşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2003, s. 4. **(Yayımlanmış AT Uzmanlık Tezi)**

⁶⁷ Semiha Koroğlu, Avrupa Birliğinde Ve Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme, T.C. Tarım Ve Köyşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2003, a.g.e., s. 3. **(Yayımlanmış AT Uzmanlık Tezi)**

⁶⁸ Cevat Geray, "Kooperatifçiliğin Dünya'da ve Türkiye'deki Nicel Gelişimi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1992, 47 (1), 427-441, s. 427.

19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'nin Rochdale kasabasında tüketim kooperatifçiliği ile başlamış, aynı yıllarda üretim kooperatifçiliği olarak Fransa'da ve kredi kooperatifçiliği olarak Almanya'da görülmüştür. İngiltere'de Robert Owen, Dr. William King; Fransa'da Charles Fourier, Charles Gide; Almanya'da ise Schulze-Delitzch ve Raiffeisen gibi önderler, kendi ülkelerinin toplumsal yapılarına ve ihtiyaçlarına uygun kooperatifler kurarak kooperatifçiliği geliştirmişlerdir. İlk kooperatif hareketleri, çoğunlukla Avrupa ülkelerinde başlamış ve 1920'lerden sonra tüm dünyada hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu çerçevede İsveç, Danimarka, ABD, İsviçre ve Japonya gibi ülkelere yayılan kooperatifçilik hareketi, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Gelişmiş ülkelerde kooperatifçilik hareketi 20. yüzyıl ve öncesinde ortaya çıkarken, sonrasında az gelişmiş ülkelerde de giderek artmıştır⁶⁹.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) tarafından yapılan tespitlere göre dünya genelindeki kooperatif ve mütüel (müşterek) sayısı 2,6 milyon, ortak sayısı 1 milyar ve yaratılan istihdam da 250 milyona ulaşmış bulunmaktadır⁷⁰.

1.6.2. Tarımsal Amaçlı Kooperatif ve Genel Görünümleri

Tarımsal Amaçlı Kooperatif, ortaklarına üretim safhasında gereken malzemeleri ucuz ve kredili sağlar, aynı zamanda ortaklarının ürettikleri malların stoklanması ve pazarlanmasını sağlar. Bununla birlikte ihtiyaç duyulan teknik bilgilerin temininde ortaklara destek çıkar. Ayrıca kendi bünyelerinde ortakları olan çiftçilerin teknolojiye son gelişmelerden haberdar olmalarını sağlayarak, üretimde verim ve kaliteyi arttırmayı amaçlar⁷¹.

Dünyada kooperatiflerin sınıflandırılmasına ilişkin üzerinde mutabık kalınan bir yaklaşım olmamakla birlikte tarım ve tarım dışı kooperatifler şeklinde değerlendirmelere sıkça rastlanmaktadır. Tarım kooperatifleri; tarımsal kalkınma, tarım kredi, tarım satış, pancar ekicileri, sulama ve su ürünleri kooperatifleri gibi farklı hizmet türlerine ayrılarak gelişme göstermektedir. Tablo-9'da gösterildiği gibi Türkiye'de; kooperatif sayısının %18'i, kooperatif ortak sayısının %57'si, tarımsal amaçlı kooperatiflerde bulunmaktadır. Tarımsal kooperatiflerde kooperatif sayısı en

⁶⁹ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, *G-20 Ülkelerinde Kooperatifçilik*, , Ankara, 2015

⁷⁰ ICA, 2019

⁷¹ Halil Çakırca, Kooperatiflerin Yerel Kalkınmadaki Rolü: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, T.C. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2019, s. 39-40. **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

fazla olan tarımsal kalkınma kooperatifleri olup, ortak sayısı en fazla olan kooperatifler pancar ekicileri kooperatifleridir⁷².

Tablo 9 Tarım Kooperatiflerinin Sayısal Büyüklükleri⁷³

Kooperatif Türleri	Sayı	Ortak Sayısı
Pancar Ekicileri Kooperatifleri	31	1.629.340
Tarım Kredi Kooperatifleri	1.641	1.056.097
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	8.104	871.564
Tarım Satış Birliği Kooperatifleri	289	393.292
Sulama Kooperatifleri	2.477	295.993
Su Ürünleri Kooperatifleri	577	30.975
Tütün Tarım Satış Kooperatifleri	61	17.751
Yaş Sebze ve Meyve Kooperatifleri	37	3.142
Bağımsız Tarım Satış Kooperatifleri	15	2.132
Tarım Sektörü Toplamı	13.232	4.300.286
Türkiye Toplamı	73.314	7.572.466
Tarımın Payı (%)	18	57,3

Türkiye’de ilk kurulan tarımsal amaçlı kooperatifler tarım satış kooperatifleri olmuş, onu izleyen yıllarda tarım kredi kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri ve köy kalkınma (tarımsal kalkınma) kooperatifleri kurulmuştur. İlk kurulduklarında ortaklarının ürününü alıp, değerlendiren ve tarımsal teknik desteği sağlayan kooperatifler günümüzde çok amaçlı hale gelmişlerdir. Tarım kredi kooperatifleri 2014 yılı itibarıyla Hakkâri dışında ülkenin her tarafında faaliyet gösterirken, tarım satış kooperatifleri 50 il, pancar üreticileri kooperatifleri ise şeker pancarı tarımı yapılan 64 ilde faaliyet göstermektedir⁷⁴.

⁷² Mukadder Emiroğlu vd., Yeniden Yapılanma Döneminde Tarımsal Kooperatifçilik, Edirne, 2015, s. 2-8.

⁷³ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, *Türkiye Kooperatifçilik Raporu*, Ankara, 2017, s. 12-13.

⁷⁴ Mukadder Emiroğlu vd., Yeniden Yapılanma Döneminde Tarımsal Kooperatifçilik, Edirne, 2015, a.g.e., s. 2-8.

1.6.3.Tarımsal Kooperatiflerin Faydaları

Çiftçilerin küçük birikimlerini toplayarak hem kendilerine hem de çiftçilere sahada ekonomik olarak büyük faydalar sağlamak, çiftçilerin ihtiyaçları olan varlıkları ve hizmetleri en iyi şekilde çiftçiye ulaştırma, tohum, gübre gibi tarımsal girdileri çiftçiler için temin etme ve bunları belli dönemlere kadar faizsiz olarak çiftçilere borç olarak verme, toplu çalışma bilinci ile birlikte yardımlaşma duygusunun pekişmesinde öncülük etme, çiftçilerin aynı ortamda bir araya gelmelerini sağlayarak tecrübe ve bilgi birikimlerini birbirlerine aktarmada öncülük etme, tarımsal üretimin artması ile birlikte verimliliğin artmasında da etkilidirler. Ayrıca tarımsal ürünün gerçek değeri ile alıcı ve tüketiciye ulaşmasını sağlama ve ürün fiyatının oluşmasında üretici için sigorta görevi yapma, ürün fiyatının oluşmasında etkili olarak pazar fiyatlarını korumak ve tüketicinin en uygun fiyat ile ürüne ulaşmasını sağlama, istihdamın artmasında büyük rol ve üretici için ürünlerini tanıtmaya ve pazarlama olanakları sağlama gibi üretici için önemli olan konularda üreticinin ihtiyaçlarını karşılarlar⁷⁵.

Krediler ile ortaklarının nakit ihtiyaçlarını giderme konusunda;

Faizsiz Krediler: Ortakların ihtiyaçlarının, finansman maliyeti ilave edilmek suretiyle belirlenecek bedel üzerinden vade tarihine kadar faizsiz bir şekilde karşılanmasına yönelik aynı olarak kullanılan işletme veya yatırım kredileridir.

Sabit Faizli Krediler: Ortaklarının borçlarına değişken oranlarda KKKP uygulamadan, ürün satış fiyatına vade süresi dikkate alınmak suretiyle vade farkı ilave edilerek belirlenen, yeni bir kredili Satış fiyatı ile kullanılan kredilerdir.

Bu kapsamda daha önce değişken faiz oranları uygulanan krediler için sabit faiz oranları uygulanmakta olup, bu şekilde ortaklarının vade sonunda ödeyecekleri borç tutarları, kredi kullanıldığı tarihte belirlenebilmektedir.

Diğer İşletme Kredileri: Ortakların tarımsal üretimlerinin gerçekleştirilmesi için yukarıda belirtilenlerin dışında ortaya çıkacak Merkez Birliğince belirlenen girdi ve finansman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılan kredilerdir.

⁷⁵ Mustafa Şen ve Şükrü Çoban, *Tarımsal Kooperatifçilik*, Samsun İl Tarım Müdürlüğü Çiftçi Eğitimi ve Yayın Şubesi Yayını, Samsun, 2008, s. 1-7.

Yatırım Kredileri (Orta Vadeli Krediler): Yatırım kredileri; tarımsal işletmenin canlı ve cansız demirbaş unsurlarını oluşturan her çeşit tarımsal araç-gereç, traktör, biçer-döver, tarımsal araç lastikleri, sergi ve örtü malzemesi, arı kovanı, su ürünleri ekipmanları, ipekböcekçiliği ve kümes hayvancılığında kullanılan canlı ve cansız donatma malzemeleri ve irat hayvanlarının sağlanması yanında bitkisel üretime yönelik fidan ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla açılan kredilerdir. Bu kapsamda kullanılacak kredilere en çok 4 yıla kadar vade verilebilmektedir.

Tarımsal Araç-Gereç Yatırım Kredileri: İşletmenin faaliyetini sürdürmesinde ihtiyaç duyulan traktör, biçer-döver, her çeşit tarım araç-gereci, tarımsal araç lastikleri, sergi ve örtü malzemesi vb. konularında ortaklara en çok 4 yıla kadar vadeli kullanılan aynı kredilerdir⁷⁶.

Diğer Orta Vadeli Yatırım Kredileri

Tüketim Kredileri

Yukarıda belirttiğimiz kredi türleri gibi çok sayıda kredi imkânı ile ortaklarının (çiftçilerin) yanında yer alan tarımsal kooperatifler, bu konuda çiftçilerin ekim/dikim dönemlerinde ekonomik olarak büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Kendi içerisinde bir hiyerarşi ve hizmet mekanizması olan tarımsal kooperatifler birer köy enstitüsü görevi almaktadırlar.

⁷⁶ Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri, **Faaliyet Raporu**, 2019, s. 7-20.

İKİNCİ BÖLÜM DÜNYA VE TÜRKİYE'DE PAMUK

2.1.DÜNYADA PAMUK ÜRETİM VE TÜKETİMİ

Pamuk dünyada az sayıda ülkede üretimi gerçekleştirilebilen bir bitkidir. Bunun nedeni ise dünyada ekolojisi pamuğa elverişli ülke sayısının az olmasıdır. Dünya pamuk üretiminin %80'ine yakını az sayıdaki ülkelerde yapılmaktadır. Bu ülkeler; Hindistan, Çin, ABD, Pakistan, Brezilya, Avusturalya, Türkiye ve Özbekistan gibi geniş pamuk ekim alanlarına sahip ülkelerdir.

Uluslararası Pamuk İstişare Kurulu (ICAC)'nın veri toplamaya başladığı 1920/1921 döneminden beri dünya pamuk ekim alanları sadece bir kez 30 milyon hektarın altına (1986/1987 sezonu 29,5 milyon hektar) düşmüş, diğer dönemler boyunca aşağı ve yukarıya doğru belirgin bir trend göstermeksizin 30 ile 36,1 milyon hektar aralığında seyretmiştir⁷⁷.

Uluslararası Pamuk İstişare Komitesi'nin 2014/2018 yılları arasındaki dönemsel verilerine bakıldığında; dünyada pamuk ekim alanının ortalama 32,1 milyon hektar olduğu ve bu alandan yaklaşık 24,6 milyon ton lif pamuk üretilmiştir. Aynı şekilde, Uluslararası Pamuk İstişare Komitesi (ICAC)'nin verilerine bakıldığı zaman dünyada 2019/2020 sezonunda içerisinde 26,01 milyon ton lif pamuk üretimi yapıldığı görülmüştür⁷⁸.

Dünya'da pamuk üretim ve ekim alanının en fazla olduğu ülke uzun dönem boyunca Çin olurken son dönemlerde Hindistan, üretim ve ekim alanında artış yaşayarak Çin'i 2013/2014 sezonundan sonra geride bırakmaya başlamıştır. 2018/2019 sezonundaki üretim verilerine bakıldığında dünyada pamuk üreten ilk beş ülke; "Çin, Hindistan, ABD, Brezilya ve Pakistan" olmuştur. Dünyada pamuk tüketiminde ise ilk beş ülke; "Çin, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Türkiye" olmuştur. 2018/2019 sezonunda pamuk üretimindeki verim miktarlarına bakıldığında aynı şekilde dünyada ilk beş ülke; "Avustralya, Türkiye, Çin, Brezilya ve Meksika" olmuştur. 2018/2019 dünyada pamuk ithalatı yapan ilk beş ülke; "Bangladeş, Vietnam, Çin, Endonezya ve Türkiye" ihracat yapan ilk beş ülke; "ABD, Brezilya, Hindistan, Avustralya ve Özbekistan" olmuştur. ICAC verilerine göre, 2018/2019

⁷⁷ Nihat Küçük, Pamuğun Dünyası, Küresel Aktörler Ve Politikalar, *Harran Üniversitesi Assam Uluslararası Hakemli Dergi* (Assam-Uhad) Assam International Refereed Journal, 2015, 4, s. 90.

⁷⁸ ICAC, *Cotton Update*, 2019

sezonunda Türkiye pamuk ekim alanı bakımından dünyada on birinci, verim bakımından ikinci, toplam üretim miktarı bakımından altıncı, toplam tüketim bakımından beşinci, ithalatta ise altıncı ülke olmuştur⁷⁹.

Tablo 10 Dünya Lif Pamuk Verimleri (Kg/ha)⁸⁰

Ülkeler	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Avustralya	2136	2228	2196	1670	2011	1414	1889
İsrail	1810	1786	1786	1761	1853	2009	2009
Türkiye	1419	1573	1475	1674	1714	1878	1567
Çin	1506	1503	1427	1676	1758	1794	1758
Meksika	1625	1668	1449	1575	1580	1692	1644
Brezilya	1520	1507	1506	1629	1707	1685	1658
G. Afrika	1172	1205	1208	850	1120	1103	891
Yunanistan	1120	997	997	1009	906	1268	1268
Suriye	976	981	883	983	954	958	968
ABD	921	939	963	983	1014	968	1048
Dünya Ortalaması	804	781	765	778	806	779	771

ICAC verilerine göre lif pamuk veriminin dünyada en yüksek olduğu ülke Avustralya olarak görülmektedir. Bu veriler tablo-10'da gösterilmiş ve aynı şekilde ICAC verilerine göre Türkiye'de son sezonlarda yaşanan verim artışları ile dünya pamuk üretim veriminde Avustralya'dan sonra ikinci sırada bulunmaktadır. Verilere göre Türkiye'nin son sezonlarda yaşadığı pamuk verimi dünya ortalamasının üstündedir⁸¹.

Tablo 11'de gösterildiği gibi Hindistan, Özbekistan gibi ülkeler dünyada pamuk üretiminde ilk sıralarda bulunmaktadır. Son yıllarda pamuk ekim alanlarını genişleten Afrika ülkeleri ise dünya pamuk verimi ortalamasının oldukça altında üretim yapmaktadır. Bunun temel sebebi üretimde teknolojinin yeterince kullanılmaması olarak görülebilir. Teknolojik imkânların iyileştirilmesi yoluyla, bu ülkelerde yaşanacak verim artışları ile doğru orantılı olarak, dünya pamuk üretim miktarının geniş ölçüde büyümesi sağlanabilir.

⁷⁹ T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar Ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, **2018 Yılı Pamuk Raporu**, Nisan, 2019, s. 1.

⁸⁰ ICAC, (2016/2018 est. - 2018/2020 for.).

⁸¹ ICAC, a.g.e., (2017/2018 est. - 2018/2020 for.).

Tablo 11 Dünya Lif Pamuk Üretimi (1000 ton)⁸²

Ülkeler	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Hindistan	6770	6562	6240	5865	6350	5350	6000
Çin	6929	6500	5260	4900	5890	6040	5800
ABD	2811	3553	2820	3738	4555	3999	4377
Pakistan	2076	2305	1610	1663	1795	1670	1350
Brezilya	1705	1563	1550	1530	2006	2726	2755
Avustralya	890	528	470	931	1058	485	170
Türkiye	760	724	640	703	792	977	815
Özbekistan	940	885	860	789	800	641	641
Dünya Ortalaması	26283	26201	21074	23094	26675	25694	25923

2018/2019 sezonunda dünya lif pamuk üretiminin bir önceki yıla göre %3 azalarak 26 milyon ton seviyelerinde gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Dünyada pamuk üretiminde son yıllarda Çin'i geride bırakan Hindistan'da 2018/2019 sezonunda üretimin %8 civarında azalması sonucu, Çin yeniden pamuk üretiminde dünyada ilk sıraya geçmiştir. Mevcut durumda yaklaşık 6 milyon ton lif pamuk üretim değeriyle Çin en büyük üretici olmuştur. Dünya pamuk üretiminde Çin'i Hindistan, ABD ve Brezilya izlemiştir. Öte yandan 2018/2019 sezonunda Avustralya'nın pamuk üretimi %44 azalırken Türkiye üretiminin %25 artması sonucu Türkiye 988 bin ton lif pamuk üretimiyle dünya pamuk üretiminde 6. sıraya yükselmiştir. Türkiye'nin bu sezonda pamuk üretiminde büyük bir ivme kazanmasının en büyük sebeplerinden biri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki pamuk ekimine elverişli ovaların GAP projesi ile sulama imkânlarına kavuşturulması olmuştur. Sulama imkânları, bölgedeki pamuk ekim alanlarını genişletmiş, üretim miktarını yükseltmiş ve Türkiye'nin dünya pamuk ekim ve üretim sıralamasında yukarılara çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca bölgedeki pamuk ekim ve üretim olanaklarının en geniş olduğu il Şanlıurfa'dır.

Dünya pamuk tüketimini etkileyen unsurların arasında; tekstil ve hazır giyim sanayinin gelişmesi, dünya nüfusunun artması, kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın artması, sentetik elyaf fiyatlarının düşmesi sıralanabilir. Özellikle son yıllarda sentetik elyaf fiyatlarının, pamuk fiyatlarına göre daha hızlı düşmesi sonucu tüketici tercihleri, pamuk aleyhine değişim göstermiştir. Bu nedenle, pamuğun toplam elyaf tüketimi içindeki payı sürekli azalmıştır. Pamuk, sentetik elyaf üretiminin

⁸² ICAC, a.g.e., (2017/2018 est. - 2018/2020 for.).

sürekli artmasına karşın dünya tekstil sanayinde kullanılan hammaddeler arasındaki yerini ve önemini korumaktadır⁸³.

Elyaf fiyatlarının pamuğa karşı düşmesi, tüketimin elyafa yönelmesi gerçekleşse de günümüzde dünya, elyaf tüketiminin yaklaşık %35'ini karşılamaya devam etmektedir⁸⁴. Pamuk lifi sadece dokuma sektörünün hammaddesinin %60'ını karşılayarak sektördeki önemini ve önceliğini korumaktadır.

Bunların yanında yaşam standardının yükselmesi, hızlı nüfus artışı ile birlikte ağırlıklı olarak ham maddesi pamuk lifi olan tekstil gibi sektörlerin önem kazanması gibi önemli etkenler bulunmaktadır.

Tablo 12 Dünya Lif Pamuk Tüketimi (1000 ton)⁸⁵

Ülkeler	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Çin	7531	7520	7330	8000	8500	8250	8050
Hindistan	5042	5360	5520	5148	5423	5400	5535
Pakistan	2271	2510	2220	2147	2346	2358	2358
Türkiye	1400	1486	1500	1455	1481	1555	1633
Bangladeş	1146	1204	1324	1409	1662	1579	1603
Vietnam	673	875	1007	1168	1506	1506	1529
ABD	773	780	780	420	768	712	734
Brezilya	879	800	800	690	680	730	734
Dünya Ortalaması	23495	24350	24360	24513	26469	26084	26197

Tablo-12 incelendiğinde dünyada en çok pamuk tüketen ülkelerin yine en çok pamuk üretimi yapan ülkeler olduğu görülmektedir. Son beş pamuk üretim sezonunda dünya pamuk tüketimi 24-26 milyon ton seviyelerinde seyretmiş olup 2018/2019 sezonunda tüketimin, bir önceki yıl ile aynı düzeylerde kalarak 26 milyon ton seviyesinde olduğu görülmektedir. Dünya pamuk tüketiminden en büyük payı 8,4 milyon ton ile (%31 pay) Çin almaktadır. Bu ülkeyi Hindistan, Pakistan, Türkiye ve Bangladeş izlemektedir.

⁸³ Guchgeldi Bashimov, Türkmenistan'da Pamuk Üretiminin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi Ve Pazarlama Sorunlarının Analizine Yönelik Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Genel İşletme Bilim Dalı, T.C. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde, 2018, s. 50-51. (Yayımlanmış Doktora Tezi)

⁸⁴ Nihat Küçük, Pamuğun Dünyası, Küresel Aktörler Ve Politikalar, *Harran Üniversitesi Assam Uluslararası Hakemli Dergi* (Assam-Uhad) Assam International Refereed Journal, 2015, 4, a.g.e., s. 84.

⁸⁵ ICAC (2017/2018 est. - 2018/2020 for.)

Pamuk, lif hammaddesi dışında dünya genelinde yılda yaklaşık 45 milyon ton çiğiti ile yağ sanayine hammadde kaynağı olmaktadır. Kullanılan 45 milyon ton çiğit ile, yağ sanayisine ortalama 5 milyon ton ham çiğit yağı elde edilmektedir. Yağı alınan çiğit ise küspe olarak hayvancılık alanınca yem olarak kullanılmaktadır. Zira %40-45 oranında protein barındırmaktadır.

Çiğit ile elde edilen yağ, insanlar için beslenme amacı ile de kullanılmaktadır. Beslenme dışında biyodizel gibi önemli yakıt kaynağı olarak da kullanılması, dünyada alternatif bir yakıt olma konusunda kabul görmektedir.

2.2.DÜNYADA PAMUK EKİM ALANLARI

Pamuk, yetiştiriciliği eski çağlardan günümüze kadar gelen tarımsal bir bitkidir. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda Pakistan sınırları içinde bulunan tarihi Mohencodaro şehri kalıntılarında, MÖ 3000 yıllarından kalma olduğu tahmin edilen bükülmüş pamuk iplikleri ortaya çıkarılmıştır. Avrupa'nın pamuk ile tanışması "Yeni Dünya'nın" keşfi ile yaşanmıştır. Afrika kıtasının pamuk ile tanışması ise Hindistan ile ticaret yapan Araplar ile olmuştur⁸⁶.

Pamuk stratejik bir ürün olmasına karşın iklim ve toprak isteğinden dolayı, buğday gibi geniş alanlarda yetiştirilememektedir. Nitekim dünyada ortalama olarak 32,9 milyon hektarda pamuk yetiştirilmektedir⁸⁷.

Dünyanın en büyük pamuk üreticisi olan Hindistan, 2015/2019 yılları arasında pamuk ekim alanlarında artış göstermese de dünyadaki konumunu korumuş ve ekim alanlarındaki düşüşleri minimum seviyede tutarak, düzenli bir düşüş eğilimi ile dünyada pamuk ekim alanında birinci sırada kalmaya devam etmiştir.

Dünyadaki pamuk ekim alanında Hindistan'dan sonra gelen Çin, ABD ve Pakistan, pamuk ekim alanlarında belli dönemlerde düşüş göstermiş olsalar bile pamuk ekim alanlarını korumayı başarmışlardır. Pamuk ekim alanına sahip olan Özbekistan, Brezilya, Türkmenistan, Türkiye gibi ülkelerde ise pamuk ekim

⁸⁶ Guchgeldi Bashimov, Türkmenistan'da Pamuk Üretiminin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi Ve Pazarlama Sorunlarının Analizine Yönelik Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Genel İşletme Bilim Dalı, T.C. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde, 2018, a.g.e., s. 39-40. **(Yayımlanmış Doktora Tezi)**

⁸⁷ Çiğdem Kantur, Türkiye'nin Dünya Pazarında Pamuk Ve Pamuklu Dokuma Sektörü Açısından Rekabet Gücünün Analizi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, T.C. Ege Üniversitesi, İzmir, 2019, s.18. **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

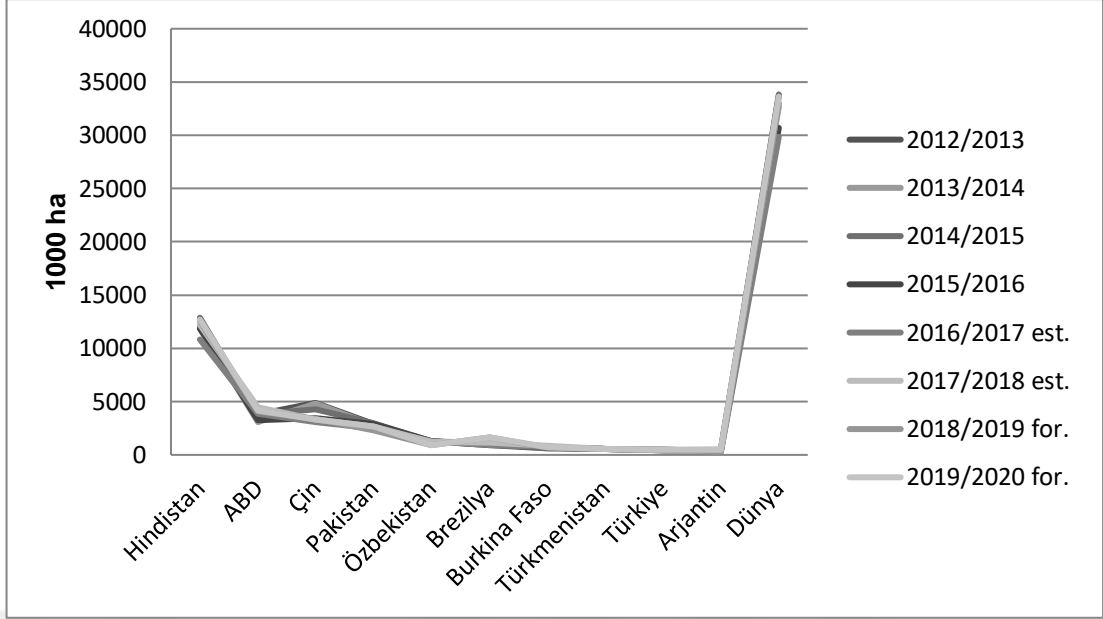
alanlarında önemli bir düşüş yaşanmamış ekim alanlarını korumuşlardır. Pamuk ekim alanına sahip olan Arjantin ise 2013 yılından 2017 yılına kadar ekim alanlarının neredeyse yarısını kaybetmiş ve büyük bir şekilde daralma yaşamıştır.

Dünyada pamuk ekim alanı konusunda söz sahibi olan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Dünya pamuk ekim alanlarına baktığımızda Türkiye dünyadaki pamuk ekim alanlarının %1,54'üne sahiptir. Ekim alanları belli ülkelerle sınırlı kaldığı için bu oran dünya genelinde pamuk ekim alanı konusunda az bir oran değildir. Ayrıca, Türkiye için stratejik, ekonomik bir güç olmayı ve pamuk piyasasında söz sahibi olmayı sağlamaktadır.

Tablo 13 Dünya Pamuk Ekim Alanları (1000 ha)⁸⁸

Ülke/Yıl	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017 est.	2017/2018 est.	2018/2019 for.	2019/2020 for.
Hindistan	11960	12846	11877	10845	12235	12600	12700
ABD	3053	3783	3268	3848	4492	4130	4177
Çin	4800	4273	3413	3100	3350	3367	3300
Pakistan	2806	2958	2902	2496	2665	2325	2631
Özbekistan	1275	1298	1298	1250	1208	900	900
Brezilya	1122	976	955	939	1175	1618	1662
Burkina Faso	645	661	663	740	879	646	735
Türkmenistan	550	545	545	545	545	534	545
Türkiye	451	460	434	420	462	520	520
Arjantin	506	457	372	247	328	333	485
Dünya	32675	33835	30693	29864	33094	32963	33624

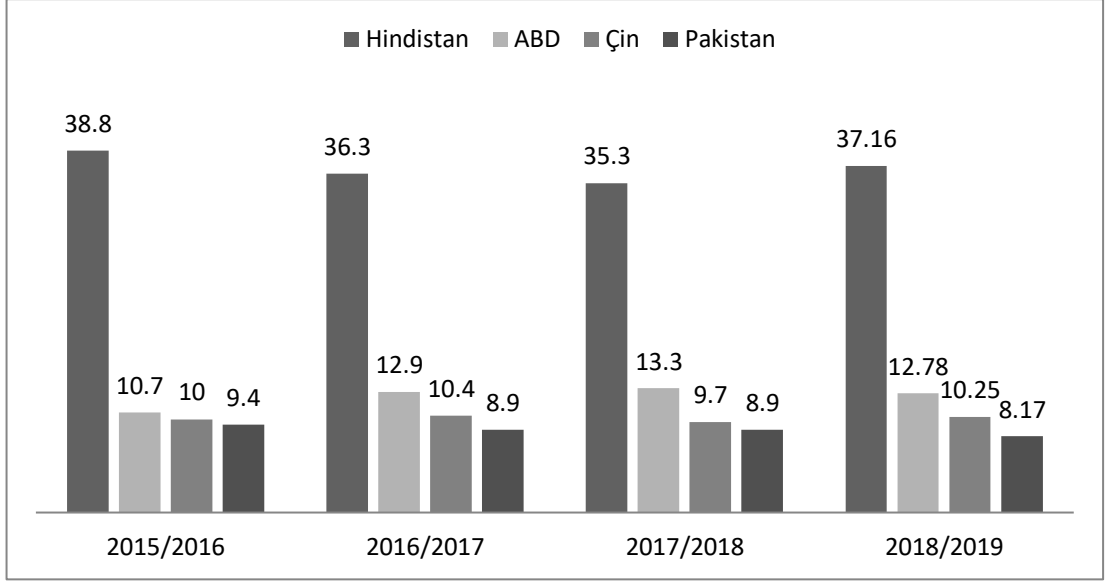
⁸⁸ ICAC Şubat 2020

Grafik 1 Dünya Pamuk Ekim Alanları⁸⁹

ICAC verilerine bakıldığında 2018/2019 döneminde dünyada yaklaşık 32,963 milyon hektar alanda pamuk üretimi yapılmıştır. Dünya'da 100'den fazla ülkede pamuk ekim alanı olsa bile bu alanların yaklaşık %80'nine yakını dünyadaki az sayıda ülkede bulunmaktadır. Pamuğun stratejik bir ürün olması ve iklim koşullarının pamuk üzerinde etkili olması pamuk ekim alanlarının genişlemesindeki en büyük problemler olarak ortaya çıkmaktadır. Kısıtlı alanda yapılmasına rağmen ekim alanlarının geniş olarak bulunduğu ülkelerde; alanların geniş olması ve bu alanlardan üretilen pamuk verimliliğinin makul seviyelerde olması dünyadaki pamuk ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayabilmektedir.

⁸⁹ ICAC Şubat 2020

Grafik 2 Dünya Pamuk Ekim Alanları⁹⁰

ICAC verilerine göre 2018/2019 sezonunda dünyada pamuk üretimi yapılan 32,963 milyon hektar alanın grafik-2’de gösterildiği gibi yaklaşık %37,16’sı Hindistan’da bulunmaktadır. Ekim alanlarının genişliğinde Hindistan’ı, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Pakistan ülkeleri takip etmektedir. Son dönemlerde Afrika ülkelerinde pamuğa olan talepten dolayı bu bölgelerde ekim alanlarının genişlediği görülmektedir. Bu bölgelerde ekim alanlarının genişlemesi ile birlikte dünyadaki pamuk ekim alanlarında da genişleme yaşanmaktadır. Nitekim 2018/2019 sezonunda ekim alanlarının bir önceki sezona göre yüksek olmasının etkilerinden biri de Afrika ülkelerindeki pamuk alanlarının genişlemeye başlamasıdır.

Dünyada son yıllarda Afrika, Türkmenistan, Türkiye gibi farklı ülkelerde pamuk ekim alanları genişlese de geniş pamuk ekim alanlarına sahip Çin, Hindistan, ABD, Avustralya gibi ülkelerde ekim alanlarının daralması dünya genelindeki pamuk ekim alanlarında daralma yaşanmasına neden olmaktadır. Örneğin Çin, Hindistan gibi geniş ekim alanlarına sahip ülkelerin az miktarda ekim alanı daralttığı 2018/2019 döneminde, diğer dönemlere göre dünyadaki pamuk ekim alanında %1,3’lük bir daralmanın yaşandığı görülmektedir.

⁹⁰ Cotton Advisory Comitee (ICAC), Cotton: World Statitics (ICAC), Cotton This Month(ICAC), Şubat, 2019

2.3.TÜRKİYE PAMUK ÜRETİM VE TÜKETİMİ

Türkiye, pamuk üretimi için elverişli iklim ve ekolojik şartlara sahip bir ülkedir. Yoğun olarak Ege Bölgesi, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgesinde pamuk üretimi yapılmaktadır. 2019 yılı verilerine bakıldığında pamuk üretiminin %17,7'si Adana ile Hatay, %48,9'u Şanlıurfa ile Diyarbakır, %19,4'ü İzmir ile Aydın illerimizde olmuştur. Bu illerde Türkiye'nin pamuk üretiminin %88'i gerçekleşmektedir⁹¹.

Her yıl üretim Akdeniz Bölgesinde azalış gösterirken, Güneydoğu Anadolu bölgesinde artış göstermektedir. Türkiye'nin pamuk ekim alanlarında, (yıllar itibarıyla bakıldığında) azalış olduğu görülmektedir. Ekim alanlarında azalışın tersine verim artışına bağlı olarak, üretimde artış gözlenmiştir. 2017/2018 pamuk üretim sezonunda, Türkiye'de 502 bin hektar alanda 882 bin ton lif pamuk üretimi yapılmış, yaklaşık 1 milyon 571 bin ton pamuk tüketilmiştir. 2018/2019 sezonu verilerine göre ise Türkiye'de pamuk ekim alanı ve üretim miktarı konusunda büyüme kaydedildiği görülmüştür. 2018/2019 sezonunda 519 bin hektar alanda, 977 bin ton lif pamuk üretimi yapılmış⁹², 1 milyon 500 bin ton pamuk tüketilmiştir⁹³. 2019/2020 tahmini verileri, Türkiye'de bu sezonda 814 bin ton lifli pamuk üretimi gerçekleşecek ise (bir önceki yılın aynı oranında) 1 milyon 500 bin ton pamuk tüketimi de gerçekleşecektir, şeklinde olmuştur⁹⁴.

Tablo 14 Türkiye Pamuk Üretimi⁹⁵

Alan/Verim	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/20
Ekim Alanı (1000 ha)	434	416	502	519	478
Kütlü Üretim (1000 ton)	2050	2100	2450	2570	2200
Kütlü Verim (kg/da)	472	505	488	494	460
Lif Üretimi (1000 ton)	738	756	882	977	814

Dünya nüfusunun hızlı bir şekilde büyümesi tekstil sektörüne olan talebi de her geçen gün arttırmaktadır. Türkiye'de gelişen tekstil sektörünün ihtiyaç duyduğu pamuk lifi Türkiye'deki iç kaynaklardan karşılanamadığı için pamuk ithalatı yapılmaktadır. 1999 yılı dışında yaklaşık her yıl pamuk ithalatında büyük oranda

⁹¹ T.C Tarım ve Orman Bakanlığı & SGB Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, **Tarım ürünleri piyasaları Pamuk**, Ocak, 2019

⁹² TÜİK a.g.e

⁹³ UPK a.g.e

⁹⁴ TÜİK a.g.e

⁹⁵ TÜİK a.g.e

artışlar kaydedilmiştir. 1999 yılında yaşanan ithalat azalması ise “ülkedeki nihai tüketimin istisnai olarak düşmesinden” dolayı yaşanmıştır. Türkiye ithal ettiği pamuğu “Amerika Birleşik devletleri, Yunanistan, Özbekistan, Suriye, Mısır, İsrail, Azerbaycan, Türkmenistan ve Avustralya” gibi pamuk üretiminde gelişmiş ülkelerden sağlamaktadır. 1990 yılından sonra Türkiye büyük miktarda pamuk ithalatı yapmaya başlamış, bugün pamuk ithal eden bir ülke konumunda bulunmaktadır⁹⁶.

Tablo 14 Türkiye’de Bazı Sezonlarda Pamuk Üretim ve Tüketimi (1000 ton)⁹⁷

Sezon	Üretim	Tüketim	Fark	Üretimin Tüketimi Karşılama Oranı %
2012/13	745	1360	-615	54,77
2013/14	688	1400	-712	49,14
2014/15	720	1486	-766	48,45
2015/16	640	1500	-860	42,66
2016/17 est.	703	1455	-752	48,31
2017/18 est.	792	1481	-689	53,47
2018/19 for.	977	1555	-587	62,82
2019/20 for.	815	1633	-818	49,90

Türkiye’nin 30 yıllık (1990/2019) lif pamuk üretim ve tüketim seyrine baktığımızda 1990’lı yıllarının ortalarına kadar üretim ve tüketimin birbirine yakın seviyede artış yaşadığı, 1991/1992 döneminden sonra ise pamuk üretiminin tüketimi karşılayamadığı ve 1995/1996 dönemi ile birlikte pamuk üretimi ve tüketimi arasındaki farkın her dönem giderek açıldığı gözlemlenmektedir⁹⁸.

Pamuk üretimi 2002/2003 sezonundan sonra azalan bir eğim izlemiştir. 2008/2009 döneminde dünyada yaşanan küresel ekonomik kriz ile birlikte pamuk fiyatlarının olumsuz yönde etkilenmesi, pamuk üretiminde hızlı bir düşüş yaşanmasına neden olmuş, yaşanan küresel krizden sonra pamuk üretimi 2011/2012 döneminde kriz öncesi seviyelere ulaşmışsa da 2016/2017 sezonuna kadar azalma yaşamıştır. 2018/2019 döneminde pamuk üretimi, (2002/2003 dönemindeki üretim seviyesi olarak) en yüksek seviyeyi yakalamıştır. Pamuk tüketimi ise son otuz yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır⁹⁹.

⁹⁶ Fahri Yavuz, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Türkiye’de Tarım* Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi - Tarım Ekonomisi Bölümü Aralık 2005 s. 18-19

⁹⁷ ICAC a.g.e

⁹⁸ T.C. Ticaret Bakanlığı *Esnaf, Sanatkârlar Ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2018 Yılı Pamuk Raporu* Nisan 2019 s.4-8

⁹⁹ T.C. Ticaret Bakanlığı *Esnaf, Sanatkârlar Ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2018 Yılı Pamuk Raporu* Nisan 2019 a.g.e.,s.4-8

Otuz yıllık döneme bakıldığında Ege Bölgesi ve Çukurova yöreleri başta olmak üzere Türkiye’de 1990 yılından itibaren pamuk ekim alanlarında yaşanan büyük ölçüde daralmaya rağmen, Türkiye’deki birim alandan alınan verim yüksek olduğu için üretimde aynı miktarda düşüş yaşanmamıştır. Bunlar doğrultusunda Türkiye’nin pamuk tarımında son yıllarda sahip olduğu verim düzeyiyle 1995/2000 yılları arasındaki dönemlerde gerçekleşen (ortalama 730 bin hektar) ekim düzeyi dikkate alındığında, Türkiye ortalama 1,5 milyon ton seviyelerine kadar çıkabilecek ve pamuk tüketimi büyük oranda iç kaynaklardan temin edilerek pamuk ithalatı azaltılmış olacaktır. Türkiye’deki pamuk tüketiminin, dünyada yaşanan küresel ekonomik kriz dönemine kadar, özellikle tekstil sektörünün büyümesi ile orantılı olarak artış gösterdiği, bazı dönemlerde yaşanan düşüşlerin ardından tüketimin tekrar artış eğiliminde olduğu görülmüştür¹⁰⁰.

ICAC verilerine göre 2018/2019 sezonunda Türkiye pamuk tüketimi bir önceki yıla göre %10 artışla 1,6 milyon ton olmuştur. Bu rakamla Türkiye dünya pamuk tüketiminde beşinci (Bazı dönemlerde 4.sıraya çıktığı görülmekte ise de ortalama tüketimde 5.sırada yer almaktadır.) sırada yer almaktadır. Aynı dönemdeki TUIK Bitkisel Üretim İstatistikleri verilerine baktığımızda ICAC verileri ile aynı şekilde Türkiye’nin 2018/2019 sezonunda 1,6 milyon ton pamuk tüketimi yapıldığı görülmektedir.

Ayrıca, Türkiye İstatistik Kurumu pamuk verilerine bakıldığında 2018/2019 sezonunda Türkiye’de 2,570 bin ton kütlü pamuk üretiminin yapıldığı ve bu üretim miktarı karşılığında ise lif pamuk üretim miktarının 976 bin ton olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye’de 2014/2019 yılları arasındaki üretim ve tüketim miktarlarına bakıldığında bu yıllar arasında üretimin tüketimi karşılama oranı ortalama %56 olarak görülmektedir.

Son iki sezonda Türkiye’de pamuk üretiminde artış olması ile birlikte 2018/2019 sezonunda üretimin tüketimi karşılama oranı diğer dönemlerin ortalamalarına göre dört puan artarak %60 olmuştur. Türkiye’de üretimin tüketimi karşılama oranlarındaki yüksek farkın sebeplerinden biri pamuk bitkisinin yetişme koşullarının her bölgeye uygun olmamasıdır. Bununla birlikte üretim yapılan alanların kapasitesi, yeni alanların açılmasına karşın eski alanların pamuk üretimindeki alanları daraltmasıdır. Hazır alanlara yeni alanlar eklenmesi ile birlikte

¹⁰⁰ T.C. Ticaret Bakanlığı **Esnaf, Sanatkârlar Ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2018 Yılı Pamuk Raporu** Nisan 2019 a.g.e.,s.4-8

eski alanların üretim alanlarını azaltması da üretimin tüketimi karşılayamaması konusunda büyük etken olarak görülmektedir.

2.4.TÜRKİYE'DE PAMUK EKİM ALANLARI

Türkiye'de pamuk ekim alanları ve pamuk üretiminde 1950 yıllarından sonra, pamuk veriminde ise 1960 yıllarında başlayan önemli gelişmeler olmuştur. Cumhuriyet döneminde görülen bu gelişmeyi ayrı ayrı yakından incelediğimiz zaman, bazı önemli noktalar saptayabiliriz.

1928/1950 yılları arası dönemlerde pamuk ekim alanlarında bir artış devresi ile iki düşüş devresi gerçekleşmiştir. İlk düşüş devresinin 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik bunalımından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu devrede Türkiye'de pamuk ekim alanlarının 150 bin hektar dolaylarına kadar azaldığı görülmektedir. Yaşanan bunalımın etkileri 1935 yılına kadar devam etmiştir. Pamuk ekim alanlarında bunalımın hemen ardından yeniden artış görülmüş, bu alanlar II. Dünya Savaşı öncesinde 300 bin hektar ile yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. 1942 yılından hemen sonra pamuk ekim alanlarında tekrar düşüş yaşanmıştır. Savaşın neden olduğu bu düşüş 1947 yılına kadar devam etmiştir. 1949 yılının ilk çeyreğinde yüksek seviyelere ulaşan ekim alanları, 1950 yılında 450 bin hektarı geçmiş, 1951 yılında ise 600 bin hektarı geçmiştir. Yaşanan bu yükselme daha önceki dönemlerin ulaşamayacağı seviyelerde olmuştur¹⁰¹.

1949/1951 yılları arasındaki dönemlerde pamuk ekim alanları 300 bin hektar dolaylarında iken, büyük bir artış göstererek 642 bin hektar dolaylarına ulaşmayı başarmıştır. Kore Savaşlarından dolayı pamuk fiyatlarında görülen olağanüstü yükselme, pamuk ekim alanlarının hızlı artışının nedeni olmuştur. Pamuk ekim alanlarındaki bu artış 1953/1968 yılları arasındaki dönemlerde 600 ile 700 bin hektar arasında dönemsel olarak değişimler göstererek devam etmiştir. Pamuk ekim alanları 1968 yılından sonra başlayan, önemli düşüşler ve artışlarla karakterize olmuştur. Nitekim pamuk ekim alanları 1970 yılında, 1950 yılından sonraki en düşük seviyesine ulaşmıştır (528 bin hektar). Bu düşüş Çukurova ve Ege gibi önemli iki pamuk ekim bölgesinde yeni buğday türlerinin (Meksika buğdayı) denenmesi ile ilgilidir. Bu buğday türlerinden yeterli gelir elde edilememesi sonucu tekrar pamuk

¹⁰¹ Hamdi Kara, Türkiye'de Pamuk Üretim Alanları *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* (A.Ü. DTCF, Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü Yayını) Sayı 11, Ankara, 1968 s. 80-81

ekimine dönülmüştür. 1968/1980 yılları arasında Türkiye'nin pamuk ekim alanları 150 bin hektar dolaylarına varan artış ve düşüşler göstermiştir¹⁰².

1980 yılından sonra Türkiye'de pamuk ekim alanları 1995/1996, 1998/1999 dönemlerinde 757 bin hektar iken 2000 yılı ve sonrasında daralma dönemine girmiştir. Dünya kültü, lif pamuk fiyatlarında yaşanan düşüş ve dalgalanmaların sıkça görüldüğü 2009/2010 döneminde, Türkiye'de 420 bin hektar alana kadar daralma yaşanmıştır. 2010/2011 ile 2011/2012 sezonlarındaki alan artışından sonra tekrar daralmaya başlayan ekim alanları, 2019 yılında 477 bin hektar seviyesine çıkarak az da olsa bir yükseliş göstermiştir.

Türkiye'de pamuk üretim maliyetlerinin fazla olması, pamuk üretimi yapılan özellikle Ege ve Çukurova bölgelerinde üreticinin üretim yapabileceği alternatif (buğday, dane mısır vb.) ürün çeşitliliğinin fazla olması, pamuğun yerini bu alternatif ürünlerin alması ve Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ülkelerin tarım piyasasında uyguladığı politikalar gibi faktörler sonucunda pamuk ekim alanları zaman içerisinde daralmıştır. 2001/2019 yılları arasında Türkiye'de yıllara göre pamuk ekim alanları tablo-16'da gösterilmektedir¹⁰³.

¹⁰² Hamdi Kara, Türkiye'de Pamuk Üretim Alanları *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* (A.Ü. DTCF, Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü Yayını) Sayı 11, Ankara, 1968 a.g.e.,s. 80-81

¹⁰³ T.C. Ticaret Bakanlığı *Esnaf, Sanatkârlar Ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2018 Yılı Pamuk Raporu* Nisan 2019 a.g.e.,s.4

Tablo 15 Türkiye’de Pamuk Ekim Alanı¹⁰⁴

Yıl	Dekar
2001	6 846 650
2002	7 210 770
2003	6 373 290
2004	6 400 450
2005	5 468 800
2006	5 907 000
2007	5 302 528
2008	4 950 000
2009	4 200 000
2010	4 806 500
2011	5 420 000
2012	4 884 963
2013	4 508 900
2014	4 681 429
2015	4 340 134
2016	4 160 098
2017	5 018 534
2018	5 186 342
2019	4 778 681

Dünyada pamuk ekim alanında söz sahibi olan Hindistan, Çin, ABD gibi ülkelerin pamuk endüstrisine kendi politikaları çerçevesinde yön vermeleri, dünyada pamuk ekim alanına sahip diğer ülkelerin belli dönemlerde ekim alanlarında daralmaya gitmelerine sebep olmuştur. Türkiye’de de bazı dönemlerde bu politikalara göre ekim alanlarında daralma yaşanmıştır. Türkiye’de ekim alanlarının bölgelere dağılışı ve ekim alanlarının (dekar) ne kadar olduğu tablo-17’de gösterilmektedir.

¹⁰⁴ Tarım ve Orman Bakanlığı

Tablo 16 Bölgeler İtibariyle Türkiye’de Bazı Dönemlerde Pamuk Ekim Alanları
(1000 dekar)¹⁰⁵

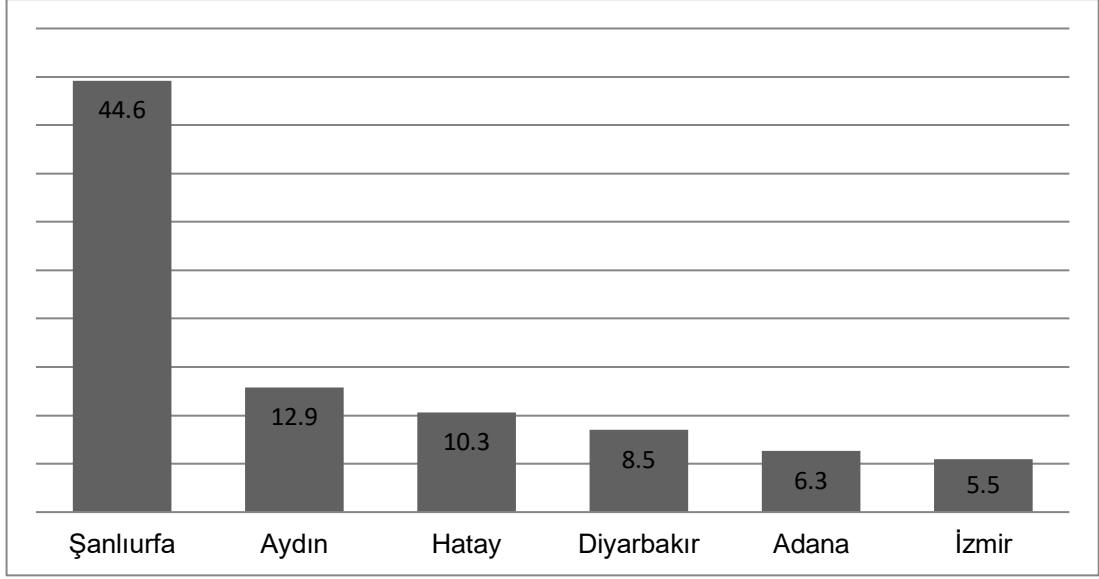
Yıl	Güneydoğu Anadolu	Ege Bölgesi	Çukurova	Antalya	Toplam
1995	2042	2499	2725	300	7566
2000	3168	2017	1230	126	6541
2005	2950	1378	1086	54	5468
2010	2878	826	1061	41	4806
2015	2645	917	716	62	4340
2017	2931	1073	876	58	4938
1995-2017 Değişim Oranı %	43,5	-57,1	-67,9	-80,7	-34,7

Türkiye’deki pamuk üretiminin %88’i Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Ege Bölgesi, Çukurova ve Antalya yöresinde yapılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 1995 ile 2017 yılları arasındaki pamuk verilerine bakıldığında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ekim alanları %43 oranında büyürken, Ege Bölgesinde %57, Çukurova yöresinde %67, Antalya’da ise %81 oranlarında daralmıştır. 1995 ile 2017 yılları arasında Türkiye genelindeki pamuk üretim alanlarına bakıldığında ise %35 daralma görülmektedir. Özellikle Ege Bölgesi ve Çukurova yöresindeki pamuk ekim alanlarındaki daralma, Türkiye’deki toplam ekim alanlarının büyük bir bölümünün kaybolmasına neden olmuştur¹⁰⁶.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine bakıldığında 2017 sezonunda 501 bin hektar alanda pamuk üretimi yapılmış aynı yılın sonunda yani 2018 yılında ise 502 bin hektar alanda pamuk tarımı yapılmıştır. Türkiye’deki pamuk ekim alanlarına baktığımızda altı ilde geniş alanlara sahip olduğunu görmekteyiz. Bu iller grafik-3’te gösterildiği gibi Türkiye’deki pamuk ekim alanlarının %88,1’ini karşılamaktadır.

¹⁰⁵ TÜİK Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2019

¹⁰⁶ T.C. Ticaret Bakanlığı **Esnaf, Sanatkârlar Ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2018 Yılı Pamuk Raporu** Nisan 2019 a.g.e.,s.4

Grafik 3 Türkiye Pamuk Ekim Alanları (%88,1)¹⁰⁷

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye’de pamuk ekim alanı genişliği bakımından ilk sırayı almaktadır. Zira Şanlıurfa tek başına Türkiye pamuk üretiminin %42’sini karşılamaktadır. Şanlıurfa’daki ekim alanlarının son yıllarda artış göstermesindeki en büyük etkenlerden biri, GAP projesi kapsamında Şanlıurfa’da bulunan bazı tarım ovalarına sulama imkânlarının kazandırılması ve bununla birlikte ovaların pamuk ekim imkânlarına kavuşturulması olmuştur. Bunun yanı sıra sanayi bölgesinde pamuk endüstrisine bağlı işletmelerin kurulması da etkili olmuştur, zira bu işletmeler çırçır-prese, pamuk yağı ve tekstil fabrikalarından oluşmaktadır. Şanlıurfa ilinin sanayi şehri Gaziantep’e yakın olması da pamuk bitkisinin üretim ihtiyacını arttırdığı için üretim alanının genişlemesine olanak sağlamıştır.

¹⁰⁷ Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2019

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ŞANLIURFA EKONOMİSİNDE PAMUK ÜRETİMİNİN YERİ

3.1.ŞANLIURFA'DA PAMUK ÜRETİMİ VE EKİM ALANLARI

1650 yılında Urfa'yı ziyaret eden Evliya Çelebi Seyahatnamesinde; Urfa'da pamuk ipliğinden kapı gibi sağlam bez dokunduğunu yazmıştır. 1867 tarihli Halep Vilayet Salnamesinde ise Urfa'da bez ve pamuktan aba yapılarak Harput ve Kayseri başta olmak üzere birçok yere satıldığı belirtilmektedir¹⁰⁸.

GAP projesinden önce Şanlıurfa'da tarımsal üretim yağmur sularına bağlı olarak gerçekleşir yaz döneminde ise artezyen-kuyu suları ile ekim yapılmıştır. Yaz döneminde özellikle pamuk bitkisinin ekildiği Şanlıurfa'da 1989 yılında GAP projesinin hayata geçirilmesi ile birlikte baraj sulaması ile başta Harran ovası olmak üzere Şanlıurfa modern anlamda tarımsal sulama sistemine geçmiştir. Şanlıurfa'da 1989 yılından günümüze tarımsal sulama alanları genişletilmeye devam etmektedir.

Yüzlerce yıllık kaynaklarda belirtildiği gibi Şanlıurfa ve çevresinde bulunan yerleşim yerlerinde pamuk bitkisi tanınmış ve üretimi yapılmıştır. Tarih boyunca Şanlıurfa ve çevresindeki yerleşim alanlarının pamuk ipliğinden yapılan dokumacılık konusunda gelişmişliğini gösterilmiştir. 1989 yılında hayata geçirilmeye başlanan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile birlikte pamuk konusunda daha da gelişim gösteren Şanlıurfa geçmişten günümüze bu gelişimi ve üretimi devam ettirmektedir.

Şanlıurfa ilinde toplam 1.054.002 ha tarım alanı mevcuttur. Bu alanın 790,838 hektar alanında tahıl ve diğer bitkisel ürünler, 20,198 hektar alanında sebze ve 157,357 hektar alanında ise meyve, içecek ile baharatlı bitkiler ekilmektedir¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Şükrü Üzümcü, ŞURKAV *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi* Mayıs 2012 s. 58

¹⁰⁹ T.C. Kalkınma Bakanlığı-Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, *Şanlıurfa İl Profili* Nisan 2019

Tablo 17 Şanlıurfa İli Tarım Alanları (ha)¹¹⁰

Toplam Tarımsal Alan	1.054,002
Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünler	790,838
Nadas	85,607
Sebze Bahçeleri	20,198
Meyve, İçecek ve Baharatlı Bitkiler	157,357

Pamuk üretim değerlerinin yıllara göre değişimi, pamuk fiyatlarının dünya piyasalarında ve dolayısıyla Türkiye piyasalarında değişimine, alternatif ürünlerin (mısır, sulu buğday vb.) fiyatlarının pamuk karşısında elde edilen net karına ve pamuk üretiminin yaşadığı sorunlar gibi etkenlere göre değişim gösterebilmektedir. Pamuk üretiminde maliyetlerin diğer alternatif ürünlerin maliyetlerine göre oldukça yüksek olmasıyla pamuk üretim faaliyeti oldukça büyük mali riskler içermektedir. En yüksek pamuk verimi, üretim yapılan pamuk çeşidinin genetik yapısı, bu genetik yapının en iyi şekilde ortaya konulması için uygun çevre koşulları ve doğru üretim tekniklerinin uygulanması ile mümkündür¹¹¹. Üretimdeki verimlilik düştükçe elde edilen kazanç düşmekte ve mali riskler artmaktadır. Birim alanında elde edilen gelir üreticinin doğrudan birincil kazancı olduğundan dolayı üretici için gelecek dönem üretiminin temelini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin önemli pamuk alanlarından olan Çukurova ve Ege bölgelerinde son yıllarda pamuk ekim alanları yerini alternatif (mısır, sulu buğday vb.) ürünlere bırakmıştır. Bu bölgelerin pamuk ekim alanlarını daraltması Şanlıurfa'nın pamuk ekimi için önemini daha artırmıştır. Türkiye'nin dünya pamuk piyasasındaki yerini koruması için ülke genelindeki pamuk ekim alanlarının daralmaması için Şanlıurfa'daki ekim alanlarının önemi büyüktür. Diğer bölgelerin ekim alanı açığını kapatan Şanlıurfa ülke pamuk endüstrisi için ekim ve üretim merkezi konumunda bulunmaktadır.

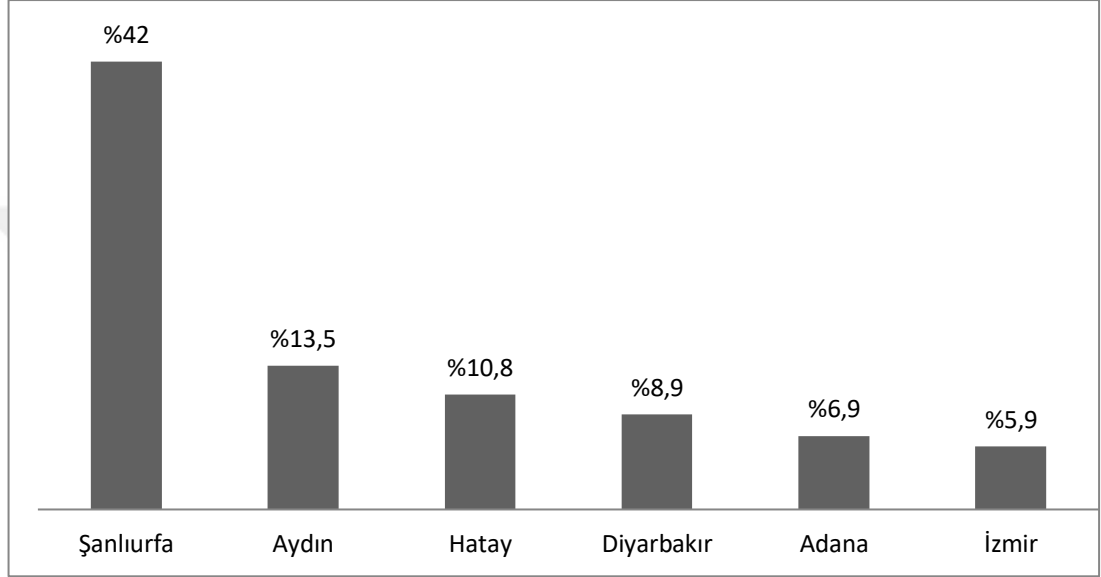
Türkiye'nin son yıllardaki pamuk üretim miktarları ve verim değerlerine baktığımızda 2017/2018 sezonunda 882 bin ton lif pamuğa karşılık gelen 2,5 milyon ton kütlü pamuk üretilmiş, bu sezonda lif pamuk verimi 1820 kg/ha olmuş ve Türkiye genelindeki kütlü pamuk verilerine bakıldığında Şanlıurfa'nın bu sezonda 813,258

¹¹⁰ TÜİK, a.g.e.

¹¹¹ Karacadağ Kalkınma Ajansı, *Diyarbakır ve Şanlıurfa İllerinde Pamuk Sektörü Envanterinin Hazırlanması Projesi Sonuç Raporu* 2010 s. 24-25

ton kültü pamuk üretimi gerçekleştirerek ülke genelinde üretimde ilk sırada yer almıştır¹¹².

Türkiye’de pamuk üretiminin %88’ini karşılayan altı il grafik-4’te gösterildiği gibi Şanlıurfa, Aydın, Hatay, Diyarbakır, Adana ve İzmir’dir. Şanlıurfa %88’lik üretimin %42’sini tek başına karşılamaktadır. Türkiye’de bu altı il dışında pamuk üretimi gerçekleştiren 23 il bulunmakta ve bu illerin üretimdeki payları ise %0,1 ile %1,3 arasındadır¹¹³.

Grafik 4 Türkiye’de Pamuk Üretiminin %88’ini Karşılayan 6 İl¹¹⁴

Şanlıurfa’daki tarımsal alanların içinde en büyük ekim alanına sahip ürün 208,792 ha ile pamuk bitkisidir. Pamuk Şanlıurfa’nın toplam tarımsal alanının yaklaşık %19,8’ini oluşturmaktadır. Bununla birlikte il genelinde bulunan 58245 çiftçinin 30340 çiftçisi sadece pamuk üretimi yapmaktadır. Bu oran Şanlıurfa’da tarımsal üretim yapan çiftçilerin %52’sini oluşturmaktadır¹¹⁵. Şanlıurfa’da çiftçi sayısının fazla olması doğrudan ve dolaylı olarak tarımsal istihdamın fazla olduğunu ve tarımsal ekonomik kazanç ile sosyal hayatlarını sürdüren nüfusun yoğun olduğunu göstermektedir. Şanlıurfa’da kırsal nüfusun yoğun olması da tarımsal üretim ile uğraşan nüfusun yoğunluğundan dolayı olduğu söylenebilir.

¹¹² TÜİK, 2019, a.g.e.

¹¹³ Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (SGB), Ocak, 2019

¹¹⁴ TÜİK, a.g.e.

¹¹⁵ Şanlıurfa İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2020

Ayrıca doğrudan ve dolaylı olarak tarımsal üretimde istihdam oranının yüksek olması Şanlıurfa'daki diğer sektörlerin ekonomik olarak tarımsal ekonomiden etkilendiklerini de göstermektedir. Örneğin şehir ekonomisinin en önemli kollarından olan esnafın ekonomik kazancı doğrudan geniş ölçekli şehir nüfusu olduğundan dolayı esnafın ekonomik anlamda gelir elde edebilmesi için tarımsal üretimden ekonomik kazanç sağlayan geniş ölçekli nüfusun da ekonomik kazancının yüksek olmasına bağlıdır. Başka bir sektör olan emlak aynı şekilde tarımsal üretimin yüksek ekonomik kazanç sağladığı dönemlerde emlak piyasasına büyük ölçüde gelir sağlayarak emlak sektörünün ivme kazanmasını sağladığı görülmektedir. Buradaki tespit Şanlıurfa'daki emlak sektörünün büyük ölçüde kırsal kesimde yaşayan bireylere hitap ettiği ve kırsal kesimde yaşayan nüfusun emlak sektörü üzerindeki büyük etkisi olarak gösterilebilir.

İklim koşulları ve arazi yapısı ile pamuk üretimine son derece elverişli olan Şanlıurfa tarımda makineleşme konusunda da büyük gelişimler göstermiştir. Zira tarımda makineleşme imkânlarının gelişmesi ve üreticilerin tarımsal makine ve ekipmanlarına olan taleplerinin yoğun olması ile birlikte tarımsal makine ve ekipmanları üretimi Şanlıurfa sanayisine büyük katkı sağlamaktadır. Ayrıca tarımsal makine ve ekipmanları üretimi ile kazanılan istihdam ile birlikte bakım, onarım gibi sanayi sektörünün hizmet kolunda büyük bir istihdamın oluşmasına neden olmuştur.

Bunların yanı sıra Şanlıurfa'da pamuk üretimi yapan çiftçilerin pamuk üretimi konusunda bilgili olmaları da Şanlıurfa'daki pamuk üretimini olumlu yönde etkilemektedir. Emek yoğun bir bitki olması ile de bilinen pamuk her koşulu ile Şanlıurfa iline uygun bir tarım bitkisidir. Şanlıurfa'nın bu koşulları sağlaması ile son dönemlerde Türkiye'de pamuk ekim alanı ve üretim konusunda birinci sırada olmasında etkili olmuştur.

Dünya pamuk verilerine bakıldığında 2018/2019 sezonunda ha/kg ortalaması 790 olarak görülmektedir. Türkiye'de ise bu sezonda ha/kg 1944'dir¹¹⁶. Türkiye'nin rekolte alanında dünya ortalamasının iki kat üzerinde olmasında Şanlıurfa'nın lifli pamuk üretimindeki verimliliğinin büyük bir payı bulunmaktadır. Zira Şanlıurfa'da pamuk üretimi yapılan 12 alanın verileri incelendiğinde 2018/2019 sezonunda Şanlıurfa'da pamuk verim ortalaması 3781 kg/ha olarak görülmektedir.

¹¹⁶ ICAC *Cotton This Month* Şubat 2019

Tablo 18 Şanlıurfa'da Pamuk Verim (kg/dekar)¹¹⁷

Yıl/İlçe	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Akçakale	473	468	420	467	428	440	388
Birecik	364	375	361	442	441		304
Bozova	463	458	411	407	427	438	383
Ceylanpınar	475	489	497	553	480	443	434
Eyyübiye	451	454	426	479	504	466	386
Haliliye	456	466	428	471	457	441	413
Harran	460	488	528	486	478	426	381
Hilvan	482	478	438	442	394	415	359
Karaköprü	460	475	424	466	438	425	338
Siverek	499	493	440	480	458	439	359
Suruç	444	440	423	455	460	439	392
Viranşehir	467	468	426	475	446	463	401

Tablo 19 Şanlıurfa'da Pamuk Ekilen Alan (dekar)¹¹⁸

İlçe/Yıl	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Akçakale	386688	313816	313816	315000	390000	370614	338874
Birecik	838	1174	321	740	680		23
Bozova	115541	115542	117255	84255	93000	86975	65906
Ceylanpınar	64856	52433	21087	23250	48300	76282	88366
Eyyübiye	480500	483000	333400	313000	378000	349828	325820
Haliliye	124000	125000	243883	200500	275000	290615	219084
Harran	258018	404312	353155	360771	395905	353761	303924
Hilvan	95447	95456	92015	45841	62000	54831	60672
Karaköprü	30020	30000	30000	30000	36000	33309	27392
Siverek	216262	195500	195500	154000	201000	181858	171182
Suruç	20032	20500	12921	48500	66900	200531	179535
Viranşehir	240993	347000	347000	227000	290000	315699	307142

¹¹⁷ TÜİK a.g.e¹¹⁸ TÜİK a.g.e

Tablo 20 Şanlıurfa'da Pamuk Üretim Miktarı (ton)¹¹⁹

İlçe/Yıl	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Akçakale	182892	146952	131872	147229	166929	162905	131524
Birecik	305	440	116	327	300		7
Bozova	53532	52956	48157	34266	39725	38084	25239
Ceylanpınar	30828	21273	10472	12858	23172	33816	38364
Eyyübiye	216700	219437	142185	149930	190650	163182	125795
Haliliye	56549	58208	104364	94406	125712	128248	90511
Harran	118609	197254	186633	175319	189338	150618	115906
Hilvan	46021	45619	40320	20250	24415	22741	21763
Karaköprü	13800	14236	12715	13965	15766	14144	9272
Siverek	107831	94272	86059	73877	92110	79867	61420
Suruç	8900	9019	5465	22084	30794	87937	70446
Viranşehir	112497	162547	147940	107880	129404	146083	123011

Dünya'da pamuk üretiminde ilk on sırada bulunan Türkiye ithalat konusunda da ilk on sırada bulunmaktadır. Türkiye'de, yıllar itibariyle pamuk üretimindeki azalışa ve tekstil sektöründe yaşanan gelişmeye paralel olarak tüketimdeki artış iç üretim ile karşılanamadığından pamuk ithalat miktarı artmıştır. 2018 yılında pamuk ithalatı 767 bin ton olup 2019 yılı ilk 10 ayda 784 bin ton pamuk ithalatı yapılmıştır. Türkiye'nin ekonomik düzeyine ve iç piyasa dinamiklerine baktığımızda hangi sektörlerin GSYH için önemli bir kaynak olduğunu görebiliriz. Türk tekstil sanayi, sağladığı katma değer ile ülke ekonomisine kazandırdığı döviz miktarı ve emek yoğun işgücü olması nedeniyle yaratılan istihdam hacmi ile vazgeçilemez bir sektör konumundadır. Tekstil sanayimizin stratejik ham maddesi ise pamuktur.

Türkiye'de 2018 yılında 17,6 milyar dolar 2019 yılında ise 17,7 milyar dolar hazır giyim ve hazır giyim ihracatı yapılmıştır. Aynı dönemde tekstil ve hammaddeleri ihracatı ise 10,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2018 ve 2019 yıllarında hazır giyim ihracatının genel ihracat içindeki payı yaklaşık %10,5, tekstil ve hammaddeleri ihracatının genel ihracat içindeki payı % 6,3 olmak üzere iki grubun toplam ihracat içerisindeki payı yaklaşık % 17 olmuştur. Ülke ekonomisine ve istihdamına büyük ölçüde katkı sağlayan tekstil pamuk ile üretimine her geçen gün büyüyerek devam etmektedir. Türkiye'de üretilen hazır giyim sektörünün

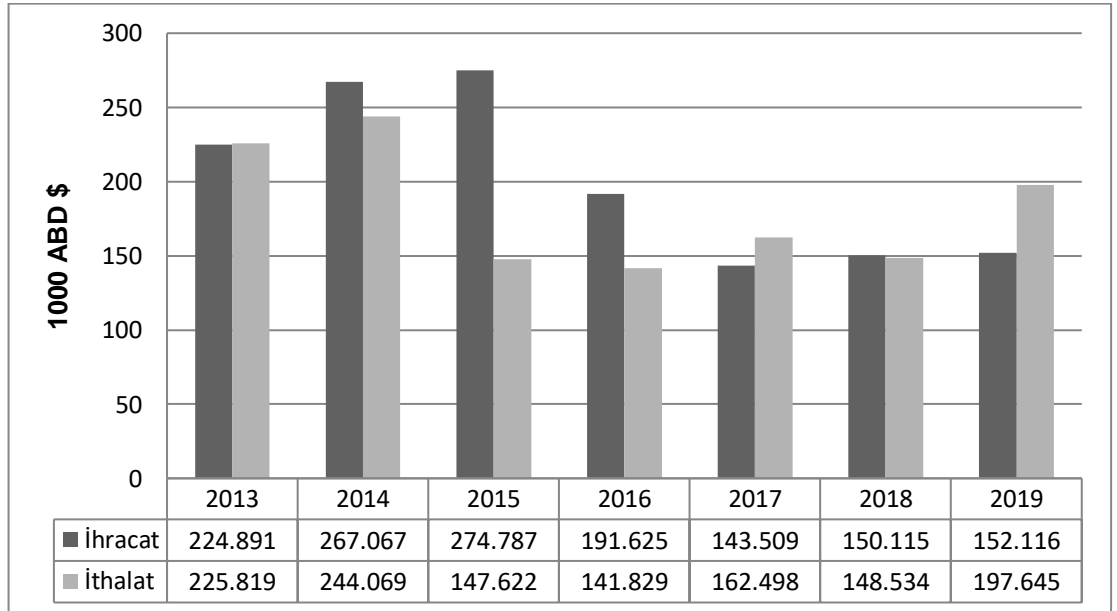
¹¹⁹ TÜİK a.g.e.

yaklaşık % 65'i ihraç edilmektedir. Tekstil ve hazır giyim sektöründe pamuğun payı %50'dir¹²⁰.

Türkiye için üretimde, istihdamda ve ihracatta çok önemli bir yer tutan sektörün başarılarının devamı için, Türkiye pamuk üretiminin artırılması gerekmektedir. İç piyasada üretilen pamuğun yaklaşık %42'sinin Şanlıurfa'da üretilmesi ve tekstil sektörüne ham madde sağlama konusunda iç piyasada ilk sırada almasını sağlamaktadır. İç piyasadaki pamuk üretimi için önemli olan Şanlıurfa ülke tekstil sektörü içinde aynı derecede önemli bir hammadde kaynağı konumunda bulunmaktadır.

3.2.ŞANLIURFA DIŞ TİCARETİ VE PAMUK ENDÜSTRİSİ

Şanlıurfa'nın 2013/2019 yılları arasında ihracat değerlerine bakıldığında Şanlıurfa'nın 2013 yılı toplam ihracatı 224,891 milyon dolar toplam ithalatı ise 225,819 milyon dolardır. 2013 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %99,58 ile neredeyse dış ticaret açığını kapatmıştır. 2013/2015 yılları arasında düz bir seyir izleyen ihracat 2016 yılı ile birlikte bir düşüş yaşamış ve 2019 yılına kadar düşüş değerini korumuştur. 2019 yılında ise ihracatın ithalatı karşılama oranı %77 dolaylarında olmuş Şanlıurfa %23'lük bir dış ticaret açığı vermiştir.

Grafik 5 Şanlıurfa Dış Ticaret¹²¹

¹²⁰ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, *Dünya'da Pamuk*, Ürün Masaları Pamuk Bülteni, Aralık, 2019, s. 4-7.

Şanlıurfa ihracatı ve ithalatı yıllar itibari ile benzer bir seyir izlemektedir. İhracatın arttığı dönemlerde genel olarak ithalatında arttığı görülmektedir. İhracat zirve noktasına 2015 yılında 274,787 milyon dolarla ulaşmıştır. Aynı yıl ithalat en yüksek değer ile 274,787 milyon dolar olmuştur. Şanlıurfa'da ihracat ve ithalatın bir birine yakın seyirlerde olmasının sebeplerinden biri imalat sanayide kullanılan malların ithalatı ile üretim gerçekleştirip ihraç etmektir.

Şanlıurfa ile sınır oluşturan ülkelerin son yıllarda yaşadıkları iç karışıklık ihracat değerlerinde büyük düşüşlerin yaşanmasına ve dış ticaret açığının yükselmesine neden olmuştur.

Tablo 21 Şanlıurfa İli İhracat Yapılan Ülkeler 2019 (Bir milyon \$ ve üzeri olan ülkeler)¹²²

1	Irak	56.245.110	12	Libya	2.411.885
2	Suriye	17.912.151	13	Macaristan	2.366.823
3	Bangladeş	9.562.932	14	Özbekistan	2.290.887
4	Cezayir	8.064.313	15	İsveç	1.856.006
5	Nijerya	4.365.895	16	Fas	1.476.843
6	Yemen	3.282.562	17	Fransa	1.428.073
7	İran	2.645.302	18	Suudi Arabistan	1.409.485
8	Mısır	2.552.316	19	Azerbaycan	1.347.743
9	Romanya	2.522.101	20	Türkmenistan	1.274.961
10	Pakistan	2.509.071	21	Yunanistan	1.011.418
11	BAE	2.502.438			

2013 TÜİK verilerine göre Şanlıurfa'da 176 ihracatçı firmanın olduğu görülmektedir. Güneydoğu Anadolu İhracatçıları Birliği (GAİB) verilerine göre ise, 2019 yılında Şanlıurfa'daki ihracatçı firma sayısı 236'dır. 2013/2019 yılları arasında Şanlıurfa'da ihracata katılan firma sayısında büyük bir atıl olduğu görülmektedir.

¹²¹ TÜİK, İllere Göre İthalat/Genel Ticaret Sistemi, 2019

¹²² TÜİK, *İl Ve Ülkelere Göre Dış Ticaret Raporu*, 2019

Şanlıurfa'nın toplam dış ticaret hacmi 2019 yılında 349,761 milyon dolar olmuştur. Dış ticaret hacminin yaklaşık olarak % 43,5'ini ihracat oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak 2019 yılında dış ticaret açığı 45,528 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığının ihracat rakamının altında seyretmesi Şanlıurfa ilinin ekonomik olarak yükseliş seyri içinde olduğu saptanabilir. Şanlıurfa'da 2013 yılında dış ticaret açığı neredeyse hiç olmamıştır. Bunun nedeni ise Çin Halk Cumhuriyeti gibi sanayisi gelişmiş ülkelerden alınan nihai malların ithalatına karşılık bu malların tekrar ihraç ederek aradaki açığı kapatmak olmuştur. 2019 yılındaki dış ticaret açığının düşük olmasının nedenine bakar iken nihai malların ithalinin az olduğunu görmek mümkün.

Sektör bazında 2013 yılı ihracat rakamlarına bakıldığında, en çok ihracat yapan sektör Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri olduğu görülmektedir. 2019 yılında ise 28,144 milyon ile Elektrik Elektronik ve Hizmet sektörü olmuştur. 2013 yılında 2019 yılına gelene kadar sektörler arasındaki ihracat payları sürekli farklılık göstermekle birlikte bazı sektörler ihracat düzenini korumuş ve Şanlıurfa ekonomisine düzenli olarak katkı sağlamıştır. Ekonomide istikrarın ne kadar önemli olduğunu düşünürse bu sektörlerin önemi Şanlıurfa ekonomisi için ortaya çıkmaktadır.

Tablo 22 Şanlıurfa İli Sektör İhracat Performansı (1000 \$)¹²³

Sektör/Yıl	2013	2014
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	54.860	122.044
ÇELİK	36.269	9.766
ÇİMENTO CAM SERAMİK VE TOPRAK ÜRÜNLERİ	19.579	22.277
Değerli Maden ve Mücevherat	582	0
Demir ve Demir Dışı Metaller	2.521	5.199
Deri ve Deri Mamulleri	46	281
Diğer Sanayi Ürünleri	10	59
Elektrik - Elektronik	30.758	21.460
GEMİ VE YAT	1	2
Halı	696	808
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	5.913	2.492
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	3.927	5.483
İKLİMLENDİRME SANAYİİ	14.893	9.652
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	12.189	9.379
Kuru Meyve ve Mamulleri	187	0
Maden ve Metaller	1.014	683
Makine ve Aksamları	5.807	6.551
Meyve Sebze Mamulleri	5.637	3.024
SAVUNMA VE HAVACILIK SANAYİİ	350	121
SU ÜRÜNLERİ VE HAYVANCILIK MAMULLERİ	38	0
Süs Bitkileri ve Mamulleri	175	18
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	9.264	11.294
Tekstil ve Hammaddeleri	9.448	8.829
Yaş Meyve ve Sebze	9.951	6.240
Zeytin ve Zeytinyağı	2.005	42
TOPLAM	226.120	245.703

2013/2014 yıllarındaki verilerin ayrı verilmesinin nedeni Türkiye İhracatçılar Meclisi illerin sektör ihracat performanslarını kategoriye ayırırken bu yıllardan sonraki yıllarda farklılıklar yapmıştır. Bundan dolayı bu yıllar bir sonraki yıllarda ayrı bir şekilde değerlendirilmiştir.

¹²³ Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)

Tablo 23 Şanlıurfa İli Sektör İhracat Performansı (1000 \$)¹²⁴

Sektör/Yıl	2015	2016	2017	2018	2019
Çelik	22.724,26	8.512,45	1.399,08	1.289,46	1.658,66
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	23.988,47	11.688,96	15.197,49	12.115,61	10.808,90
Demir ve Demir Dışı Metaller	3.614,92	3.107,85	1.032,00	1.764,14	1.439,99
Deri ve Deri Mamulleri	1.179,05	2.754,87	975,67	94,10	341,43
Diğer Sanayi Ürünleri	68,71	10,22	105,89	12,92	4,20
Elektrik Elektronik ve Hizmet	10.412,86	12.181,29	19.792,84	22.126,90	28.144,18
Gemi ve Yat	14,93	0,00	45,96	0,55	1.381,23
Halı	20,46	1.028,36	1.988,97	82,95	47,60
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	19.562,38	20.009,34	6.061,62	2.095,65	4.109,84
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	12.003,62	11.291,43	6.343,74	7.131,25	4.684,78
İklimlendirme Sanayii	7.394,32	8.967,08	13.690,10	14.845,78	15.217,53
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	11.829,27	10.719,19	9.849,73	8.604,31	8.451,43
Kuru Meyve ve Mamulleri	412,43	37,87	614,87	75,18	394,09
Madencilik Ürünleri	524,06	307,71	561,96	309,27	254,29
Makine ve Aksamları	6.234,98	6.521,67	8.553,70	16.006,93	18.330,21
Meyve Sebze Mamulleri	329,94	61,17	402,40	526,62	776,98
Mobilya, Kâğıt ve Orman Ürünleri	102.857,37	47.422,30	15.180,54	14.278,74	14.520,52
Mücevher	2.823,97	13,34	0,00	296,01	0,34
Otomotiv Endüstrisi	8.910,87	6.413,18	4.920,17	5.857,21	7.091,66
Savunma ve Havacılık Sanayii	25,43	274,17	1,34	2,63	23,21
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	32,12	195,73	90,19	277,58	702,00
Süs Bitkileri ve Mamulleri	0,00	215,97	106,22	111,00	132,61
Tekstil ve Hammaddeleri	15.045,05	15.189,31	21.095,55	20.385,59	13.370,13
Yaş Meyve ve Sebze	6.505,25	16.103,50	17.617,83	18.515,64	1.735,28
Fındık ve Mamulleri	0,00	0,30	0,00	0,00	0,00
Zeytin ve Zeytinyağı	0,00	21,98	27,77	34,71	26,52
TOPLAM	256.514,73	183.049,26	145.655,63	146.840,71	133.647,61

Şanlıurfa'nın sektör olarak ihracat verilerine bakıldığında da 2013 yılından 2019 yılına kadar pamuk bitkisinin ham maddesini oluşturduğu en istikrarlı sektörlerin Tekstil ve Hammaddesi ile pamuk bitkisinin yağlı tohumlar kısmını oluşturduğu, Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri sektörü olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sektörler Şanlıurfa'nın ihracatını yaptığı en yüksek değerlere sahip sektörlerdendir.

¹²⁴ TİM Türkiye İhracatçılar Meclisi a.g.e.

2013 yılında toplam ihracatın %4,17'lik kısmını oluşturan tekstil ve hammaddeleri sektörü 2017 yılında büyük bir yükseliş göstermiş ve Şanlıurfa ihracatında sektör olarak %14,48'ini karşılamıştır. 2019 yılında ise %10'unu dolaylarına gelmiştir. Aynı şekilde 2013 yılında toplam ihracatın %1,73'lük kısmını oluşturan Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri sektörü 2017 yılında %4,35'lik kısmını oluşturmuş ve 2019 yılında ise %4,5 olmuştur. Ham maddesi ağırlıklı olarak pamuk olan bu sektörler Şanlıurfa ihracatında her yıl düzenli olarak pay sahibi olmuş ve bazı yıllarda ihracatın ithalatı karşılama konusunda önemli sektörler olduğunu göstermiştir.

Pamuk endüstrisinin yoğun olarak bulunduğu Şanlıurfa OSB bölgesindeki işletme ve fabrikaların çoğunluğu da pamuk işletmesi olarak bulunmaktadır. OSB'nin büyük bir kısmını oluşturan ve istihdama sanayii yönünden katkı veren pamuk tarım ili olan Şanlıurfa'nın çiftçilik yapan kırsal bölgenin ekonomik olarak ayakta durabilmesinin temelini oluşturmaktadır. İl genelinde ziraat ile geçimini sağlayan ve sanayii kuruluşlarına tarımsal hammadde üreten çiftçilerin %52'sini tek başına pamuk üretimi ile ilgilenen çiftçiler karşılamaktadır ve pamuk üretimi ile aldıkları ekonomik destekler ile il ekonomisine yıllık ortalama 990.186,481 TL girdi sağlayan pamuk üreticisi şehir ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır¹²⁵.

3.3.TARİHÇE

Urfa tarihinin Paleolitik çağa kadar (M.Ö. 5000-8000) uzandığı tespit olunmuştur. Kazılarda neolitik çağ (M.Ö. 7250-5500), Kalkolitik çağ (M.Ö. 5500-3200) ve ilk Tunç çağına ait (M.Ö. 3200-1800) çok sayıda değerli eserler ele geçirilmiştir. Belgelere dayanmayan bazı iddialara göre Urfa, ilk defa şehirler kuran İdris Peygamber veya Tufan'dan sonra Nuh Peygamber zamanında kurulmuştur. Ebul Faraç bu görüştedir. Urfa bölgesi; Sümer - Akat - Hitit, Babil - Kalde, Hurri - Mitanni, Aram - Asur, Med ve Pers hâkimiyetlerini görmüştür. M.Ö. II. bin Hitit vesikalarında geçen Ursu'nun ve Asur vesikalarında geçen Ruhua veya Ru'ua'nın, bugünkü Urfa olduğu söylenmektedir. Şehir; Ur, Kalde Ur'u, Harran Ur'u, Orhei, Orhay, Vurhai, Edessa, Diyar Mudar, (Bölge ile beraber) Ruha, Reha ve Urfa adlarını almış, en son Şanlıurfa olmuştur. Makedonya Kralı Büyük İskender doğu seferi sırasında Urfa' ya hâkim olmuştur. (M.Ö. 332). Bu devir, M. Ö. 132'de ASRAANE krallığı ile son bulmuştur. M. S. 250 yıllarına kadar devam eden Osroane

¹²⁵ Şanlıurfa İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2020

Krallığı dönemi Hıristiyanlık açısından büyük önem taşımaktadır. O çağın Osroane Kralı Abgar Ukomo'nun (Kara Abgar) dünyada Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul eden ilk krallardan olduğu, Hz. İsa ile mektuplaştığı ve Hz. İsa'yı dinini yaymak üzere Urfa'ya davet ettiği bilinmektedir. Bu davet üzerine Hz. İsa yüzünü sildiği mendile çıkan mucizevi resmini ve Urfa'yı kutsadığına dair bir mektubunu Abgar Ukomo'ya göndermiştir. Bu nedenle Urfa'ya Hıristiyanlarca bugün bile "Kutsal Şehir" denilmektedir. Hıristiyanlık âleminde kutsal sayılan bu mendilin uzun süre Urfa'yı düşmanlardan koruduğuna inanılmıştır.

M.S. 944 yılında Bizans İmparatorunun doğudaki kuvvetlerinin komutanı Loannes Kurkuas Urfa üzerine yürüyerek Hz. İsa'nın bu mucizevi resmini almayı başarmış ve onu büyük bir törenle İstanbul'a götürmüştür. Hıristiyanlığı ilk yıllarında kabul eden Urfa, Müslümanlığı da ilk yıllarında kabul etmiştir. (M.S. 639). Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın 1071 yılında şehri kuşatmasına kadar birçok siyasi ve dini hareketlerin olduğu Urfa' da bağımsız bir Haçlı Kontluğu (M.S. 1098-1144) kurulmuştur. 1144 yılında İmadeddin Zengi, 1182'de Selahaddin Eyyubi Urfa'ya hâkim olmuştur. 1240 ve 1250 yıllarındaki iki Moğol yağmasından sonra 1260 yılında Hülagü Han bölgeyi yakıp yıkmıştır. Urfa 1404 tarihinde Akkoyunluların, 1514 yılında Safevilerin eline geçmiş ve 1517 yılında Osmanlı İmparatorluğuna dâhil olmuştur.

24 Mart 1919'da İngiliz, 30 Ekim 1919'da Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Fransızlara karşı başlatılan direniş ve savaş 11 Nisan 1920'de şehir halkının zaferiyle sonuçlanmıştır¹²⁶.

3.4.İKLİM DURUMU

Şanlıurfa ili karasal iklime sahiptir. Araştırma yöresinin yazları çok uzun sıcak ve kurak, kışları ise çok soğuk geçer. En sıcak ay Temmuz ayı olup sıcaklık 46,6 C 'yi görmüştür. En soğuk -12,4 C ile Şubat ayıdır. Yıllık ortalama sıcaklık ise 18,6 C'dir. İl genelindeki yıllık yağış miktarı 331 mm ile 473 mm arasında değişiklik göstermektedir. Türkiye'nin en sıcak ili olmasına rağmen yılın 25 günü sıcaklık 0°C'nin altındadır¹²⁷. İlin sınırları içerisinde ülkenin en büyük nehirlerinden biri olan

¹²⁶ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri Resmi İnternet Sayfası, "Şanlıurfa Tarihi", <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-89637/sanliurfa.html> (Erişim tarihi: 05.03.2020).

¹²⁷Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, "Şanlıurfa İklimi", <https://www.sanliurfa.bel.tr/icerik/22/2/iklim> (Erişim tarihi: 02.03.2020).

Fırat nehri geçmektedir. Pamuk bitkisinin dünyada ve ülkemizde kısıtlı bölgede yetişebilmesinin en önemli sebeplerinden birisi pamuk bitkisine elverişli iklim koşullarının dünyada ve ülkemizde kısıtlı alanda olmasından kaynaklanmaktadır. Şanlıurfa'nın iklim koşulları tarımsal üretim ve pamuk üretimi için son derece uygundur. Şanlıurfa sahip olduğu iklim koşulları ile bir üretim sezonunda iki verimli tarımsal üretim yapmaktadır.

3.5.NÜFUS

Şanlıurfa'nın 2019 yılı nüfusu 2.073,614 kişidir. Bu nüfusun 1.045,964'ü erkek, 1.027,650'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Yüzde olarak ise %50,44'ü erkek, %49,56'sı kadındır¹²⁸. Şanlıurfa nüfusunun %36,51'ini 0 ile 19 yaş oluştururken, %56,59 kısmını ise 19 ile 64 yaş, 65 yaş üstü vatandaşlar ise %16,98'ini oluşturmaktadır. Şanlıurfa ili nüfusunun %55,14'ü şehirde, %45,86'sı köylerde yaşamaktadır¹²⁹. Şanlıurfa ilinin yüzölçümü 19.451 km² olup, km²'ye il genelinde yaklaşık 111 kişi düşmektedir. Şanlıurfa nüfus yoğunluğu 111/km²'dir. Şanlıurfa'nın 13 ilçesi bulunmaktadır. Bu ilçelerden Eyyübiye, Haliliye ve Karaköprü merkezde bulunan ilçelerdir. Merkezde bulunan üç ilçenin toplam nüfusu 981445'tir. Üç ilçenin nüfusu Şanlıurfa genelindeki nüfusun %47,33'üne tekabül etmektedir. 2019 yılına ait nüfus artış hızı %1,86 olarak görülmektedir.

Şanlıurfa nüfusunun hızlı artışı ve genç olması emek yoğun olan tarımın yapılabilmesi için önemli bir kaynak niteliğindedir. Kırsal alanda yaşayan nüfusun fazla olması da tarımsal üretim için önemli bir kaynak olarak görülebilmektedir. Tarımsal alan ve nüfus yoğunluğunun fazla olması tarımsal üretim için artı bir işgücü ihtiyacı olmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelere göre teknolojinin az kullanıldığı bölgelerde tarımsal üretimin yapılabilmesi için insan gücü (nüfus) önemli bir ihtiyaçtır.

¹²⁸ TÜİK, a.g.e.

¹²⁹ TÜİK, 2017

Tablo 24 Şanlıurfa İli Genel Nüfus Bilgileri¹³⁰

Toplam Nüfus	2.073,614
Erkek	1.045,964
Kadın	1.027,650
Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)	18,4
Nüfus Yoğunluğu (Km ²)	111

Tablo 25 Şanlıurfa İlçeleri (Nüfus)¹³¹

Akçakale	115615
Birecik	95128
Bozova	55423
Ceylanpınar	89020
Eyyübiye	379852
Halfeti	40879
Haliliye	381877
Harran	89798
Hilvan	42724
Karaköprü	219796
Siverek	260970
Suruç	102265
Viranşehir	200267

Tablo 26 Şanlıurfa İli Nüfusunun Bazı Yaş Gruplarına Göre Dağılımı¹³²

Yaş Grubu	Nüfus	Nüfus (%)
0-4 Yaş	299436	14,44
15-19 Yaş	212910	10,27
25-29 Yaş	171935	8,29
35-39 Yaş	123420	5,95
60-64 Yaş	39107	1,89
85-90 Yaş	4831	0,23
90+ Yaş	2598	0,12

¹³⁰ TÜİK 2019 a.g.e.

¹³¹ TÜİK, a.g.e.

¹³² TÜİK, a.g.e

3.6.ULAŞIM DURUMU

Araştırma ili olan Şanlıurfa ilinden karayolu, hava yolu, demir yolu (yük taşımacılığı) ile diğer illere ve bölgelere ulaşım sağlanmaktadır. İl sınırları içerisinde Akçakale ve Mürşitpınar sınır kapıları ile Suriye'ye karayolu ulaşımı sağlanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin en uzun havayolu pistine sahip olan Şanlıurfa diğer illere havayolu ulaşımı ile de bağlıdır.

Günümüzde ulaşım imkânlarının sanayi yatırımlarını etkilediği gibi tarımsal üretimi de etkilemektedir. Üretilen tarımsal ürünlerin iç ve dış pazarlara ulaştırılabilmesi üreticinin ürünlerini ekonomik anlamda değerlendirebilecekleri en büyük imkânlardan birisi olmaktadır. Ayrıca ulaşım imkânlarının iyi olduğu yerlerde tarıma dayalı sanayi kuruluşlarının kurulması da kolaylaşmaktadır. Tarıma dayalı sanayinin geliştiği yerler tarımsal üretimin de gelişmeyi de beraberinde getirmektedir. Pamuk gibi stratejik öneme sahip bir tarımsal ürünün sanayi için önemli bir hammadde olduğu göz önünde bulundurulduğunda pamuk üretimi için sanayi, sanayi üretimi için ulaşımın önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.7.TARIMSAL YAPI

Şanlıurfa ilinde hem bitkisel hem de hayvansal üretim yapılmaktadır. Tarım arazilerinin büyük bir kısmı özel mülkiyettir. İl genelinde bulunan arazilerde Buğday, Arpa, Kırmızı Mercimek, Pamuk, Mısır, Fıstık ağacı yetiştirilmektedir. Bitkisel ve hayvansal üretim masrafının belli bir kısmını devlet destekleri karşılamaktadır. İl genelinde toplam arazi varlığı 1.054.002 dekadır. Toplam tarım arazilerinin %75'ini tahıl ve diğer bitkisel ürünler, %15'ini meyve, içecek ve baharatlı bitkiler, %2'sini sebze bahçeleri ve %8'ini nadas alanları oluşturmaktadır.

3.8.SANAYİ

Organize Sanayi Bölgesi, Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarını önlemek, kentleşmeyi yönlendirmek, kaynakları rasyonel kullanmak, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla; sınırları tasdik edilmiş arazi parçalarının imar planlarındaki oranlar dâhilinde gerekli idari, sosyal ve teknik altyapı alanları ile küçük imalat ve tamirat, ticaret, eğitim ve sağlık alanları, teknoloji geliştirme bölgeleri ile donatılıp planlı bir

şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve bu Kanun hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgelerini meydana getirmektedir.

I. Organize Sanayi Bölgesi Müteşebbis Heyeti; ülkemiz sanayisinin güçlenmesi ve kalkınması noktasında, gerek ilimize gerekse bölgemize katkıda bulunmak amacıyla 05.12.1989 tarihinde kurulmuş ve 05.01.1991 tarihinde çalışmalara başlayarak bölgemizin temellerini atmıştır. GAP Projesi ile birlikte Şanlıurfa İlinde Sanayi çok büyük bir gelişme göstermiştir. Şanlıurfa 1. Organize Sanayi Bölgesinde yatırım yapmak isteyen Müteşebbis müracaatlarının çok sayıda artmasından dolayı, taleplerinin yoğun bir şekilde devam etmesi ve 1. Organize Sanayi Bölgesinde yer kalmaması nedeniyle Şanlıurfa 2. Organize Sanayi Bölgesi çalışmalarına başlanmıştır. Şanlıurfa 2. Organize Sanayi Bölgesi Müteşebbis Teşekkülü ilk olarak 12.08.1997 Tarihinde kurulmuş ve çalışmalara başlamıştır. Ancak 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun çıkmasından dolayı, 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun 5. Maddesinin (Kuruluş) (a) bendine göre Şanlıurfa 2. Organize Sanayi Bölgesi Müteşebbis Teşekkülü Kanuna göre yeniden intibak ettirilmiştir.

Şanlıurfa Valiliğinin 19.04.2001 Tarihli yazı ile yapılan talep üzerine Şanlıurfa 2. Organize Sanayi Bölgesi Kuruluş Protokolü 24.04.2001 Tarih ve 152 Sicil Numarası ile Tüzel Kişiliği tescil edilmiş bulunmaktadır. Bu maksatla 2.Organize Sanayi Bölgesinin Fizibilite Raporu hazırlanmış, Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca uygun görülerek yer seçimi yapılmış ve 1998 Mali yılı yatırım programına da alınmış bulunmaktadır. Şanlıurfa Organize Sanayi Bölgesi şehir merkezinden 15 km mesafede kurulmuş, 1. kısım ile yine aynı mesafede kurulan 2. kısımdan oluşmaktadır. Her iki bölgemizin birleştirilme çalışmaları devam etmektedir¹³³.

¹³³Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, “Şanlıurfa Sanayi”, <https://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/25/2/sanayi> (Erişim tarihi: 02.03.2020).

SONUÇ

Dokuma ve tekstil sanayisi için önemli bir hammadde olan pamuk bu sektörler için önemlidir. Pamuk %17 ile %25 arasında yağ bulunduran tohumu ile yağ sanayisi gibi iki önemli sanayi kolunda ham madde kaynağı olmasının yanında, işlem görmesi sonucunda ortaya çıkan küspesi ile hayvansal yem, kâğıt sanayisi vb. sanayi koluna ham madde kaynağı olduğu için ülke ekonomileri açısından stratejik öneme sahip bir endüstri bitkisidir. Ayrıca pamuk teknik bir bitki olması ile tarımsal üreticilerin bilgilerini geliştirmeleri konusunda üreticilere önemli bir üretim tecrübesi sağlamaktadır.

Pamuk bitkisinden elde edilen lifin tekstil sektöründe hammadde olarak kullanılması tekstile dayalı sanayi sektörünün istihdam yaratmasına katkıda bulunmakta ayrıca kırsal bölgedeki üreticisine devlet desteklemeleri ve satıştan yüksek oranda gelir sağlayarak kırsal bölgedeki kesimin ekonomik düzeyinin ülkenin diğer gelişmiş bölgelerine yaklaşmasını sağlamaktadır. Pamuk, üretimi yapılan her ülke ekonomisinde olduğu gibi Türkiye'nin ekonomisinde de önemli bir yere sahiptir. Geniş üretici kitlesinin geçim kaynağı ve dokuma sanayisinin en önemli ham maddesi olması, Türkiye'deki tekstil sektörünün ihracattaki payına katkı sağlaması ülke ekonomisine iç ve dış piyasada katkı sağladığını göstermektedir. Bu sebeplerin yanında nüfus artışı ve yaşam standardının yükselmesi, pamuk bitkisine olan talebi de arttırmaktadır. Bu anlamda dünyada pamuğa olan ihtiyaç her dönem artmaktadır.

Türkiye 520 bin hektar ile dünya pamuk ekim alanında önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra yıllık ortalama 815 bin ton lifli pamuk üretimi ile dünya pamuk piyasasında söz sahibi bir ülke konumundadır. Türkiye'nin dünya pamuk piyasasında önemli bir yerde olduğunu gösteren bu verilerin kaynağına bakıldığında Türkiye'de pamuk üretiminin yapıldığı bölgeler göz önünde bulundurulmalıdır. Şanlıurfa, dünyada pamuk üretimi ve tüketimi konusunda son derece önemli bir yere sahip olan Türkiye için önemli bir pamuk üretim yeridir. Şanlıurfa, Türkiye'deki pamuk ekim alanının %44,6'sını ifade etmekte ve pamuk üretiminin %42'sini tek başına gerçekleştirmektedir.

Türkiye'nin tekstil alanındaki gelişimi göz önünde bulundurulduğunda pamuk bitkisinin Türkiye açısından tarım sektörü dışında da önemli bir üretim alanı olduğu görülmektedir. Şanlıurfa da tekstil üretimine sahip illerden biri olma özelliği taşımaktadır. Pamuk bitkisinin dünya için stratejik bir bitki olması, Türkiye için de

stratejik öneme sahip bir bitki olmasını beraberinde getirmektedir. Tarım sektörü içerisinde üreticiye büyük kazanç sağlayabilen pamuk, üretimi yapılan bölgelere büyük ekonomik kazanç sağlayabilmektedir. Şanlıurfa'nın tarım bölgesi olması, nüfus yoğunluğunun fazla olması, ekonomik iş gücünün tarıma dayalı olması, tarımdaki istihdamın fazla olması gibi sebepler, pamuk bitkisinin Şanlıurfa il ekonomisi üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Şanlıurfa nüfusunun büyük bir çoğunluğunun kırsal alanda yaşadığı, bu alanlardaki en büyük geçim kaynağının tarım olduğu ve tarım içerisinde üretimi en fazla yapılan tarımsal bitkinin pamuk olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hayvancılığın il genelinde büyük bir geçim kaynağı olduğu, pamuk bitkisinin hayvancılığın da önemli bir hammaddesi olduğu anlaşılmakta, pamuk bitkisinin hayvancılık ile ekonomik kazanç sağlayan işletme ve bireylerin üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. 2019 yılında (Mazot, Gübre, Toprak Analiz, Yağlı Tohumlar/Pamuk vb.) ortalama 990.186,481 milyon TL doğrudan gelir desteği alan Şanlıurfa pamuk üreticisi, kütlü pamuk satışından ise ortalama 2.113,800,000 TL gelir ile toplam yıllık yaklaşık 3.104,000,000 TL ile il ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Doğrudan kazancın birey eksenli olması, Şanlıurfa ilindeki diğer sektörlerin de pamuk ekonomisinden faydalanmalarını sağlamaktadır.

Ham maddesinin %50'si pamuk olan hazır giyim ve konfeksiyon sektörü 2019 yılında Türkiye'de genel ihracat içinde 16,4 milyar dolar ihracat değeri ve %9,9'luk payla üçüncü sırada yer almaktadır. Tekstil sektörünün her geçen gün önem kazandığı dünyada, Türkiye'de de önem kazanmakta ve ekonomik ve istihdam yönünden gelişimler göstermektedir. Ülke ekonomisi için bu kadar önemli bir sektörün ham maddesinin yarısını karşılayan pamuk ülke ekonomisi ve istihdamı konusunda önemini göstermektedir. Dünya genelinde kısıtlı alanlarda üretimi yapılan pamuk bitkisi Türkiye'de de kısıtlı alanlarda üretimi yapılmaktadır. Türkiye'deki bu alanlar içerisinde en çok üretim yapan Şanlıurfa'nın iç piyasa için daha fazla üretim yapabilme kapasitesi bulunmaktadır. Bu kapasitenin genişletilebilmesi için mevcut devlet desteklerinin iyileştirilmesi ve ek desteklerin üreticiye sağlanması gerekmektedir.

Pamuk üretimi, verimi, istihdamı ve ihracatının artışı için gerekli politikalar;

İç piyasada üretilen pamuğun yüksek (girdi) maliyet sorununun çözülmesi için üreticiye girdi ürünlerini düşük fiyata ve kolay ulaşılabilir şekilde sunulmalı. Bunun

için her üretim sezonundan önce üreticiye girdi ürünlerinin fiyat listeleri ve bu ürünlerin temini konusunda garanti verilmelidir.

Pamuk destekleme primlerinin tespitinde girdi maliyetleri (gübre, mazot, zirai ilaç, tarımsal su, tarımsal sulamada kullanılan elektrik) ve oluşabilecek ek maliyetler göz önünde bulundurulmalı ayrıca rakip ülke koşulları ve dünya fiyatları da destekleme primleri tespitinde etkili olmalıdır. Destekleme ödemelerinin toplamı, (mazot, gübre, toprak analizi, yağlı tohumlar) üretim sezonunun ortasında ve sonunda olacak şekilde iki ayrı tarihte verilmelidir. Bu şekilde üreticinin sezon ortasında girdi maliyetlerini karşılayabilme imkânı ile birlikte zorunlu girdi ürünlerini azaltıcı sorunlar yaşamaması sağlanmış olacaktır.

Pazarlama yapısının güçlendirilmesi ve pazarlama kanalları konusunda üreticiye destek olunmalı ve süreç takip edilmeli ve üreticiye sezon başlangıcından önce fiyat ve alım garantisi verilmelidir.

Pamukta uzmanlaşmış kooperatiflerin ve birliklerin pamuk sektöründeki etkinlikleri arttırılmalıdır. Ayrıca bu kuruluşlar uzman teknik ekip ve ekonomik olarak doğrudan desteklenmeli ve üreticilerin bu kuruluşlar ile etkinlikleri arttırılmalıdır.

Serbest piyasa koşulları kısıtlanmalı ve hasat döneminde üreticilerin ürünlerinin satışları garanti edilen fiyat üzerinden takip edilmelidir. Destekleme ödemeleri belirtildiği gibi iki ayrı dönemde (mazot, gübre, toprak analizi, yağlı tohumlar) ödeneli ve bu ödemeler devlet garantisi altına alınmalıdır.

Doğal afet, hastalık, tarımsal sulama kesintileri gibi sorunlar için üreticilerin ürünleri devlet tarafından sigorta edilmeli ve sezon sonunda bölgenin hasat ortalaması tespit edilip, tespit edilen miktarın en az %70'i sigorta kapsamında ödenmelidir. Sigorta işlemi ÇKS kaydı bulunan her üreticiyi otomatik olarak kapsamalıdır.

ÇKS kaydı bulunan üretici destekleme işlemleri için tek bir kurum ve en az işlem (evrak) ile destekleme işlemlerini gerçekleştirebilmelidir.

Dokuma ve tekstil sektörünün en önemli hammaddesi olan pamuk lifinin iç ve dış piyasaya satışının kısıtlanması ve yerinde işlenmesi sağlanmalıdır. Devlet desteli özel sektörün hammadde işleyebilme imkânları geliştirilmeli ve pamuk ifi

satın alan her işletmecinin aldığı lifin en az %50'sini il içinde dokuma veya tekstil sektöründe işleyebilme altyapısının bulunması devlet tarafından zorunlu hale getirilmelidir.

Devlet tarafından alınacak pamuk lifinin Şanlıurfa'da işlenmesi koşulu ile uygun fiyatlara satılması ile dokuma ve tekstil sektörünün yatırım tercihinin Şanlıurfa'ya yönlendirilmesi ile istihdam olanaklarının yanı sıra şehir ekonomisine ve prestijine katkı sağlanması için gerekli altyapı ve ar-ge çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Dokuma ve tekstil sanayisinin geliştirilmesi ile birlikte pamuk lifinin yerinde satışından daha fazla kazanacak olan üretici bir sonraki ekim dönemine ekonomik olarak daha rahat hazırlanacak ve diğer alternatif ürün ekimi gerçekleştiren üreticilerin de pamuk ekimine yönlendirilmeleri ile pamuk ekim alanları ile birlikte üretim miktarında da büyüme sağlanacaktır. Bunlar ile birlikte üreticinin pamuk hasadından daha fazla kazanç elde etmesi sağlanmış, üretimin artması ile dokuma ve tekstil sektörünün ihtiyacı olan hammadde daha fazla üretilmiş ve bu sektördeki istihdamın artması sağlanmış olacaktır. Ayrıca pamuk lifi ihracatı ile elde edilen döviz ile birlikte döviz getirisi daha fazla olan dokuma ve tekstil sektörünün ülke ve şehir ekonomisine daha fazla döviz girişi sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

BURTAN DOĞAN Bahar, **Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar**, T.C. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2014, s. 18-54.

BERKMAN Ayberk, **Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi Ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış** Yıl 2015, Cilt 8, Sayı 1, a.g.e., s. 29–41.

ERDOĞAN Seyfettin, **Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar** Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları Nisan 2014 s. 18-54.

ERBAY Recep, **Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme** Namık Kemal Üniversitesi, Açık Erişim Arşivi, 2013., s. 9.

Ekonomi Ansiklopedisi, Paymaş Yayınları, İstanbul, 1983, s.722.

TUNA Yusuf, **Tarım Ürünleri Fiyatlarına Devlet Müdahalesi Ve Türkiye’de Müdahale Fiyat Politikasının Tarihçesi** İ.Ü. İktisat Fakültesi İktisat Politikası Anabilim Dalı Yıl 1989 Cilt 47 Sayı 1-4 s.

MAKALELER

CİNEMRE AVNİ Hüseyin, **Tarım Ekonomisi**, Samsun, 2011, ss. 9-11

DOĞAN Sevgi ve AKŞAHİN Selenge Banu, **Türkiye ve AB’de Kırsal Kalkınma: Bir Mevzuat Derlemesi**, Ankara, 2011, s. 8.

EMİROĞLU Mukadder, **Yeniden Yapılanma Döneminde Tarımsal Kooperatifçilik**, Edirne, 2015, s. 2-8.

Food and Agriculture Organization of the United Nations, **Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu, The State of Food Security and Nutrition in the World**, 2019, s. 14.

KIYMAZ Taylan ve SAÇLI Yurdakul, **Tarım Ve Gıda Ürünleri Fiyatlarında Yaşanan Sorunlar ve Öneriler**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Haziran, 2008, s. 2.

TOKATLIOĞLU Mircan, **Küreselleşme Sürecinde Tarımın Stratejik Önemi Ve Tarımsal Arz Güvenliğinin Sağlanmasında Devletin Rolü**, The Strategic Importance Of Agriculture In The Globalization Process And The Role Of The State In Ensuring Agricultural Supply Security, Cilt, 5., Sayı, 4. 2018, s. 153.

ŞEN Mustafa ve ÇOBAN Şükrü, **Tarımsal Kooperatifçilik**, Samsun İl Tarım Müdürlüğü Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şubesi Yayını, Samsun, 2008, s. 1-7.

YAVUZ Fahri, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, **Türkiye’de Tarım** Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi - Tarım Ekonomisi Bölümü Aralık 2005 s. 18-19

ZAİMOĞLU Zeynep, **İklim Değişikliği ve Türkiye Tarımı Etkileşimi**, Ankara, 2019, s. 34.

DERGİLER

ARMAĞAN Göksel, “Kırsal Kalkınmada Kavramlar ve İlkeler”, **İzmir İktisat Dergisi**, Mart, 2020, 35 (1) 155-175

CAN Muharrem, “Dünya Gıda Fiyatlarının Yükselmesinin Piyasa Yapısıyla İlgisi; Artış Nedenleri Sonuçları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **Maliye Dergisi**, 2008, (155), 89-107

ERDAL Gülistan, “Türkiye’de Tarım Ve Gıda Ürünleri Fiyatlarındaki Belirsizliğinin Enflasyon Üzerindeki Etkileri”, **KMU İİBF Dergisi**, 2008, Yıl, 10, Sayı, 15.

GERAY Cevat, “Kooperatifçiliğin Dünya’da ve Türkiye’deki Nicel Gelişimi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 1992, 47 (1), 427-441

İNAN İ. Hakkı, “Tarımda Örgütlenme”, **Ziraat Mühendisleri Odası Dergisi**, Tekirdağ, 2004, 145-176.

KIZILASLAN Halil ve DOĞAN Hasan Gökhan, **AB Ve Türkiye'de Tarım Sektöründe Örgütlenme Ve Üretici Birlikleri Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi I**, 2013

KÜÇÜK Nihat, Pamuğun Dünyası, Küresel Aktörler Ve Politikalar, **Harran Üniversitesi Assam Uluslararası Hakemli Dergi** (Assam-Uhad) Assam International Refereed Journal, 2015

KARA Hamdi, Türkiye'de Pamuk Üretim Alanları **Coğrafya Araştırmaları Dergisi** (A.Ü. DTCF, Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü Yayını) Sayı 11, Ankara, 1968

TEKELİOĞLU Yavuz, "Toprak Reformu Ve Türkiye Uygulamaları", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 2010, (19) 43-80

TUNA Yusuf, "Tarım Ürünleri Fiyatlarına Devlet Müdahalesi ve Türkiye'de Müdahale Fiyat Politikasının Tarihçesi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 2011, Cilt 47, Sayı 1-4

TOLUNAY Ahmet ve AKYOL Ayhan, Kalkınma Ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar Ve Tanımlar **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi** Seri: A, Sayı: 2, Yıl: 2006, İssn: 1302-7085

ÜZÜMCÜ Şükrü, ŞURKAV **Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi** Mayıs 2012

TEZLER

AYANOĞLU İpek, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, T.C. Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008 **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

BASHIMOV Guchgeldi, Türkmenistan'da Pamuk Üretiminin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi Ve Pazarlama Sorunlarının Analizine Yönelik Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Genel İşletme Bilim Dalı, T.C. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde, 2018 **(Yayımlanmış Doktora Tezi)**

ÇAKIRCA Halil, Kooperatiflerin Yerel Kalkınmadaki Rolü: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, T.C. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2019 **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

ÇİL Merve Buse, Tarımsal Teşviklerin Üretimi Artırmadaki Rolü: Balıkesir'de Tarımsal Teşviklerin Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, T.C. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2019 **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

DEMİRCİOĞLU KARABIYIK Elmas, Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası Kapsamında Türkiye'nin Uyumu Ve Ortak Tarım Politikasının Türk Tarım Sektörünün Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, T.C. Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012 **(Yayımlanmış Doktora Tezi)**

KORKMAZ Volkan, Tarım Ürünlerini Destekleme Politikaları: Türkiye ve AB Karşılaştırması, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2015 **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

KÖROĞLU Semiha, Avrupa Birliğinde Ve Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme, T.C. Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2003 **(Yayımlanmış AT Uzmanlık Tezi)**

KANTUR Çiğdem, Türkiye'nin Dünya Pazarında Pamuk Ve Pamuklu Dokuma Sektörü Açısından Rekabet Gücünün Analizi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, T.C. Ege Üniversitesi, İzmir, 2019 **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

USLU Merve, Türkiye'de Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun Kırsal Kalkınmaya Etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı, T.C. Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, 2019 **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

RAPORLAR

Gıda ve Tarım Örgütü GTÖ (Food and Agriculture Organization FAO), 2007, s. 1.

Uluslararası Para Fonu, (International Monetary Fund IMF), 2008, s. 1.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, *G-20 Ülkelerinde Kooperatifçilik*, , Ankara, 2015

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, *Türkiye Kooperatifçilik Raporu*, Ankara, 2017, s. 12-13.

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri, *Faaliyet Raporu*, 2019, s. 7-20.

T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar Ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, *2018 Yılı Pamuk Raporu*, Nisan, 2019, s. 1.

T.C Tarım ve Orman Bakanlığı & SGB Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, *Tarım ürünleri piyasaları Pamuk*, Ocak, 2019

T.C. Ticaret Bakanlığı *Esnaf, Sanatkârlar Ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü* *2018 Yılı Pamuk Raporu* Nisan 2019 s.4-8

T.C. Ticaret Bakanlığı *Esnaf, Sanatkârlar Ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü* *2018 Yılı Pamuk Raporu* Nisan 2019 a.g.e.,s.4

Karacadağ Kalkınma Ajansı, *Diyarbakır ve Şanlıurfa İllerinde Pamuk Sektörü Envanterinin Hazırlanması Projesi Sonuç Raporu* 2010 s. 24-25

TÜİK, *İl Ve Ülkelere Göre Dış Ticaret Raporu*, 2019

BÜLTEN

T.C Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Destekleme Bülteni, Ankara, 2018

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, *Dünya’da Pamuk*, Ürün Masaları Pamuk Bülteni, Aralık, 2019

İNTERNET

DOĞAN Adem, “Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği”, **The Journal Of Social Economic Research**,

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28418/302595> (Erişim Tarihi: 10.04.2020)

T.C. evre ve Şehircilik Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Kentsel-Kırsal Nüfus Oranı”, <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kentsel--kirsal-nufus-orani-i-85670> (Erişim tarihi: 15.06.2020).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Havzalarda Desteklenecek Ürünler”,<https://www.tarimorman.gov.tr/Duyuru/664/2019-Yili-Havzalarda-Desteklenecek-Urun-Listeleri> (Erişim tarihi: 15.05.2020).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Tarımsal Destekler”, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler> (Erişim tarihi: 02.04.2020).

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Kùltür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri Resmi İnternet Sayfası, “Şanlıurfa Tarihi”, <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-89637/sanliurfa.html> (Erişim tarihi: 05.03.2020).

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, “Şanlıurfa İklimi”, <https://www.sanliurfa.bel.tr/icerik/22/2/iklim> (Erişim tarihi: 02.03.2020).

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, “Şanlıurfa Sanayi”, <https://www.sanliurfa.bel.tr/icerik/25/2/sanayi> (Erişim tarihi: 02.03.2020).

